

universität
wien

DIPLOMARBEIT

Titel der Diplomarbeit

„Aspecte ale culturii tradiționale
în opera lui Liviu Rebreanu“

Verfasserin

Claudina Palade

angestrebter akademischer Grad

Magistra der Philosophie (Mag.phil.)

Wien, 2013

Studienkennzahl lt. Studienblatt:

A 236 354

Studienrichtung lt. Studienblatt:

Diplomstudium Romanistik, Rumänisch

Betreuerin

Doz. Dr. Phil. Bojoga Eugenia

Aspecte ale culturii tradiționale
în opera lui Liviu Rebreanu

CUPRINS

Introducere.....	7
1. Proza interbelică.....	9
1.1 Contextul istoric.....	9
1.2 Proza românească din prima jumătate a sec. XX.....	12
1.3.Scriitorii reprezentativi ai epocii.....	19
1.3.1 Hortensia Papadat-Bengescu.....	19
1.3.2 Gib Mihăescu.....	23
1.3.3 Camil Petrescu.....	26
1.3.4 Mihail Sadoveanu.....	30
1.4 Locul lui Liviu Rebreanu în literatura interbelică.....	34
2. Aspecte ale culturii tradiționale în romanul <i>Răscoala</i>.....	39
2.1 Prezentarea romanului.....	39
2.2 Subiectul romanului.....	41
2.3 Personajele principale.....	58
2.4 Protagonistul romanului.....	64
2.5 Rolul mulțimii.....	67
3. Aspecte ale culturii tradiționale în romanul <i>Ion</i>.....	71
3.1 Prezentarea romanului.....	71
3.2 Universul rural.....	76
3.3 Personajele principale.....	84
3.4 „Glasul pământului”.....	89
3.5 „Glasul iubirii”.....	91
4. Concluzii.....	95
5. Bibliografie.....	97
6. Anhang.....	99
Zusammenfassung in Deutsch.....	99
Lebenslauf.....	102

Introducere

”Pentru mine arta - zic artă și mă gândesc mereu numai la literatură - înseamnă creație de oameni și de viață. (...) Creând oameni vii, cu viață proprie, cu lume proprie, scriitorul se apropie de misterul eternității. (...) Când ai reușit să închizi în cuvinte câteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decât toate frazele frumoase din lume”.

Liviu Rebreanu

Liviu Rebreanu s-a impus în literatura română din prima jumătate a secolului XX ca unul dintre cei mai remarcabili prozatori. Autor de nuvele și romane originale, el a abordat o tematică extrem de variată. În același timp, explorând medii sociale diferite, a reușit să ilustreze prin scrierile sale diverse formule narative.

În ce privește tematica de ansamblu a operei lui Rebreanu, vom remarca de la bun început predilecția autorului spre aspecte ale culturii tradiționale românești. Privită din această perspectivă, opera sa reprezintă un moment de cotitură în proza românească, deoarece preia tema rurală de la înaintașii săi și o transpune în manieră tipic realistă.

În lucrarea noastră de diplomă, intitulată *Aspecte ale culturii tradiționale în opera lui Liviu Rebreanu*, ne-am propus să urmărim această tematică mai ales în cele două romane ale sale: *Răscoala* și *Ion*.

Cu toate că tematica țărănească transpare aproape din toate textele autorului, în cele două capodopere ale sale universul rural este prezentat poate pentru prima dată în literatura română în mod obiectiv, iar țăranul apare în adevărata sa dimensiune, cu dramele și bucuriile sale cotidiene. Spre deosebire de înaintașii săi, Rebreanu demitizează satul românesc, arătând care sunt adevăratele sale probleme. Văzut ca axă principală a existenței țăranului, pământul are un rol fundamental și primordial în viața acestuia. Posedarea sau lipsa acestuia canalizează viața și destinul perosnajelor lui Rebreanu. Țăranii din *Răscoala* își doresc pământ pentru a putea supraviețui și a-și întreține familiile. La fel și *Ion* care este obsedat de ideea de a avea cât mai mult pământ pentru a-și putea depăși propria condiție socială.

În jurul problemei țărănești abordate cu măiestrie de Liviu Rebreanu gravitează de fapt și aspectele principale ale culturii tradiționale românești.

Pornind de la această premisă, am structurat lucrarea noastră din trei capitole: **Proza românească din perioada interbelică**, **Aspecte ale culturii tradiționale în romanul Răscoala** și **Aspecte ale culturii tradiționale în romanul Ion**. La acestea se adaugă **Concluziile** și **Bibliografia**.

În primul capitol prezentăm contextul istoric și pe principalii prozatorii din perioada interbelică: Hortensia Papadat-Bengescu, Gib Mihăescu, Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu.

În ultima parte ne referim la locul ce îi revine lui Liviu Rebreanu în literatura interbelică.

Obiectul analizei din cel de-al II-lea capitol îl constituie romanul *Răscoala*, un roman unic în literatura română, prin rolul acordat mulțimii și mobilizarea acesteia în dorința de a intra în posesia pământului. În capitolul al III-lea ne ocupăm de romanul *Ion*, capodopera lui Rebreanu, insistând asupra semnificației profunde a satului Pripas, văzut ca vatră primordială a spiritualității românești, precum și a obiceiurilor tradiționale prilejuite de naștere, botez, nuntă și moarte, ca momente cruciale ale vieții și mentalității țărănești.

În **Concluzii** rezumăm rezultatele cercetării noastre, iar la **Bibliografie** prezentăm principalele noastre surse de documentare.

1. Proza interbelică

1.1 Contextul istoric

Cum se știe, anul 1918 a însemnat destrămarea imperiului Austro-Ungar și implicit întregirea teritorială a altor state, printre care și România. Ca urmare a unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei la restul teritoriilor românești, are loc încheierea procesului de formare a statului național unitar român.

Actul unirii din 1 decembrie 1918 a avut consecințe pozitive asupra întregii societăți. Concomitent se produce o schimbare pe toate planurile: politic, economic și cultural. În ce privește cultura română, aceasta se îmbogățește substanțial prin încorporarea intelectualității ardelen, bucovinene și basarabene. Despărțiți decenii de-a rândul de frații lor din Regat prin faptul că s-au aflat sub dominație străină, acești intelectuali au luptat în condiții vitrege pentru menținerea identității naționale și a conștiinței românești.

În ce privește literatura română, în această perioadă se afirmă scriitori de valoare precum Liviu Rebreanu, Octavian Goga, Constantin Stere, care alături de Mihail Sadoveanu, Mircea Eliade, Camil Petrescu, Tudor Arghezi, Ion Barbu, Hortensia Papadat-Bengescu și mulți alții, vor contribui la sincronizarea literaturii autohtone cu literatura occidentală. Din acest moment, cultura română începe să se raporteze tot mai frecvent la cultura europeană. Nu întâmplător, unii dintre scriitorii citați mai sus vor deveni exponenți ai unor orientări ideologice și literare importante. Conform opiniei lui Crohmălniceanu, în cadrul literaturii române se manifestă ”o tendință de depășire a unui spirit oarecum provincial” și se simte o preocupare tot mai accentuată ”pentru europeism și totodată pentru valorificarea originalității naționale”¹.

De altfel, în această perioadă are loc o amplă dezbatere cu privire la căile de dezvoltare pe care România putea să le urmeze. Pe de o parte, se pune problema dacă România trebuie să urmeze modelul occidental, alăturându-se rapid națiunilor europene moderne sau, pe de altă parte, dacă trebuie să păstreze tradițiile seculare țărănești, agrare și ortodoxe și, în felul acesta să rămână credincioasă sie însăși. În plus, exista și o a treia cale, de ”compromis”, ce putea să le ofere românilor posibilitatea de a-și păstra modul lor de viață tradițional, dându-le totodată posibilitatea de a participa la progresul general social și economic al Europei. Pe cale de consecință, se manifestă în primul rând europeniștii care ”tratau România ca pe o parte a Europei și insistau că ea nu avea de ales, că trebuia să urmeze calea dezvoltării economice și

¹ Crohmălniceanu 1972, p. 12

sociale, bătută deja de occidentul urbanizat și industrializat”². În al doilea rând, vor avea un cuvânt greu de spus și tradiționaliștii.

Ca europeniști convinși s-au remarcat criticul literar Eugen Lovinescu și sociologul Ștefan Zeletin. Deși având concepții diferite, cei doi considerau că România își datorează evoluția spre capitalism grație intrării sale în orbita de interese a țărilor europene avansate.

Astfel, pentru Eugen Lovinescu dezvoltarea României moderne se datorează unui schimb permanent de idei cu Occidentul. Cert este că fiind conștiente de înapoierea Principatelor și mai apoi a României, elitele autohtone își dau seama de superioritatea organizării politice a țărilor occidentale pe care încearcă să o imite, proces pe care Lovinescu îl numește „sincronism”.

Pentru Ștefan Zeletin însă rolul fundamental în modernizarea accelerată a României îi revine economiei. Integrate în comerțul internațional, Principatele au suferit de-a lungul timpului o serie de schimbări economice care au condus la modificarea radicală a structurilor sociale și politice tradiționale.

Date fiind toate acestea, scriitorii și oamenii de cultură de orientare pro-occidentală se vor grupa în jurul revistei *Ideea europeană* care începe să apară în anul 1919 la București. Scopul revistei era să informeze publicul românesc cu privire la curente de idei și transformările sociale din Europa. Deja în anul 1920 revista va lansa ciclul *Conferințele ideii Europene* în paginile cărora autorii prezentau publicului larg „principalele evoluții și personalități internaționale interpretate într-o cheie națională”³.

La polul opus se aflau intelectualii care pentru viitoarea dezvoltare a României căutau soluții în trecut, indiferent de faptul dacă acesta era un trecut real sau unul idealizat. Atașați de tradițiile rurale ancestrale, aceștia se opuneau importurilor politice, culturale și instituționale occidentale pe care le considerau a fi nepotrivite cu fondul cultural autohton. Astfel, tribuna principală de exprimare a opiniei tradiționaliștilor va deveni revista literară *Gândirea*, în jurul căreia se va grupa un nucleu de filozofi și scriitori. Aceștia ”erau atrași de gândirea speculativă, de experiențele mistice și religioase, de spiritualitatea primitivă a folclorului”⁴. Nichifor Crainic, unul din reprezentanții de frunte ai cercului de la *Gândirea*, pune accentul pe ortodoxie, ca element principal al spiritualității românești, care era văzută ca fiind incompatibilă cu modelul occidental. Pe de altă parte, Lucian Blaga, completându-l pe Crainic, depășește ideea de ortodoxie și își extinde ”investigațiile și la sufletul popular” pentru a demonstra că spiritualitatea românească, determinantă pentru configurarea caracterului

² Bărbulescu 2002, p. 341

³ Ornea 1980, p. 147

⁴ Bărbulescu 2002, p. 343

nostru național, era păstrată intactă mai ales în lumea rurală. Deloc întâmplător, Blaga ”a căutat în lumea ancestrală a satului secretele uitate ale epocii inocenței de dinainte ca păcatul cunoașterii să-l alieneze pe om de natură și de adevărata sa esență”⁵.

Alături de *europenism* și *tradiționalism* au existat și alte curente de idei, ai căror reprezentanți au încercat să găsească o cale proprie de dezvoltare a României în perioada interbelică. În acest context, Virgil Madgearu, în calitate de membru al orientării țărăniste, pledează pentru o Românie cu caracter agrar, întrucât ea reprezintă o lume situată între individualismul capitalist la Vest și colectivismul socialist la Est.

Cu toate acestea, situația nesigură pe plan internațional din perioada interbelică, precum și problemele economice și politice interne vor îndrepta viitorul României în altă direcție. Cum se știe, contradicțiile sociale accentuate, demonstrațiile muncitorilor, reforma agrară din 1921 care nu rezolvă problema țăranimii împovărată de obligații fiscale, instaurarea dictaturii regelui în 1930, toate acestea caracterizează climatul de tensiune și instabilitate al României interbelice.

În pofida faptului că are loc o sensibilă dezvoltare și modernizare a societății, în perioada interbelică România rămâne o țară a contrastelor. E firesc ca motivele enumerate mai sus să lase urme în conștiința unei generații întregi în ceea ce privește modul de a vedea, a interpreta și a reda realitatea.

Pe cale de consecință, atât pe plan european cât și la nivel național (în România) se simte o necesitate acută de a crea forme artistice noi, modalități expresive moderne umanist-democratice care însă nu de puține ori se vor afla în opoziție cu forme difuze ale ideologiei naționaliste exacerbate. (Nechifor Crainic, adept al tendințelor tradiționaliste religioase, susținea că Romania trebuie să rămână credincioasă moștenirii spirituale creștin-ortodoxe.)

Avangardismul, suprarealismul, constructivismul sunt principalele forme artistice moderne, care apar ca reacție la realitatea politico-socială și la normele estetice existente.

Cert este că dadaismul, un curent non-conformist și novator întemeiat la Zürich în 1916, i-a avut ca reprezentanți pe Tristan Tzara și Marcel Iancu, alături de Louis Aragon, Andre Breton ș. a. Acesta influențează într-o mare parte direcții ale literaturii române și anume grupul din jurul revistei *Contimporanul*, condus de Ion Vinea. Ideea inovatoare a dadaiștilor este că ”nu logica, nu rațiunea, nu legea trebuiau puse la baza activității umane, care reprezenta pentru dadaiști haos, infinită variațiune informă, ci întâmplarea”⁶. De aceea, ”metoda recomandată

⁵ Ibidem, p. 344

⁶ Crohmălniceanu 1972, p. 53

pentru scoaterea actelor omenești de sub controlul conștiinței era automatismul, transcrierea rapidă fără oprire a frazelor țâșnite din inconștient prin asociații mentale spontane”⁷.

1.2 Proza românească din prima jumătate a sec. XX

În ce privește proza românească de până la 1918, aceasta era dominată de spiritul sămănătorist-poporanist, creat în jurul Revistei *Sămănătorul* (1901-1910), revistă condusă de George Coșbuc și Alexandru Vlahuță. Or, sămănătorismul avea ca idee fundamentală problema identității naționale, în special problema țărănească care devine acută și care va culmina cu Răscoala din 1907. Cum se știe, Nicolae Iorga este cel care a fundamentat teoretic acest curent, atrăgând atenția asupra unor probleme de interes național precum: valorizarea tradițiilor istorice și folclorice, culturalizarea țărănimii, lupta de eliberare națională ș. a. În același timp însă, marele istoric respingea orice formă de modernism și se opunea oricăror influențe europene.

Din perspectivă sămănătoristă, romanele și nuvelele scrise în această perioadă au ca punct central universul rural, satul patriarhal în care personajele țărănești idealizate se mișcă într-un univers idealizat, ele fiind antrenate în intrigi romanțioase și naive. Autorii urmăresc cu precădere înduioșarea și impresionarea cititorilor, transpunând de fapt propriile lor opinii în paginile scrise, astfel influențându-i în mod subtil pe cei care cutezau să-i citească. Or, în aceste opere accentul nu se punea întotdeauna pe valoarea literară și estetică a textului în sine, ci pe componenta ideatică și mesianică a textului, primând de regulă ideea identității naționale românești. De menționat că în aceste opere universul citadin, care mai târziu va fi abordat de scriitorii moderniști, în general avea un rol minor. Fiind în general repudiat, el era văzut ca un mediu al inadaptării și al dezrădăcinării personajelor. Cu toate acestea, în literatura română există opere de o reală valoare literară cu tematică rurală. Ne referim, în primul rând, la operele lui George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Ion Agrâbiceanu și la cele aparținând lui Mihail Sadoveanu și Liviu Rebreanu din prima fază a activității lor.

Simplificând mult lucrurile, putem spune că perioada interbelică poate fi văzută ca o dispută a două mari orientări literare. Pe de o parte, *tradiționalismul* cu ai săi reprezentanți grupați în jurul revistei *Viața Românească* și pe de altă parte, *modernismul* cu scriitorii de la revista *Sburătorul*, membri ai cenaclului cu același titlu.

⁷ Ibidem, p. 70

Dacă reprezentanții tradiționalismului aveau ca idei estetice continuarea vechilor curente în care istoria și folclorul jucau un rol decisiv, moderniștii dimpotrivă erau adepții prozei de analiză și observație socială cu personaje inspirate din realitate. Aceștia se orientează spre spațiul citadin, spre personaje cu o viață interioară complexă, fiind susținători ai teoriei imitației și a sincronismului cu literatura europeană.

Revista care reflectă cel mai bine spiritul tradiționalist a fost *Viața Românească* care începe să apară în martie 1906 la Iași, sub conducerea lui Constantin Stere și Paul Bujor. În timpul primului război mondial revista își încetează apariția, fiind reluată abia în 1920, sub conducerea lui Garabet Ibrăileanu. Din 1930 sediul redacției se mută la București, iar conducerea va fi preluată de Mihail Ralea și George Călinescu. Din 1948 va apărea seria care continuă și astăzi. La *Viața Românească* au colaborat aproape toți marii scriitori de orientare tradiționalistă ai epocii: Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Al. Brătescu Voinești, Gala Galaction, Ion Agrârbiceanu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Tudor Vianu, Ion Barbu, Mateiu I. Caragiale.

Direcția poporanistă ce caracteriza orientarea revistei în prima sa perioadă (1906-1916) va fi depășită la un moment dat:

”Tendinței reacționare și tradiționaliste de a zugrăvi pe țăran ca pe o mărturie vie și remarcabilă a trecutului, sădind în sufletul cititorului dorința imorală de a vedea pe țăran veșnic rămas în urmă, i-am opus tendința progresistă și umanitară de a zugrăvi pe țăran în chip realist, așa cum este, mizer și dezarmat spre a sădi în sufletul cititorului nemulțumirea de realitatea prezentă și dorința de a contribui la ridicarea țăranimii”⁸.

Cu alte cuvinte, scriitorul tradiționalist pune accentul pe autenticitate și specific național, întrucât specificul național este văzut ca o componentă definitorie a personajului literar. În general, poporul și rasa căruia îi aparține imprimă dimensiunea socială a prozei tradiționaliste. În plus, revista reclamă organizarea democratică a societății, îmbunătățirea condițiilor de viață a celor oropsiți, ridicarea nivelului de trai al maselor, într-un cuvânt, crearea unui climat economic și social care să stea la baza unei adevărate culturi sociale.

În acest context, adepții acestui curent vedeau europeanizarea ca pe o asimilare a spiritului național. Trebuie amintit totodată că *Viața Românească* a combătut atât excesele epocii interbelice, cât și ideile exagerate de ortodoxism care circulau în epocă. În timp ce *gândiriștii* vedeau ortodoxia ca pe un element major și definitoriu pentru sufletul poporului român, Mihail Ralea are o opinie diametral opusă:

„Nu toți românii sunt ortodocși. A identifica deci românismul cu ortodoxia înseamnă a lăsa în afară de patria lor o mulțime de români. Sufletul nostru național e mai larg decât formula ortodoxă. În plus sunt și alte popoare ortodoxe. Această credință nu e numai a noastră: o au și

⁸ ”Miscellanea”, în *Viața Românească*, nr. 1 /1920, apud Crohmălniceanu 1972, p. 120

grecii, rușii, etc. popoare care se aseamănă prea puțin cu noi. Cum poate fi atunci ortodoxia principala particularitate a românismului?”⁹.

Respingând ideea sincronizării cu literatura europeană, reprezentanții grupării *Viața Românească* ignoră opera unor personalități importante din perioada interbelică. Ei rămân fideli ideii formulate de Garabet Ibrăileanu conform căreia: ”Și cum literatura este expresia cea mai directă a sufletului unui popor, ea nu poate fi împrumutată...”¹⁰.

Astfel, în concepția celor de la *Viața Românească*, o creație culturală proprie trebuie să exprime felul de a gândi și de a simți al unei comunități omenești cu baze reale într-o experiență istorică proprie. Ca scriitori și artiști reprezentativi pentru cultura unui popor, G. Ibrăileanu îi indica pe aceia care au creat opere cu o puternică specificitate națională. Firește, criticul ieșean se referea la M. Sadoveanu ”care ne-a zugrăvit atâtea aspecte ale vieții naționale, din vremurile aproape legendare până în zilele noastre, de la țărani până la protipendadă, de la viața tihnită până la tumultul de pe câmpul de bătaie”¹¹. De remarcat faptul că îndemnurile lui Ibrăileanu spre obiectivitate a romanului românesc au fost transpuse în scris doar de Mihail Sadoveanu, care reușește să dea textului său o expresie originală, inimitabilă.

Cu toate că direcția tradiționalistă era clar definită, paginile revistei sunt deschise colaboratorilor cu cele mai diverse orientări literare, dar și criticilor de mare valoare, cum ar fi George Călinescu, Paul Zarifopol, Mihail Ralea, Garabet Ibrăileanu. Revista a tipărit capitole din romanul *Întunecare* de Cezar Petrescu, publicând de asemenea *Calvarul* (1919) și romanul *Ion* (1920) de Liviu Rebreanu. Tot în paginile revistei *Viața românească* va tipări principalele sale romane și Mihail Sadoveanu: *Venea o moară pe Siret* (1923), *Zodia Cancerului* (1929), *Baltagul* (1930), *Locul unde nu s-a întâmplat nimic* (1933), și *Frații Jderi* (1935). În același timp, Garabet Ibrăileanu va publica romanul *Adela* (1933).

Din punct de vedere estetic, scrierile de la *Viața Românească* trebuiau să se orienteze pe direcția trasată de G. Ibrăileanu în studiul său *Creație și analiză*. Criticul face o distincție netă între *creație* care înseamnă dezvoltarea caracterului personajului (eroilor) și *analiză* adică descrierea reacțiilor psihologice ale personajelor de către autor. Suspicios în ce privește modernismul în literatură, Ibrăileanu acceptă totuși ideea proustiană legată de analiza interioară a personajelor: ”Analiza lui e sui-generis. Ea este creație, fie că el se analizează pe

⁹ „Miscellanea”, *Iarăși ortodoxismul*, în *Viața Românească*, nr. 7-8/1929, apud Crohmălniceanu 1972, p. 127-128

¹⁰ „Cronica literară”, *Modă și originalitate*, în *Viața Românească*, nr. 1/192, apud Crohmălniceanu 1972, p.122

¹¹ *Caracterul specific național în literatura română*, în *Viața Românească*, nr. 11/1922, apud Crohmălniceanu 1972, p. 129

sine, fie că îi analizează pe alții. Din gelozia sa a creat Gelozia, cum altul crează un personaj viu și tipic”¹².

Pe de altă parte, trebuie să precizăm că scrierile de la *Viața Românească* aveau un caracter liric, înclinând spre maniera sămănătoristă. Deși acestea nu erau întotdeauna pe placul lui G. Ibrăileanu, anumite elemente moderniste erau tolerate în mod tacit. Cu toate acestea, G. Ibrăileanu și revista *Viața Românească* rămân adepții unei linii tradiționaliste în literatura română.

A doua direcție din perioada interbelică o reprezintă modernismul promovat de revista *Sburătorul* și de cenacul omonim, a cărui activitate s-a desfășurat sub îndrumarea culturală a lui Eugen Lovinescu. Celebrul critic ia ca punct de plecare ideea conform căreia ar exista ”un spirit al veacului” care are drept consecință o sincronizare a culturilor europene. Pornind de la această idee, el va susține teoria imitației, preluată de la psihologul și sociologul francez Gabriel Tarde și va elabora principiul sincronismului la nivel național. Or, acest lucru se putea realiza numai schimbând anumite atitudini și concepții estetice, cum ar fi renunțarea la literatura de inspirație rurală și abordarea unor motive și teme de inspirație urbană.

Astfel, prin evoluția poeziei de la epic la liric, prin cultivarea prozei obiective, în definitiv prin integrarea temei naționale într-o formulă nouă, preluată din estetica europeană, scriitori precum Tudor Arghezi, Ion Barbu, Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu ș. a. reușesc să contribuie prin operele lor la modernizarea literaturii noastre autohtone. Cum se știe, elementul esențial al operelor acestor creatori este talentul și originalitatea formulelor lor artistice, independente și inimitabile.

Adoptând modernismul ca formulă artistică, literatura română încetează să se mai focalizeze asupra temelor sociale sau naționale, specificul național trecând pe un plan secundar. Accentul se mută pe universul uman în ansamblu, ca expresie a sufletului poetic. În plus, modernismul se debarasează de componenta ideologică, social-politică și etnică a realității.

În acest sens, Eugen Lovinescu este adeptul teoriei imitației într-o formulă benefică, procedând de la inferior la superior și din interior spre exterior (clasele inferioare imită pe cele superioare, satul imită orașul etc.). Firește, nu este vorba de o imitație fără discernământ, societatea românească trebuind să împrumute de la țările mai avansate doar formele, urmând ca treptat să adopte și conținutul fondului, ajungându-se astfel la integrarea treptată a literaturii române în contextul literaturilor din țările avansate.

Demonstrând că ”de la sfârșitul veacului al XVIII-lea evoluția literaturii europene este sincronică, orice formă de artă apărută într-un centru artistic se propagă aproape instantaneu

¹² *Creație și analiză*, în *Viața Românească*, nr. 2-3/1926, apud Crohmălniceanu 1972, p. 138

peste toată Europa”, Eugen Lovinescu vede același fenomen generalizat și în perioada interbelică: ”în timpurile noastre, impresionismul și cubismul francez, expresionismul german, dadaismul, constructivismul s-au răspândit concentric în toate țările”¹³.

Din perspectiva de apreciere a criticului, valoarea estetică a unei creații va fi judecată din punctul de vedere al sincronizării cu literatura europeană, dar și din punctul de vedere al distanțării de estetica existentă, tradiționalistă. De aceea, cu consecvență și multă îndârjire, intelectualii de la *Sburătorul* vor critica ”exaltarea primitivității rurale, tendințele de mitizare a vieții țărănești, inerția și pasivitatea mediilor încremenite în tipare de viață tradițională”¹⁴. În paginile revistei *Sburătorul* se va putea percepe, pe de o parte, simpatia pentru simbolism, constructivism, dadaism, suprarealism și, pe de altă parte, o adversitate față de adepții gândirismului. Acestora li se reproșează excesul de tradiționalism, reticența arătată civilizației în general, misticismul ortodoxist, naționalismul exagerat și tematica legată de idealizarea universului rural. În felul acesta, *Sburătorul*, prin ideile sale inovatoare, va reuși să influențeze profund proza românească, astfel încât atmosfera idilică antebelică va fi depășită, ceea ce va contribui la consolidarea și dezvoltarea treptată a romanului citadin românesc.

Interesul față de latura psihologică a personajelor a determinat în mod considerabil dezvoltarea literaturii analitice pe care o vor cultiva, alături de Hortensia Papadat-Bengescu și Camil Petrescu, alți membri ai cercului, cum ar fi: Felix Aderca, Anton Holban, H. Y. Stahl ș. a. Afirmându-și deschis propriul crez artistic, Camil Petrescu declara că ”literatura presupune firește, probleme de conștiință. Trebuie să ai deci ca mediu o societate în care problemele de conștiință sunt posibile”¹⁵.

În acest sens, încercarea de a emancipa romanul de sociologismul vulgar, interesul acordat studiului psihologiei sufletului uman și ideea de urbanizare a romanului face ca o bună parte din proza lui Sergiu Dan, Felix Aderca, Dan Petrașincu să se axeze cu precădere pe obsesiile erotice ale individului. Or, ”nota comună a acestei literaturi va fi excesul psihologist, adică disecarea stărilor sufletești până la elementele lor infinitezimale prin sfărâmarea caracterelor și transformarea *eului* într-un univers haotic, mișcat doar de aspirațiile ascunse ale inconștientului”¹⁶.

Pe aceeași linie ideatică, Eugen Lovinescu consideră că subiectivitatea prea pronunțată folosită în proză trebuie evitată, deoarece afectează forma obiectivă a romanului. Ov. Crohmălniceanu însă este de părere că

¹³ cf. Crohmălniceanu 1972, p.27

¹⁴ Ibidem, p. 30

¹⁵ *De ce nu avem roman?* în *Viața literară*, an.II, nr 54/1927, apud Crohmălniceanu 1972, p. 44

¹⁶ Crohmălniceanu 1972, p. 45

”numeroasele romane care procedau, după exemplu lui Proust sau Joyce, la exploatarea vieții interioare, nu se cufundau de loc în obiect... ci rămâneau puternic subiective, bazându-se aproape întotdeauna pe simpla confesiune și nu pe surprinderea unor semnificații general umane din observarea realității psihice. Împacarea cu principiul invocat se înfăptuia doar în sensul că descripția stărilor sufletești, de cele mai multe ori obsesive și deci fatal deformate, se făcea rece, detașat, fără lirism”¹⁷.

E de reținut că Lovinescu n-a agreat niciodată o aplicare prea rigidă a ideilor sale. Exagerările, chiar și atunci când era vorba de propriile sale teze, îl deranjau și criticul se grăbea să le corecteze. Astfel, împotriva unor formulări eronate conform cărora simbolismul ar sta la baza începuturilor poeziei noastre, Lovinescu menționează că:

”sondând sufletul pentru a ajunge până la fondul lui muzical, simbolismul nu e arta particularului, ci a generalului; nu e o artă națională, ci o artă umană; nu pornește din conștient, ci din inconștient; izvorând din lumea instinctelor, e mai mult de resortul fiziologiei decât al psihologiei. Prin esență, simbolismul nu e românesc ci omenesc; prin tehnică, el e o adevărată producție de colonie franceză. Literatura română nu poate deci începe, nici nu se poate continua printr-însul. Fizionomia ei e cu totul alta: prin Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc, Goga, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Hogaș, Rebreanu și alții, sufletul românesc nu se ridică numai până la o expresie artistică întâmplătoare, ci până la o artă națională, conștientă de solidaritatea ei și profund originală”¹⁸.

Așa cum spuneam, perioada interbelică este perioada de înflorire a romanului românesc prin impunerea unor nume de referință în literatura română: Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, Gib Mihăescu, Mihail Sadoveanu și alții. Ca un exercițiu stilistic pentru roman, aceștia au scris nuvele de o mare însemnătate. Menționăm în acest sens volumele *Dureri înăbușite*, *Crâșma lui moș Precu* (1904) de Mihail Sadoveanu, *Golanii*, (1916) și *Răfuiala* (1919) de Liviu Rebreanu, *Ape adânci* (1919) și *Femeia în fața oglinzii* (1921) de Hortensia Papadat-Bengescu, *La "Grandiflora"* (1928) și *Vedenia* (1929) de Gib Mihăescu, *Halucinații* (1938) de Anton Holban.

Cât privește romanul interbelic românesc, acesta apare ca o consecință a proceselor de modernizare a literaturii noastre și de sincronizare a acesteia cu literatura europeană. El reprezintă totodată o continuare a tradiției de până atunci, nefiind deloc o ruptură de tradiție, ci mai curând o dezvoltare modernă a acesteia. Elementul de noutate este că acum se cristalizează forma obiectivă a romanului realist atât prin romanele *Ion* și *Răscoala* ale lui Liviu Rebreanu, cât și prin *Enigma Otiliei* a lui George Călinescu. În această perioadă se încearcă și o recuperare a unor trăsături estetice care în alte literaturi fuseseră deja experimentate (de exemplu, în literatura franceză și în cea engleză).

¹⁷ Crohmălniceanu 1972, p. 47

¹⁸ Există o literatură română, nr. 41, 42, 43/1922, apud Crohmălniceanu 1972, p. 49

Cum se știe, romanele românești din secolul al XIX-lea (N. Filimon, I. Slavici, D. Zamfirescu) sunt puține la număr, ele exprimând în special desprinderea lumii românești de vechile mentalități și structuri învechite, caracterizându-se prin forme de esență medievale. Acest lucru este normal, deoarece romanul e o specie literară care-și leagă existența de ideea de civilizație și de mediul urban.

În contextul temei de care ne ocupăm, fenomenul apariției romanului românesc interbelic trebuie raportat la transformările sociale și politice din România, mai precis, la actul istoric din 1918 care a însemnat începutul unor transformări la toate nivelele, inclusiv la nivelul relației sat-oraș. Or, această problematică reprezintă substanța însăși a romanului nostru interbelic care, în realizările sale de excepție, reușește să transgreseze obsesia ruralității, stilul liric și perspectiva moralizatoare. Din categoria *moderniștilor* îi putem aminti iarăși pe scriitorii remarcabili din jurul revistei *Sburătorul*, cum ar fi Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban, Felix Aderca, Gib Mihăescu, Mihai Sebastian, dar și pe cei *tradiționaliști*, ca Garabet Ibrăileanu, Ion Agrâbiceanu și Mihail Sadoveanu în prima fază a creației sale.

În perioada interbelică, seria de personaje de genul lui Dinu Păturică din *Ciocoi noi și vechi* (de N. Filimon) deci arivistul, parvenitul, individul care vrea să se îmbogățească îl întâlnim la H. Papadat-Bengescu (Lică Trubadurul), la Camil Petrescu (Tănase Vasilescu Lumânăraru) și la G. Călinescu (Stănică Rațiu). În romanul modern apar însă o serie de personaje complexe de inadaptați, puternic interiorizate, care se află în conflict cu mediul exterior și într-o analiză psihologică permanentă, reprezentate fiind de Ștefan Georgehidu și George Ladima (*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război, Patul lui Procust*), Apostol Bologa (*Pădurea Spânzuraților*) sau de personajele create de Sadoveanu în romanele *Locul unde nu s-a întâmplat nimic* și *Însemnările lui Neculai Manea*.

Aceste personaje sunt inteligente, lucide, obsedate de adevăr și de experiențe autentice. Fiind înclinate spre autoanaliză, ele trăiesc adevărate drame de conștiință, prin aceasta aducând în prim-plan elementul de noutate al romanului ”psihologic” ce se impune la noi după 1920.

Romanul de analiză depășește epica tradițională prin abordarea unei structuri fragmentare, proprie fluxului de conștiință. Cât privește romanul obiectiv, bazat pe povestire acesta poate fi social (L. Rebreanu, G. Călinescu, Cezar Petrescu), istoric și mitic avându-l ca reprezentant pe Mihail Sadoveanu cu romanele de tematică istorică: *Zodia Cancerului* (1929), *Frații Jderi* (1935-1942) și romanul *Baltagul* (1930), unul dintre cele mai valoroase romane ale literaturii române, care are la origine mitul *Miorița*. De aceea, suntem întru totul de acord cu concluzia pe care o trage Ov. Crohmălniceanu în acest sens:

”Și sub raportul construcției e de remarcat un proces evolutiv incontestabil. Romanul românesc reușește după război să-și însușească o tehnică narativă infinit mai variată, să conducă expunerea epică simultan pe câteva planuri (*Ion*, *Concert din muzică de Bach*) să adopte o cronologie discontinuă și răsturnată (*Patul lui Procust*), să utilizeze, prin Camil Petrescu, Gib Mihăescu și F. Aderca, monologul interior, să lucreze cu proiecții simbolice și subtext criptic, cum face Mateiu Caragiale, să ia forma jurnalului său să-și îngăduie libertățile eseului, la Mircea Eliade și Mihail Sebastian”¹⁹.

În ce privește Liviu Rebreanu, departe de a fi *modernist* la prima vedere, el a fost susținut de către Eugen Lovinescu. În opinia celebrului critic modernist, proza lui Rebreanu reprezintă în realitate o lovitură dată dulcegăriei și idilismului *sămănătorist*, promovat în paginile revistei *Viața Românească*. În același timp, problematică țărănească a operei sale reprezintă o lecție cu o tematică complexă, fiind transpusă în pagini de o mare finețe epică.

1.3 Scriitori reprezentativi ai epocii

1.3.1 Hortensia Papadat-Bengescu

Printre cei mai remarcabili prozatori ai perioadei interbelice se numără și Hortensia Papadat-Bengescu. Cu referire la proza acestei autoare, Tudor Vianu afirma că de la bun început a surprins publicul ”printr-o literatură de observație a sufletului feminin, pe care nimeni înaintea sa nu-l sondase cu mai multă luciditate și cu mai mult curaj. Nu dorința de a se mărturisi - atât de caracteristică pentru mentalitatea feminină - ci aceea de a explora regiuni noi și neașteptate atrage pe scriitorul psiholog”²⁰.

Născută în anul 1876 la Ivești, județul Galați, începuturile literare ale autoarei se leagă atât de *Viața Românească* -- unde a fost încurajată de Garabet Ibrăileanu -- cât și de revista *Sburătorul*, la care colaborează din anul 1919. Debutează cu volumul *Ape adânci* (1919), după care urmează *Sfinxul* (1920), *Femeia în fața oglinzii* (1921), *Balaurul* (1923), *Romanța provincială* (1925), *Desenuri tragice* (1927). *Fecioarele despletite* (1921), *Concert din muzică de Bach* (1927), *Drum ascuns* (1933) și *Rădăcini* (1938) constituie în ansamblu ciclul dedicat familiei Hallipa. Printre genurile literare ilustrate cu brio de autoare se numără și piese de teatru, cum ar fi *Povârnișul* (1915) și *Bătrânul* (1920).

¹⁹ Crohmălniceanu 1972, p. 190-191

²⁰ Vianu 1973, p. 331

Cert este că începând cu Hortensia Papadat-Bengescu, romanul românesc se instalează temeinic în mediul citadin. Orașul cu bulevarde largi, magazine variate, teatre și cinematografe îmbietoare devine cadrul de ansamblu în care se desfășoară existența zilnică a personajelor descrise cu măiestrie de autoare. Având fiecare o personalitate clar configurată, personajele Hortensiei Papadat-Bengescu au nume sonore -- Ada, Nory, Lina, Mini, Maxențiu, Bianca -- reprezentând, așa cum observa George Călinescu, ” o mixtură de oameni de cele mai disparate origini”²¹.

Volumele de început sunt, în realitate, jurnale intime sau introspecții ale unor personaje, în spatele cărora reprezentanții criticii literare românești vor intui prezența vie și plină a autoarei. Astfel, în *Marea*, *Vis de femeie*, *Ape adânci*, *Femei*, *între ele* H. Papadat-Bengescu aduce în prim-plan personaje feminine de mare sensibilitate, al căror ”deficit colosal de existență”²² le obligă la o permanentă autoanaliză. Mai mult ca atât, în creația sa inconfundabilă ”sensibilitatea se asociază cu intelectualitatea și din această unire obținem unul din acordurile fundamentale ale întregii opere”²³.

În volumele de proză scurtă elementul psihologic joacă un rol important, iar atitudinea reflexivă, poeticul și autoanaliza ies în evidență, ceea ce face ca epicul și socialul să treacă într-un plan secund. *Sfinxul* sau *Femeia în fața oglinzii* sunt scrieri de factură introspectivă în care se face referință la universul problemelor existențiale ale unor femei pentru care viața nu înseamnă nimic altceva decât autocontemplare. Numindu-se uneori simplu, Bianca, Manuela sau Adriana, alteori neavând nici un nume, precum personajul feminin din *Marea*, eroinele Hortensiei Papadat-Bengescu sunt de o sensibilitate aparte, preocupate de voluptate și împlinire erotică. ”Și cum ar putea fi altfel, câtă vreme niciuna din aceste eroine nu trăiește «în lume»: pentru toate, lumea nu este decât proiecția ființei lor. Singura realitate de care au cunoștință cu adevărat este sufletul lor făcut sensibil, corporalizat”²⁴.

Primul roman -- *Balaurul* (1923) -- are ca temă războiul, însă autoarea nu se rezumă nici pe departe la o consemnare a ororilor provocate de acesta, ci prezintă o imagine simbolică a trenului plin de răniți, văzut ca o reptilă. Se pare că H. Papadat Bengescu pleacă de la o experiență de viață trăită, dat fiind că în perioada primului război mondial fusese infirmieră în cadrul Crucii roșii, ceea ce îi va prilejui contactul nemijlocit, dur și traumatizant cu ororile suferinței colective. Poate nu întâmplător, Laura, eroina principală a romanului este soră de caritate voluntară. După un eșec sentimental, eroina ”iese dintr-un univers închis, izolat de

²¹ Călinescu 1982, p. 740

²² Papadat-Bengescu 1923, p. 164-165

²³ Vianu 1973, p. 333

²⁴ Manolescu 2008, p. 611

marile convulsii sociale, ușuratic și snob, pentru a pătrunde în lumea crâncenă a războiului”²⁵. Odată cu terminarea războiului, Laura va dobândi o nouă înțelegere a propriei sale vieți, grație confruntării directe a trăirilor sale personale cu suferințele pe care le-a văzut la răniții din tranșee. De altfel, eroina compară mereu propria sa experiență de viață cu experiența colectivă, adică cu ororile războiului, ceea ce o va determina să acceadă la o nouă viziune asupra propriului său destin.

Prin descrierea vizuală și siguranța portretelor, romanul se îndreaptă pătrunzător către obiectivitate, iar narațiunea devine tot mai intensă. Astfel, întâmplarea tragică a familiei Damian -- care este nevoită să arunce din mers, pe fereastra trenului, trupul fetei lor ce murise de o boală contagioasă -- este descrisă în culori sumbre, dar realiste și extrem de sugestive. Am putea spune că în *Balaurul* este descrisă realitatea sinistă a războiului, dar și frica de moarte, precum și modul de a acționa al personajelor care se află sub teroarea morții.

Lărgirea câmpului de observație socială se observă și în *Romanță provincială* în care autoarea sondează alte destine umane, creează figuri memorabile pe care le cunoaște în diferite împrejurări. Așa cum explica N. Manolescu, eroinele autoarei încep

”prin a-și nota senzațiile proprii; apoi privesc în sufletul altora. Dacă la eroina *Mării* sau la Bianca Poporata precumpănește încercarea de exteriorizare a sufletului propriu, la doamna M. sau la Manuela trece pe primul plan aceea de a interioriza lumea (...) și germenii din care vor răsări marile romane nu e acela liric confesiv, al sufletului care-și caută ieșire în lume, ci acela reflexiv, al conștiinței oglindă a lumii”²⁶.

Fecioarele despletite (1926) inaugurează ciclul de romane care au ca punct central istoria familiei Halippa. Ciclul mai cuprind titlurile: *Concert din muzică de Bach* (1927), *Drumul ascuns* (1932) și *Rădăcini* (1938). Fără să renunțe la analiza psihologică, autoarea creionează personaje ”reflector”, care reușesc să transmită cititorului impresiile și reflecțiile lor proprii. În *Fecioarele despletite*, Mini rămâne singurul ”reflector” al acțiunii, iar autoarea nu intervine cu niciun comentariu. Anume de la Mini aflăm istoria cuplului Doru -- Lenora, care sunt stăpânii Prundenilor. În continuare sunt prezentate fiicele: Elena, Coca Aimee și Mika-Le, cea din urmă născută dintr-o relație a Lenorei cu un zidar italian. Din păcate, cuplul se destramă, Doru se reîntoarce la Eliza cu care inițial vroia să se căsătorească, iar moșia Prundeni este vândută. Lenora se îmbolnăvește de nervi și va fi internată în sanatoriul de lux al doctorului Walter.

Destinul aceleiași familii este urmărit și în romanul *Concert din muzică de Bach*. Acțiunea se petrece alternativ în casa Elenei, căsătorită cu Drăgănescu, și în cea a Linei, soția profesorului Rim. Sia, fiica celor din urmă provine din relația incestuoasă a Linei cu Lică Trubadurul, care

²⁵ Crohmălniceanu 1972, p. 401

²⁶ Manolescu 2008, p. 611

la rândul său urmărește ascensiunea socială printr-o legătură amoroasă cu Ada Razu. Aceasta s-a căsătorit cu prințul Maxențiu tot din interes, deoarece pe lângă titlul de prințesă, a urmărit și anumite avantaje financiare. Complexitatea romanului poate fi sesizată prin intermediul complexității relațiilor dintre personaje, descrise de autoare cu detașare și luciditate. În felul acesta, asistăm la o degradare fiziologică provocată de boală, dar, în același timp și la o degradare morală și socială. Personajele fac parte din categoria socială a îmbogățiților deja în generația a doua. Cuplurile aduc în prim-plan ideea arivismului și a parvenirii, căsătoriile sunt făcute din calcul și ”nici un personaj nu e cu desăvârșire sincer în raport cu celelalte: disimulația e atât o chestiune de tactică, cât și una de conveniență”²⁷.

În roman mai este abordată și problematica cuplului, tema adulterului, cea a copiilor proveniți din alte relații, motivul bolii și cel al morții într-o lume care încearcă să producă o anumită impresie de aparență. În acest sens, George Călinescu preciza că, ”lipsind o aristocrație bine organizată și de o vechime incontestabilă, avem de-a face cu o mixtură de oameni de cele mai disparate origini, care însă încearcă a constitui o clasă de elită”²⁸. Observăm că personajele sunt distribuite în triumfiuri relaționale, cuplul fiind perturbat de regulă de o a treia persoană. Astfel, vieții conjugale a Rimilor i se adaugă Sia, fiica lui Lică și a Linei. Buna Lina, fostă aventurieră care nu este deloc atrăgătoare se căsătorește până la urmă cu profesorul Rim, ajutându-l pe acesta să facă apoi carieră. Pe de altă parte, Lică Trubaduru pătrunde în intimitatea cuplului Ada-Maxențiu. Aceștia s-au căsătorit, fiecare în parte, urmărind interese de ordin material. Maxențiu suferă de o maladie pulmonară incurabilă, care îl va măcina atât fizic cât și psihic și treptat îl va transforma. Apariția lui Lică Trubaduru corespunde într-un totu opțiunii de adulter a Adei. Scena în care prințul Maxențiu, slăbit de boală pierde controlul asupra cailor de la trăsură -- moment în care intervine Lică Trubaduru --, pune în evidență o anumită competiție între cei doi, iar opțiunea erotică a Adei pentru Lică este previzibilă. În definitiv, și Elena va fi sedusă până la urmă de farmecul celebrului Marcian, dirijorul concertului de Bach.

Intriga romanului o constituie pregătirea pentru concert, repetițiile și discuțiile în jurul acestui eveniment monden unde -- potrivit unei remarci a lui Călinescu -- ”vreo desfășurare epică propriu-zisă nu există, ci numai o lentă mișcare în viața socială a unor familii, care sunt spionate pe rând de scriitoare, cu ajutorul personagiilor care fac vizite și sunt surprinse în dramele lor intime”²⁹.

²⁷ Ibidem, p. 614

²⁸ Călinescu 1982, p. 740

²⁹ Ibidem p. 740

În romanul *Drum ascuns* asistăm la destrămarea familiei Drăgănescu. Elena pleacă cu Marcian în Elveția, iar Drăgănescu, fiind cardiac și bolnav, moare după ce încearcă să-și câștige poziția de soț tolerant. Lenora se căsătorește cu doctorul Walter care o va vindeca de boala de nervi, însă va muri în final de cancer. Coca Aimee, fiica ei, dorește să-i ia locul și în felula acesta ciclul se încheie, ea fiind produsul ultimei generații.

În romanul *Rădăcini* Elena se stabilește la țară, având anumite idei în ce privește modernizarea agriculturii. Prin această turnură, autoarea sugerează de fapt întoarcerea familiei la origini. În general, Hortensia Papadat-Bengescu sondează subconștientul uman, împletește narațiunea cu analiza stărilor de conștiință, informația obiectivă cu expresia lirică. Personajele sale au o existență autonomă. Ada Razu, Elena Drăgănescu, prințul Maxențiu, profesorul Rim, Sia, Aneta Pascu, Lică Trubadurul sunt personalități pregnante, pe care autoarea le analizează din punct de vedere moral și psihologic. Mai mult ca atât, în scrierile sale H. Papadat-Bengescu realizează o monografie a stărilor sufletești și a diferitelor anomalii psihice, urmărind scrupulos boala de la apariție până la stadiul final. Drept dovadă,

”lumea romanelor Hortensiei Papadat Bengescu este indiscernabilă de tehnica prin care ea e făcută să apară. Această intuiție extraordinară a romancierei care nu ne-a lăsat nici o pagină teoretică, spre deosebire de Camil Petrescu ori Anton Holban, face din ea scriitorul cel mai caracteristic pentru reforma romanului nostru modern”³⁰.

1. 3. 2 Gib Mihăescu

Experimentând cu succes lumea nuvelei într-o perioadă caracterizează printr-o neașteptată și explozivă dezvoltare a romanului, Gib Mihăescu publică în revistele *Luceafărul*, *Sburătorul* și *Viața Românească* nuvele și povestiri autobiografice. Or, despre aceste texte D. Drăgoi opinează:

”Povestiri ca: *Linia întâi*, *Cel din urmă cârd* reconstituie admosfera câmpului de luptă, cu neliniștea oamenilor aflați neconținut sub focul inamicului, cu decorul sobru al tranșeeilor, cu copaci retezați de la mijloc sau chiar din rădăcină, decor care își destăinuie lugubra poveste a războiului”³¹.

Scrie volume de proză scurtă -- *La "Grandiflora"* (1928), *Vedenia* (1929) -- și romane: *Brațul Andromedei* (1930), *Rusoaica* (1933), *Femeia de ciocolată* (1933), *Zilele și nopțile unui student întârziat* (1934), *Donna Alba* (1935). În nuvele sunt supuse analizei dramele subiective ale unor eroi, stăpâniți de instincte primare, care prin propriile lor obsesii depășesc

³⁰ Manolescu 2008, p. 619

³¹ Drăgoi 2001, p. 33

cadrul vieții reale. Gib Mihăescu creează personaje cu trăiri intense, nuvelele sale fiind ”mai mult fișe clinice ale sentimentelor obsesive”³².

Nuvela *La ”Grandiflora”* pune în lumină gelozia unui personaj și urmările nefaste care schimbă în tragic atât propriul său destin cât și destinul celorlalți. Acțiunea se petrece într-un orașel de provincie, Drăgășani, într-o atmosferă apăsătoare, lipsită de orizont. Oamenii își petrec o parte din timpul liber în cârciumă, bârfind sau vorbind despre lucruri minore. Anume aici se fac aluzii la caracterul imoral al unor femei, la desfrâul unor bărbați, se pun la cale intrigi amoroase. Or, în grupul acestora se află și Manaru, bărbat libertin care este însă terorizat de ideea că soția lui îl înșală cu prietenul său cel mai bun, Ramură. Manaru, altădată vestit pentru veselia sa devine din ce în ce mai tăcut, fiind preocupat de infidelitatea soției sale. ”Pâna acum mai mergea: bănuială, nesiguranță ... dar de aseară, toată lumea asta știe precis și mâne va ști și mai multă, și poimâne va afla tot orașul. Și mulți vor glumi pe socoteala Frosinicăi, toți și-o vor închipui greșind cu Ramură, toți și-o vor închipui greșind și cu ei, greșind cu tot orașul”³³. Nemaiputând suporta bănuielile și aluziile prietenilor săi, el îi declară lui Ramură că stie de legătura acestuia cu soția sa. Vinovatul nu ia atitudine, nu neagă afirmațiile făcute de Manaru. Se pare că discuția dintre cei doi este urmărită de către prietenii curioși ai acestuia.

Autorul analizează cu minuțiozitate zbuciumul interior al personajului.

”În schimb, la mișcarea cea mai mică a lui Ramură, se frământa nervos curbându-și spinarea ca un pisoc atent la agitațiile prăzii: din ochi i se vărsau efluvii scânteioare, îngrozind pe celălalt, îmboldindu-l să plănuiască o ieșire bruscă și dibace, și totuși risipind-i la cea dintâi înjghebare orice brumă de plan mai potrivit”³⁴.

Manaru îi privește cu suspiciune pe partenerii săi de petrecere, fiind ferm convins că aceștia se amuză pe seama lui și a pățaniei sale, ceea ce îl conduce la acțiuni necontrolate. Începe o aventură cu o vânzătoare pe care o seduce foarte ușor, dar acest lucru îi amplifică și mai mult suferința de bărbat înșelat. Nema suportând situația creată, el pune la cale un plan de seducere a soțiilor prietenilor săi. Una singură însă îi rezistă, pe care încearcă să o cucerească cu orice preț, fiind stăpânit de o patimă erotică obscură. Pentru a o reîntâlni, Manaru o urmărește prin oraș și este fascinat tocmai de această tărie a femeii care nu cedează:

”O vede intrând pe ușă, ușoară ca un vis, neconținut destrămandu-se și veșnic refăcându-se ca norul de țigară. Apoi prindea din ce în ce mai multă consistență, o vedea aidoma, trup și viață, privindu-l lung și languros. Capotul de casă i-e prins într-o cataramă de jartieră și lasă să se

³² Crohmălniceanu 1972, p. 513

³³ Mihăescu 1967, p. 232

³⁴ Mihăescu 1967, p. 224

vadă aproape toată pulpa tare, rotunjindu-se lunguiet... Nebunia curiozității îi dilată nările, ochii, sufletul întreg, îi scurtează respirația, făcând-o gâfâitoare”³⁵.

Apoi Manaru își reîntâlnește prietenii în același restaurant și doar simpla rostire a numelui Moraru îi aduce în minte imaginea femeii dorite. Intensitatea obsesiei sale erotice depășește limita normalului. Manaru pătrunde în camera femeii și o violează. Aceasta din disperare se sinucide. Situația ia o întorsătură catastrofală, Manaru își sugrumă rivalul după care va suporta rigorile legii. Astfel, sentimentul geloziei evoluează de la niște simple bănuieli până la adevărate stări de halucinație. Fiind obsedat de infidelitatea soției, eroul pierde controlul și devine violent. Or, Gib Mihăescu insistă mai ales asupra devierii comportamentale a personajului, punând accent pe transformarea destinului acestuia care, în final, comite o crimă.

Chiar dacă proza autorului a fost acuzată de către unii critici ai epocii de frivolitate, ea atinge fără îndoială performanțe deosebite pentru literatura română. Ca o concluzie, Ov. Crohmălniceanu afirma că ”reconstituirea cazului de psihologie obsesivă, tensiunea nervoasă, intrarea vieții interioare sub imperiul unui singur sentiment copleșitor sunt bine sugerate, cu mijloace expresive și o tehnică apreciabilă a gradației epice”³⁶.

În romanul *Rusoaica*, locotenentul Ragaiac primește ordin să se instaleze împreună cu un detașament de pază pe malul Nistrului, la granița cu Rusia, zdrobită în acel moment de revoluția bolșevică, cu scopul de a înlătura încercările de trecere a frontierei. Această zonă singuratică este însă împărțită în sectoare de control, unde ofițerii și soldați duc o existență supusă tuturor intemperiilor. Toți acești bărbați visează și sunt în căutarea femeii ideale care nu e decât o proiecție a imaginației lor. De altfel, George Călinescu caracterizează romanul în felul următor:

”Fiindcă nu se preocupă să determine individualitatea eroilor, ci face monografia unei unice laturi sufletești a aspirației bărbatului în genere pentru femeia necasnică, fugitivă, inaccesibilă, *Rusoaica* e un adevărat roman de analiză”³⁷.

Aflat deci în căutarea femeii ideale, Ragaiac o reperează mai întâi pe Niculina, soția contrabandistului Serghe. Niculina va exercita însă acest rol doar pentru o scurtă perioadă, căci atunci când Iliad îi relatează povestea de dragoste cu Valia, Ragaiac își proiectează asupra acesteia din urmă idealul femeii sale multășteptate.

”Rusoaica!...În fapt de seară, cu lumina searbădă a unui corn mare de lună, gata să apună ea se desprinde de nehotărârea malului dimpotrivă”³⁸. Marusea, Niculina și Valia sunt înlocuite

³⁵ Ibidem, p. 296

³⁶ Crohmălniceanu 1972, p. 514

³⁷ Călinescu 1982, p. 764

pe rând de o fantasmă cu vagi detalii fizice care rămâne învăluită în mister. ”Rusoaica! strigă el în extaz ... ea trebuie să fie altfel ... și decât Marusea ... și chiar decât Valia”³⁹.

Romanul conține momente tensionate, întorsături de situație, aventuri erotice, într-un cuvânt, întâmplări petrecute pe malul Nistrului în monotonia unei garnizoane militare. Câțiva bărbați asaltați de dorințe erotice fac expediții nocturne, fiind tot timpul în căutarea sau așteptarea femeii ideale și unei iubiri himerice. Din aceste considerente, romanul *Rusoaica* este reprezentativ pentru întreaga creație a lui Gib Mihăescu:

”Neegalată de puterea de a comunica sentimentul obsesiv, natura, lucrurile, întâmplările zilnice, ființele din jur iau o înfățișare stranie. Umbre dense și tulburătoare cad peste întreaga realitate, deformându-i contururile și dăruindu-i reliefuri neașteptate”⁴⁰.

1.3.3 Camil Petrescu

Poet, prozator, dramaturg, eseist și gazetar, Camil Petrescu este unul dintre reformatorii romanului românesc modern. Deși debutează în anul 1923 cu volumul de poeme *Versuri* și *Ciclul morții*, va scrie apoi piese de teatru -- *Jocul Ielelor* (1918), *Act venețian* (1918), *Suflete tari* (1923), *Mioara* (1926), *Danton* (1924-1925), *Mitică Popescu* (1925-1926), *Casa din Snagov* (1926) -- și, în final, cele două romane: *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* (1930) și *Patul lui Procust* (1933). Spre deosebire de scriitorii prezentați mai sus, C. Petrescu se referă la concepția sa cu privire la literatură și artă în numeroase studii și articole, scrise de-a lungul vremii. Astfel, în eseu *Noua structură și opera lui Marcel Proust*, inițial o conferință, publicată ulterior în *Revista Fundațiilor Regale*, apoi în volumul *Teze și antiteze* (1936) ne întâmpină ideile teoretice ale autorului cu privire la modernitatea estetică. Or, important este că idei vor fi transpuse treptat în epica romanelor sale.

De remarcat este faptul că autorul ilustrează principiile modernismului, enunțate de Eugen Lovinescu și introduce formule estetice inovatoare, bazate pe analiza proceselor psihologice, pe folosirea narațiunii la persoana întâi, a monologului interior și a cuvintelor cu valoare de simbol. Cumulând toate aceste procedee artistice, formula narativă a lui C. Petrescu devine întru totul una analitică.

Ideea de autenticitate, investigarea în adâncime a vieții personajelor are drept scop dobândirea unor adevăruri esențiale și absolute. Eroii acestuia, oameni lucizi și raționali, știu să-și argumenteze punctul de vedere și să-și trăiască propriile idei. De regulă, ei sunt intelectuali,

³⁸ Mihăescu 1995, p. 206

³⁹ Ibidem p. 296

⁴⁰ Crohmălniceanu 1972, p. 517

având un gust pregnant pentru filozofie. Deloc întâmplător, Camil Petrescu recomandă romancierului să scrie despre o experiență pe care a trăit-o nemijlocit numai la persoana întâi și cu o maximă sinceritate. În opinia sa, noul romanul trebuie să fie un document unic, pornit chiar din memoria involuntară a autorului și să reflecte un conținut sufletesc propriu acestuia. Spre deosebire de proza tradițională, populată de caractere bine structurate, în care prezența autorului povestitor era omniscientă, acesta știind totul despre personajele sale, în proza de factură modernă acest procedeu cade în desuietudine.

Totodată, el se declară împotriva scrisului ”îngrijit, frumos, caligrafic”, pe care îl considera lipsit de substanță. În concepția lui C. Petrescu, o literatură autentică trebuie să fie capabilă să imprime creațiilor ei adevărata valoare, iar autentică poate fi numai realitatea, concretul faptelor și întâmplărilor trăite, filtrate prin propria conștiință a scriitorului.

Romanul *Patul lui Procust* aduce o noutate frapantă prin structurarea și organizarea textului. Foarte original, autorul devine el însuși protagonist: el cunoaște celelalte personaje și posedă anumite informații despre acestea. Rolul lui rămâne însă cel de regizor, el intervenind în text doar atunci când este nevoie. Romanul cuprinde trei scrisori ale doamnei T. către Fred Vasilescu și jurnalul acestuia în care înserează scrisorile lui George Demetru Ladima către Emilia Răchitaru. În felul acesta, fiind determinate de autor din umbră, personajele scriu, iar prin creație re trăiesc o formă de elucidare, prin urmare, de autocunoaștere. El le explică până și modul în care aceștia trebuie să scrie: ”Luând tocul în mână și fiind sinceră cu dumneata însăși până la confesiune”; ”un scriitor e un om care exprimă în scris cu o liminară sinceritate: ceea ce a simțit, ceea ce a gândit, ceea ce i s-a întâmplat în viața lui și a celor pe care i-a cunoscut, fără compoziție, fără stil și chiar fără caligrafie”⁴¹. Autorul reproduce la subsolul paginii câteva texte, unul dintre acestea fiind intitulat chiar *Patul lui Procust*, aparținând poetului decedat Ladima. Portretul lui se conturează direct sub ochii cititorului: din scrisorile adresate Emiliei și din comentariile acesteia, din articolele din presa vremii și din notele autorului, precum și din amintirea lui Fred Vasilescu, care îl cunoscuse pe Ladima la Techirghiol.

Ladima reprezintă omul superior care este poet și gazetar intransigent. El trăiește drama intelectualului incapabil de a se adapta societății, fiind pe deplin conștient de propria sa ratare. În același timp, romanul realizează o radiografie profundă a condițiilor politice, economice și culturale, surprinzând astfel condiția intelectualului și a societății românești din epocă. De fapt, Ladima rămâne un mister. Sinuciderea lui este interpretată diferit de către celelalte personaje: Emilia susține că a recurs la acest gest datorită lipsurilor financiare, un prieten, că

⁴¹ A se vedea Crohmălniceanu 1972, p. 474

ar fi pierdut credința în Dumnezeu. Fred consideră sinuciderea sa ca o urmare logică a vieții din care nu se putea smulge, procurorul care anchetează cazul crede că Ladima se sinucide datorită unui motiv pasional pentru doamna T. Lui Ladima i se descoperă o scrisoare adresată doamnei T. și o anumită sumă de bani. În acest sens, sesizăm o tentativă dramatică de a mistifica realitatea și, mai ales, refuzul de a accepta și de a se adapta unei societăți cu care nu se potrivește. Din partea lui Ladima este un fel de automutilare, întrucât el se simte permanent urmărit de patul lui procust. Să precizăm că *Patul lui Procust* este și un roman de dragoste ce pune în scenă două experiențe tragice ale iubirii, trăite în mod diferit, și ambele sortite eșecului:

”una trăită de Ladima, care trebuie să-și amputeze spiritul ca să-l aducă la măsura sufletului vulgar și interesat al Emiliei. Alta a lui Fred, stăpânit deopotrivă, de sentimentul că i se cere mai mult decât ar putea da. Pe ambii eroi dragostea îi mutilează, încercând să-i scurteze sau să-i lungească după un fel de pat procustian”⁴².

Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război reprezintă confesiunea lui Ștefan Gheorghidiu, eroul principal, ce relatează două experiențe trăite nemijlocit. Prima este o proiectare a unei povești de iubire, actualizată prin rememorare și analiză. Problemele conjugale, gelozia eroului, trăirile intense ale acestuia sunt readuse în conștiință printr-un exces de luciditate.

”Dealtminteri, toată suferința asta monstruoasă îmi venea din nimic. Mici incidente care se hipertrofiau, luau proporții de catastrofe. Binențeles că marile scene clasice ieșeau din câmpul sensibilității mele, ca marginile unui desen privit cu o lupă prea măritoare”⁴³.

A doua experiență este cea a războiului prin care Gheorghidiu conștientizează cât de neimportant a fost zbuciumul său sufletească, provocat de soția sa Ela, gelozia lui exagerată, problemele minore pe care le-a avut în comparație cu dramele și suferințele provocate de măcelul războiului.

Primele pagini ale romanului încep cu o discuție la popotă, având ca subiect un eveniment din presa epocii în care un bărbat și-a ucis soția infidelă și a fost achitat de lege. Discuțiile pe această temă, limbajul eroilor este cel cotidian, lipsit de emfază prin care autorul detratalizează romanul. În acest sens, criticul Nicolae Manolescu observă:

”Impresia e deliberată de autor, care încearcă să schimbe statutul evenimentului și al limbajului eroilor de roman. Răpindu-li-se aura, impusă în cea mai mare măsură de tradiția romanului, o mulțime de evenimente, între care războiul, devin foarte obișnuite”⁴⁴.

Scenele de război sunt prezentate din perspectiva celui ce participă nemijlocit:

⁴² Crohmălniceanu 1972, p. 469

⁴³ Petrescu 1987, p. 100

⁴⁴ Manolescu 2008, p. 662

”Oamenii se închină neînterupt. «Doamne, Maica Domnului, măicuță». Fugim, căci e totuna de stai pe loc. Problema asta dacă să te oprești lângă un smoc de iarbă sau lângă un mușuroi de pământ e ca de la începutul lumii. Fugim deci la întâmplare, nădăjduim să ajungem la răpă. Dar acum au cu noi alt sistem. Dacă stăm culcați, salvele se răresc și ele, pândind: în clipa în care fugim însă, vin după noi ca pietrele, prăbușind tot, vulcanic...”⁴⁵.

De altfel, aici sunt prezentate aspectele neglijate ale războiului: frica de moarte, haosul acțiunilor, frigul, soldați răniți, situații comice și absurde. Altfel spus, este redată o formă autentică, chiar banală a întâmplărilor.

Aflat în plin război și chinuit de incertitudini, Gheorghidiu vrea să testeze fidelitatea soției sale. Memoria involuntară îi declanșează propria poveste de dragoste și gelozie, în care el căutase iubirea absolută. Se căsătorise cu o colegă de facultate de condiție modestă, orfană și care fusese crescută de o mătușă. O moștenire neașteptată îi proiectează pe cei doi tineri în mirajul unei vieți mondene, intrând acum în contact cu oameni ce aparțin altei clase sociale și care vor influența într-un fel sau altul tânărul cuplu. Dacă la început eroul îi ține soției sale anumite discursuri filozofice de felul ”neliniște metafizică e să privești o femeie în ochii mari”, ”să simți că lumea e fără margini, că suntem atât de mici, că frumusețea are pete și e trecătoare, că dreptatea nu se poate realiza, că nu putem ști niciodată adevărul”⁴⁶, după o anumită perioadă asistăm la deteriorarea cuplului, trăită cu intensitate mai ales de către Gheorghidiu care-și bănuiește soția de infidelitate.

De fapt, o ceartă minoră devine motivul unei încercări de a pedepsi inflexibilitatea femeii. El o înșală cu o ”cocotă destul de frumușică, voinică și nespus de vulgară. I-am spus să se îmbrace, am luat-o cu mine, am dus-o acasă, am pus-o să scoată tot de pe ea și am culcat-o în patul tuturor durerilor, nebuniilor și lacrimilor iubirii mele”⁴⁷. Această acțiune nu reduce suferința eroului, Ela îl părăsește iar absența ei este resimțită dureros. ”După o săptămână am simțit neapărat nevoia s-o văd”⁴⁸. O reîntâlnește apoi pe o stradă lăturalnică și declară orgolios: ”simțeam că femeia asta este a mea, în exemplar unic, așa ca eul meu, ca mama mea, că ne întâlnisem de la începutul lumii”⁴⁹.

Tot ce știm despre Ela aflăm din afirmațiile lui Gheorghidiu. Însă realitatea pe care o povestește acesta este cea a propriei sale conștiințe, ”singura existență reală e aceea a conștiinței”⁵⁰. Din această perspectivă, numai bănuiala e posibilă, nu și certitudinea. Cititorul nu va ști niciodată dacă Ela l-a înșelat sau nu, așa cum nu va ști nici ce se petrece în conștiința

⁴⁵ Petrescu 1987, p. 225

⁴⁶ Petrescu 1987, p. 50

⁴⁷ Ibidem, p. 84

⁴⁸ Ibidem, p. 85

⁴⁹ Ibidem, p. 87

⁵⁰ Ibidem, p. 88

Elei. După epuizarea celor două experiențe-limită, Gheorghidiu rupe brusc cu trecutul, pare să se autodepășească și să aspire neîntrerupt la alte trăiri intense, fiind caracterizat de către George Călinescu astfel:

”un om cu suflet clocotitor de idei și pasiuni, un om inteligent și neprihănit totodată, plin de subtilitate, de pătrundere psihologică, dar și naiv, cu inocențe de poet, vorbește despre dragostea lui, despre femeie, așa cum o vede el, despre oameni, despre nașterea pământului din haos și din acest monolog nervos se desprinde încetul cu încetul o viață sufletească, indeterminată dar reală, un soi de simfonie intelectuală care încântă prin plăcerea ce poate rezulta din claritățile psihice”⁵¹.

1.3.4 Mihail Sadoveanu

Autorul s-a născut în anul 1880 la Pașcani, județul Iași. Opera sa reprezintă o vastă monografie a satului românesc populat de oameni simpli, cu o anumită structură sufletească, puternic ancorați în tradiție, dominați de înțelepciune și de propria lor experiență de viață.

Prin arta inconfundabilă a povestirii pe linia tradiției înaintașilor moldoveni, Ion Neculce și Ion Creangă, Mihail Sadoveanu a fost calificat de critica literară drept scriitor realist cu o viziune romantică și un romantic ce detaliază ca un realist.

Primele sale volumele -- *Povestiri*, *Șoimii*, *Dureri înăbușite*, *Crâșma lui Moș Precu* -- văd lumina tiparului în anul 1904. Din 1906 începe să colaboreze a revista *Viața Românească*, publicând în paginile acesteia *Floare ofilită*, *Amintirile căprarului Gheorghită*, *Mormântul unui copil*.

Răscoala țăranilor din 1907 apare surprinsă într-o viziune realistă în *Nada Florilor*, unde unul dintre personaje află din presa vremii că

”tulburările țăranilor aveau un caracter de forță oarbă deslănțuită. În satele din jurul Bucureștilor, încă de la începutul lui aprilie începuseră a fi devastate cârciumi și conace. Se vorbea de primari maltratați, de proprietari și arendași, refugiați în Capitală aducând cu ei spaima. Oamenii pământului făcuseră din uneltele de plugărie arme și pretindeau mlaai, deci strigau din foamete. Mai cereau pământ, dintr-o împroprietărire ce le fusese făgăduită cu zece ani în urmă, îndată după războiul independenței ... Ceteam cu sufletul bătut de indignare și rușine știri relatând brutalitățile la care erau supuși țăranii arestați”⁵².

De altfel, de această tematică se leagă și următoarele scrieri: *La noi în Viișoara*, *Vremuri de bejenie* și *Însemnările lui Neculai Manea*.

În 1925 Sadoveanu publică în revista *Viața Românească* primele capitole din *Hanul Ancuței*,

⁵¹ Călinescu 2001, p. 294

⁵² Sadoveanu 1970, p. 475

iar în 1928 apar în volum *Împărăția apelor, Demonul tinereții, Hanul Ancuței*. Un moment important în evoluția esteticii sadoveniene o constituie apariția romanelor *Baltagul* (1930), *Creanga de aur* (1933) și *Noaptea de Sânziene* (1934).

În *Anii de ucenicie* și în unele povestiri -- *Băiețel, Cuțitul, Părul din ograda bunicilor* -- scriitorul redă copilăria. Satul moldovean cu obiceiuri și tradiții milenare este zugrăvit în *Baltagul, Bordeienii, Dureri înăbușite*. Autorul manifestă un interes deosebit și pentru descrierea atmosferei monotone din micile târguri, invadate de forme de economie capitalistă. Reprezentative sunt în acest sens *Locul unde nu s-a întâmplat nimic, Dudaia Margareta, Apa morților, Însemnările lui Neculai Manea*.

O altă temă preferată de Sadoveanu este istoria, care va fi tratată în manieră originală, făcând o sinteză dintre forma lirică și cea romantică și observația realistă. *Frații Jderi* (1935-1936), *Creanga de aur* (1933), *Neamul Șoimăreștilor* (1915), *Zodia cancerului* (1929), *Nicoară Potcoavă* (1952) reprezintă o vie mărturie în acest sens.

Cu toate acestea, ”obiectul constant al artei lui Sadoveanu este evocarea omului în mijlocul naturii, reflectarea tuturor legăturilor care îi unesc, astfel încât nu este notare a vreunui sentiment uman care să nu se însoțească cu arpegiile răsunând din orga colosală a naturii”⁵³. Natura sălbatică și misterioasă însoțește omul sadovenian, participă la trăirile lui și comunică cu el. Opere ca: *Țara de dincolo de negură* (1925), *Ostrovul lupilor* (1941), *Ochi de urs* (1938), *Valea Frumoasei* (1938) demonstrează cu prisosință acest lucru:

”Era un colț fericit al lumii; furtuna trebuia să treacă; în soare urmau să iasă roind albinele; și în pacea satului avea să cânte o pupăză într-un nuc bătrân și să bată tesla bunicului la cobălă ritmul unei vieți tihnite. Recunoșteam în mine, după bătaia inimii, senzația fericită pe care am încercat-o totdeauna la malul acelei ape de munte cu numele Moldova și în peisagiul ei așa de caracteristic, pe prunduri și în zăvoaie”⁵⁴.

Opera lui Sadoveanu îl aduce în prim-plan pe țăranul moldovean, locuitorul unei zone muntoase, satele fiind în mare parte izolate. Aceste comunități umane încearcă să-și păstreze intacte tradițiile și modul lor de viață, sătenii fiind de obicei retrași din calea civilizației. Ei nu sunt numai muncitori ai pământului, ci și ciobani, vânători, pădurari, prisecari, păstori. Or, felul acesta de existență în mijlocul sălbăciei, impune o anumită conduită umană. De aceea sunt prețuite întâi de toate iscusința, bărbăția, tăria de caracter, astfel încât aici tradiția devine lege nescrisă. Țăranii sunt nevoiți să suporte exploatarea boierilor, dar și pe cea a celorlalți reprezentanți ai statului -- receptorul, primarul, jandarmul --, situația lor devenind din ce în ce mai grea. Sub asaltul relațiilor capitaliste la care este supus și satul românesc, țăranul lui

⁵³ Vianu 1973, p. 220

⁵⁴ Sadoveanu 1970, p. 372

Sadoveanu are o atitudine defensivă și o anumită tendință de retragere fie într-un trecut îndepărtat și mitic, fie în mijlocul naturii protectoare.

Schimbările bruște din societate, industrializarea, relațiile stăpânite de puterea banilor au fost simțite ca un pericol pentru structurile tradiționale străvechi. În *Bordeienii* Sadoveanu prezintă exploatații și exploataatorii ca pe două lumi paralele, redând atitudinea umilă a țăranilor cu căciulile scoase și respectul lor pentru stăpâni:

”Când ieșiră boierii din casă, bordeienii se așezară pe două rânduri, privindu-i cu luare aminte... Boierul cel bătrân fuma dintr-o țigaretă de chilimbar. Privea spre oameni, parcă se gândea la altceva. Zise c-un zâmbet de milă spre domnița bălaie: Oh! Ils sont bien sales, les pauvres gens!... Strângându-se în blăniile lucitoare, boierii trecură mai departe. Se opriră și priviră spre bordeie... A! sunt locuinți!...Cât sunt de ciudate!...”⁵⁵.

În general, țăranul lui Sadoveanu este o fire supusă, respectă tăcerea, rabdă nedreptățile și își pastrează totuși omenia, fiind ”un ins pasiv, resemnat, care-și înăbușă durerea sau care trăiește o viață întreagă cu o taină în suflet”⁵⁶. Ar fi de reținut însă și anumite atitudini rebele, gesturile disperate ale unor oameni care intră în conflict cu boierul și cu legea, luând apoi drumul haiduciei și făcându-și propria dreptate. Autorul manifestă un anumit atașament față de personajele oprimate, întrucât ”o mahnire premanentă colorează paginile scriitorului consacrate dramei țăărănești. De aceea, structura intimă a literaturii lui implică o neîncetată și tulburătoare osmoză între cotidian și mitic, cu alte cuvinte între datele concrete istorice ale faptelor istorisite și proiecția lor sub formă legendară, fabuloasă, ca aspirație omenească milenară”⁵⁷. Or, această implicare lirică a scriitorului, viziunea sa subiectivă provin de la înaintași, opera sadoveniană fiind destul de vastă.

De altfel, M. Sadoveanu a fost contemporan cu patru generații: cea a lui Duiliu Zamfirescu, a lui Liviu Rebreanu, a lui Camil Petrescu și a lui Anton Holban.

În cea de-a doua etapă a creației sale, Sadoveanu se îndreaptă spre lumea târgului provincial cu mici funcționari. Pe cale de consecință, apare o altă categorie de personaje, precum evreul Levi Tof din *Paștele Blajinilor* care încearcă să-și explice fenomenele ce se petrec în epoca lui, înțeleptul Fișel Bloc din *Venea o moară pe Siret* ș. a. Nu întâmplător, Nicolae Manolescu precizează: ”Într-o anumită accepție romanele acestea sunt romane ale sfârșitului de veac. Sentimentul dominant este că o lume se sfârșește și alta îi ia locul”⁵⁸.

Criticul diferențiază o primă perioadă a creației sadoveniene între 1890 și 1900, unde încadrează operele: *Floare ofilită*, *Însemnările lui Neculai Manea*, *Duduia Margareta*, *Apa*

⁵⁵ Sadoveanu 1969, p. 194-195

⁵⁶ Manolescu 2008, p. 573

⁵⁷ Crohmălniceanu 1972, p. 211

⁵⁸ Manolescu 2008, p. 579

morților, Venea o moară pe Siret, Locul unde nu s-a întâmplat nimic și o a doua perioadă ce se întinde până după Primul Război mondial, operele reprezentate din această epocă fiind: *Strada Lăpușneanu, Oamenii din lună, Baltagul, Paștele Blajinilor* caracteristică prin apariția burgheziei orășenești. În opinia lui N. Manolescu, *Hanul Ancuței* (1928) ”închide prima epocă a creației povestitorului și deschide alta: este capodopera de la răscruce”⁵⁹.

Originalitatea lui Sadoveanu începe să fie, cu această carte, o sinteză între spiritul popular și cultură. Autorul îmbină fabulosul cu realul printr-un model narativ nou care nu atenuază impresia de arhaic.

Cum se știe, romanul *Hanul Ancuței* cuprinde nouă povestiri în ramă, ilustrând atmosfera unui locaș de ospetie, care adună drumeți la vreme de seară, iar povestirile rememorate sau inventate contribuie la crearea unei comuniuni între narator și ascultător. Deplasarea cu ușurință în timpuri diferite în trecut, prin povestire și în prezentul real al povestitorilor imprimă iluzia vechimii, a legendei. Astfel, Hanul, aflat la răscruce de drumuri, cu porțile larg deschise în timpul zilei, devine un univers închis și protector, menit să treacă într-o altă realitate. Plăcerea povestirii, ambianța veselă, vinul și puii fripți alternează cu momente de tăcere și chiar tristețe. Autorul face sensibilă bucuria potolită, simplitatea, starea de duioșie specifică acestor oameni.

Romanul *Baltagul* aduce în prim-plan satul de munte moldovenesc cu datini și tradiții specifice. Ritmul acestei existențe păstorești este impus de fenomenul transhumanței. Modul de viață fixat de anumite reguli se repetă de la o generație la alta, din cele mai vechi timpuri.

Eroina principală, Vitoria Lipan, însoțită de fiul ei Gheorghică pornește în căutarea soțului Nechifor. Acesta fusese omorât de către alți doi ciobani cu scopul de a-l jefui. Femeia simplă, care până atunci s-a ocupat de treburile gospodărești și de educarea copiilor, începe o călătorie ”inițiativă” care o va transforma, îi va reda o puternică încredere în sine, intrând în contact cu lumea nouă a orașului și cu autoritățile. Visul eroinei pare să confirme ideea morții soțului său. Cadavrul este descoperit în cele din urmă, iar Vitoria ”avea în ea o putere nouă, care-i răzbătea în toate mișcările și în priviri.

-- Gheorghică, hotără ea, tu să stai aici, să priveghezi pe tată-tău. Iar eu mă scobor în grabă la Sabasa ca să dau de știre. Vin cu căruța și cu domnul Toma, ca să luăm mortul, să-l ducem în sat și să îndeplinim cele de cuviință.”⁶⁰

Vitoria îi descoperă pe adevărații ucigași care vor fi pedepsiți, îndeplinindu-și astfel datoria față de cel mort. Nechifor, ”așteptând binecuvântarea din urmă și rugaciunile de care n-a avut

⁵⁹ Ibidem p. 578

⁶⁰ Sadoveanu 1930, p.230

parte”⁶¹, se întoarce în eternul univers arhaic așa cum se cuvine. Deși pentru Vitoria Gheorghiță rămâne un copil, el se maturizează în cursul călătoriei lor chiar sub protecția mamei sale. Prin urmare, călătoria contribuie atât la maturizarea tânărului, cât și la emanciparea mamei, despre care Manolescu afirmă:

”Ultimele capitole ale romanului, de când ea a prins un capăt al firului, sunt captivante mai ales prin jocul deducțiilor acestei femei fără știință de carte, dar în stare să citească pe chipul și în gesturile oamenilor ca într-o carte”⁶².

În drumul ei, eroina ia parte la un botez, la o nuntă iar în final participă la înmormântarea propriului ei soț. Or, aceste ritualuri, general valabile fac parte din tradiția comunității rurale românești. ”Cine a binevoi să vie aici ca să vadă ori să privegheze pe mort, să-l cinstesc cu un pahar și să-i dau o bucată de pită cu ceva”⁶³. Romanul *Baltagul* este o parafrază cultă a baladei *Miorița*, iar Sadoveanu ”n-a dat curs imaginației poetice, ci observației; a restrâns descrierea, dezvoltând acțiunea”⁶⁴.

Opera lui Sadoveanu ocupă un loc aparte în literatura română, fiind opera unui povestitor care a surprins cu finețe sufletul poporului român încadrat în natură, istorie și civilizație. Autorul însuși mărturisea:

”m-a interesat pretutindeni omul cel vechi al pământului. L-am găsit pretutindeni unitar; în cântece și datini, în aspirații, în bunătatea-i înțeleaptă; țăranul de departe rămânea frate cu cel pe care l-am văzut întâi la apa Moldovei. Pretutindeni și totdeauna am avut prilej de bucurie să mă regăsesc pe mine însumi în acest suflet colectiv de bunătate, prietenie și dragoste de *altceva*, mai presus decât țărâna din care suntem alcătuiți. Bucuria și mângâierea acestui popor au fost un cântec și o legendă în curgerea atâtor veacuri triste. Bucuria mea a fost să le găsesc”⁶⁵.

1.4 Locul lui Liviu Rebreanu în literatura interbelică

Liviu Rebreanu s-a născut la 27 noiembrie 1885 în comuna Târlișua, județul Bistrița-Năsăud. Părinții săi, Vasile și Ludovica au avut 14 copii, Liviu fiind cel mai mare. După studiile primare în Maieru și cele liceale la Năsăud, Bistrița și Șopron (unde a frecventat cursurile Școlii reale superioare de honvezi), între 1903 și 1906 urmează cursurile Academiei Militare Ludoviceum din Budapesta, finalizându-le cu gradul de sublocotenent. După studii este repartizat la Guyla. Își începe activitatea literară cu proză în limba maghiară. De reținut

⁶¹ Ibidem, p. 233.

⁶² Manolescu 2008, p. 585

⁶³ Sadoveanu 1930, p. 237

⁶⁴ Manolescu 2008, p. 584

⁶⁵ Sadoveanu 1967, p. 99

că tânărul Rebreanu vorbea la același nivel trei limbi diferite: maghiară, germană și română. După o scurtă carieră de ofițer în armata austro-ungară, va demisiona în curând. Publică apoi primele scrieri în limba română în revista *Luceafărul*, iar în anul 1909 trece munții și se stabilește la București. Analizând retrospectiv această perioadă, Rebreanu va declara în *Mărturisiri*:

”... a trebuit să înțeleg că sciitor român nu voi putea fi cât timp voi fi obligat să trăiesc într-un mediu străin, să vorbesc și să gândesc în limbi străine... Peste două treimi din studii i-am petrecut în școli străine. Lecturile mele obișnuite le făceam în limbi străine. Cărți românești îmi cădeau în mână numai întâmplător și mai întotdeauna de calitate inferioară. Încercările literare, deși cu suflet românesc, le meditam în limbă străină, fie pe nemțește, fie ungurește, înainte de a le scrie românește. În sfârșit, a trebuit să-mi dau seama că, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu și în mintea mea, tot ce mi-au imprimat atâția ani de mediu străin, tocmai la vârsta cea mai accesibilă tuturor influențelor și că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decât acolo unde voi respira o atmosferă românească absolut pură și ferită de miasmele de până ieri, adică în Țară și mai ales în București.”⁶⁶

La București este secretar de redacție la ziarul *Convorbiri critice* și colaborează la mai multe reviste: *Viața Românească*, *Ramuri*, *Lumina*, *Ziua*, *Flacăra*, *Rampa*. Între anii 1910-1911 scoate împreună cu Mihail Sorbu revista *Scena*.

În 1912 se căsătorește cu Ștefana Rădulescu. În același an îi apare la Orăștie volumul *Frământări*, ce va fi urmat în 1919 de *Golanii* și *Mărturisire*.

Romanul *Ion* (1920) îl va impune drept cel mai important prozator român de până atunci. Din 1919 începe să colaboreze la revista cenaclului lovinescian *Sburătorul*.

Academia Română îi acordă Premiul Năsturel, iar în 1922 când apare *Pădurea Spânzuraților*, autorul primește Marele Premiu al Academiei Române. Ca membru al Academiei, va ține un memorabil discurs de recepție intitulat în mod sugestiv *Laudă țaranului român*.

Din capul locului, proza lui Rebreanu se desprinde de *sămănătoriști* (Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Brătescu -Voinești) prin prezentarea obiectivă, lipsită de exagerări atât a omului simplu de la țară, cât și a omului simplu din mediul citadin. Tudor Vianu afirma în acest sens:

”Chiar această alăturare surprinzătoare indică însă o schimbare de atitudine. Omul elementar nu mai era prezentat în caracterul lui mitic și eroic (...), ci în umila și precara lui realitate socială, fără sentimentalisme, în scene crude, izolate din cadrul de farmec și poezie al naturii, dar cu o putere de observație incisivă, care anunța un maestru.”⁶⁷

Nuwelele și schițele care i-au marcat începutul scriitoricesc au constituit o fază pregătitoare în ce privește conceperea și elaborarea marilor romane.

De altfel, L. Rebreanu a publicat la început nuvele, a căror teme vor fi preluate în marile construcții romanești de mai târziu, cum ar fi romanele *Ion* (1920), *Pădurea spânzuraților*

⁶⁶ Liviu Rebreanu, *Opere*, ediție critică de N. Gheran 1991, p.165

⁶⁷ Vianu 1973, p. 318

(1922), *Adam și Eva* (1925), *Ciuleandra* (1927), *Răscoala* (1932), *Crăișorul* (1929), *Jar* (1934), *Gorila* (1938), *Amândoi* (1940). Rămân în manuscris două romane neterminate *Păcală și Tândală* și *Minunile minunilor*.

În proza scurtă, Rebreanu este înaintea de toate analistul lumii rurale de care este legat și a cărei mentalitate o cunoaște și o exprimă cu precizie. Nuvele precum *Dintele*, *Lacrima*, *Răfuiala*, *Ofilire* au ca temă mediul rural ardelenesc și sunt analizate de George Călinescu astfel: "Aceste nuvele, azi îngălbenite, arată raza exactă de investigație psihologică a scriitorului care este sufletul întunecat, cvasi-bestial, cu procese încete, trudnice, cu izbucniri violente, aproape fioroase."⁶⁸

Spre deosebire de predecesorii săi, Rebreanu nu va idealiza figura țăranului și nici modul de viață al populației rurale. Dimpotrivă, el vine cu o viziune nouă, obiectivă și realistă asupra mediului țăranesc pe care îl sondează în profunzime, demitizând dimensiunea pitorească tradițională până atunci în literatura română și prezentându-l pe țăran, ca factor social important, așa cum este el în realitate cu dramele și bucuriile lui.

De aceea, prin atmosfera sumbră, apăsătoare pe care o vom întâlni și în romanele sale, realismul lui Rebreanu reprezintă o etapă nouă, de o izbitoare originalitate în proza românească interbelică. Destinele personajelor sale sunt profund marcate de condiționarea socială și morală a spiritului epocii, devenind în final tragice.

Un alt aspect abordat de autor îl constituie tematica războiului. *Calvarul*, *Ordonanța colonelului*, *Hora morții*, *Ițic Ștrul, dezertor* ilustrează în mod strălucit această temă.

În acest context, *Ițic Ștrul, dezertor*, una dintre cele mai valoroase nuvele ale sale, este povestea tragică de război a unui evreu care vrea să-și facă datoria față de țară. Caporalul Ghioagă, prieten cu Ițic, primește ordin să-l ucidă și să-l îngroape. În loc să săvârșască o crimă, Ghioagă îi mărturisește adevărul și îl îndrumă să dezerteze. Apoi "porni singur pe calea pe care au venit amândoi, cu capul în pământ, cu inima ca plumbul. Își făcu cruce de mai multe ori până să-și simtă sufletul ușurat. Atunci își zise, oftând adânc: Mulțumesc, Doamne, că m-ai îndreptat să mă feresc de păcat ... L-aș fi avut pe suflet toată viața ... Bietul Ițic!"⁶⁹

Rebreanu exprimă aici atitudinea omului simplu într-o situație limită. Aflându-se în fața unei mari dileme, conștiința lui Ghioagă hotărăște să se opună ordinului primit de la superiori și să salveze viața prietenului său. Doar că, incapabil să hotărască singur, chinuit de frică, simțindu-se ca și urmărit de moarte, Ițic se spânzură.

Acest sfârșit tragic, relatat de Rebreanu sobru, în ton alert este apreciat de Nicolae Manolescu astfel:

⁶⁸ Călinescu 1982, p. 731

⁶⁹ Rebreanu 2001, p.151

”Gradarea sentimentului de insecuritate și de frică a lui Ițic, în timpul patrulării celor doi, este probabil cel mai valabil capitol din proza psihologică de la începutul secolului XX, după nuvelele lui Caragiale și Slavici.”⁷⁰

Problematica dezbătută aici va fi aprofundată în romanul *Pădurea spânzuraților* (1922).

Geneza romanului pornește de la o veche fotografie pe care Rebreanu a văzut-o undeva și care reprezenta soldați cehi spânzurați în spatele frontului austriac în timpul primului război mondial și care îi rămâne în memorie.

Pe de altă parte, fratele scriitorului, Emil Rebreanu, ofițer în armata austro-ungară, obligat să lupte pe frontul românesc, a încercat să dezerteze, fiind condamnat și executat prin spânzurătoare. Or, așa cum știm, Apostol Bologa, eroul principal din *Pădurea spânzuraților* va avea același destin. Drama sa interioară este cauzată de imposibilitatea alegerii între ideea de cetățean al statului austro-ungar și apartenența lui națională. În definitiv, este vorba de un tânăr aflat într-o situație limită cauzată de condițiile istorice în care trăiește. Opțiunea lui finală îi va cauza moartea. Or, cu privire la acest roman, Paul Georgescu observa:

”*Pădurea spânzuraților* nu este un roman monografic al războiului, așa cum *Ion* fusese monografia satului transilvănean antebelic, cum *Răscoala* va constitui o monografie a mișcărilor țărănești de la 1907, mișcări care au implicat toate clasele și categoriile sociale. *Pădurea spânzuraților* nu e o monografie a primului război mondial, ci o confruntare a unor păreri tipice despre sensul vieții cu însăși viața, aflată la extrema limită. Războiul nu este, aici, decât o condiție a existenței, condiție a cărei intensitate precipită evoluțiile, dă violență ciocnirilor dintre principii și confruntării acestora cu realitatea. Reținem, deci, că *Pădurea spânzuraților* nu trebuie studiată atât ca o operă consacrată descrierii războiului, ci ca o carte care-și propune să descopere sensul existenței.”⁷¹

O altă serie de nuvele, cum ar fi *Strămutarea*, *Ocrotitul*, *Cântecul lebedei*, *A murit o femeie*, considerate de critica literară mai puțin reușite, tratează atmosfera orașului, condiția monotonă a slujbașilor cu umilințele și tragismul vieții lor cotidiene.

Luată în ansamblu, creația lui Liviu Rebreanu constituie un moment de referință în proza românească interbelică atât din punct de vedere artistic, cât și din punct de vedere tematic. Scriitorul însuși se exprimă despre propria sa viziune asupra artei și a creației în felul următor:

”Pentru mine arta - zic artă și mă gândesc mereu numai la literatură - înseamnă creație de oameni și de viață. Astfel arta, întocmai ca și creația divină, devine cea mai minunată taină. Creând oameni vii, cu viață proprie, cu lume proprie, scriitorul se apropie de misterul eternității. Nu frumosul, o născocire omenească, interesează în artă, ci pulsația vieții. Când ai reușit să închizi în cuvinte câteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decât toate frazele frumoase din lume. Precum nașterea, iubirea și moartea alcătuiesc enigmele cele mai legate de viața omenească, tot ele preocupă mai mult și pe scriitorul care încearcă să creeze viața.”⁷²

⁷⁰ Manolescu 2008, p. 608

⁷¹ Georgescu 1964, p. 100

⁷² Liviu Rebreanu, *Opere*, ediție critică de N. Gheran 1991, p. 161

Fiind ferm convins că inspirația scriitoricească și procesul de elaborare a operei de artă sunt de origine divină, Liviu Rebreanu insistă asupra faptului că ”opera de artă nu e niciodată emanația directă a unor experiențe anume făcute. Emoția nu intră în artă în stare brută, luată gata din natură, ci totdeauna transformată complet prin misterioase și insesizabile metamorfoze, care constituie însăși taina creației artistice.”⁷³ Respingând ideea de mimesis, autorul mărturisește că el nu a copiat niciodată evenimentele din realitate. Acestea i-au servit doar ca pretext pentru dezvoltări narative ulterioare, ca modele de creare a unor destine umane cu traiectoria și viața lor proprie.

⁷³ Ibidem p. 179-180

2. Aspecte ale culturii tradiționale în romanul *Răscoala*

2.1 Prezentarea romanului

Romanul *Răscoala* abordează unul din momentele cele mai dramatice din istoria României și anume, răscoala țăranilor din 1907. Având ca revendicare principală împrăștierea țăranilor, această mișcare -- care a izbucnit la Flămânzi, județul Botoșani -- a cuprins apoi și regiunile din sudul țării, răspândindu-se în întregul regat. Prin conotațiile sale tragice, evenimentele din 1907 au reverberat puternic la nivelul întregii societăți românești. Însuși Liviu Rebreanu, copleșit de finalul tragic al revendicărilor țărănești, mărturisea următoarele:

”Problema pământului mi-a apărut atunci ca însăși problema vieții românești, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veșnic de actualitate, indiferent de eventualele soluții ce i s-ar da în anume conjuncturi.”⁷⁴

Una din cauzele care a dus la izbucnirea răscoalei a fost deposedarea, prin diferite mijloace, a țăranilor de pământ. Or, fiind puși în situația de a nu mai putea supraviețui din cauza lipsurilor și a sărăciei cumplite, țăranii nu au avut altă opțiune decât să se revolte.

Neputând plăti impozitele percepute de stat, ei au fost nevoiți să se împrumute de la boieri, devenind apoi dependenți de aceștia: având obligația așa-numitelor învoieli de muncă, care de cele mai multe ori erau în dezavantajul lor.

Cum se știe, reforma agrară din 1864 nu împrăștiase decât un număr mic de familii țărănești. Marea majoritate a țăranilor au rămas atunci dependenți de foștii moșieri. Pe de altă parte, lipsa unei agriculturi mecanizate a dus la rentabilitatea redusă a exploatării terenurilor agricole. În plus, economia de piață, bazată pe cerere și ofertă a determinat fluctuațiile prețurilor la cereale, contribuind astfel la agravarea treptată a condițiilor de viață a populației rurale.

În ansamblu, nici răscoala din 1907 nu va soluționa problema socială a țăranimii românești. Reprimarea sângeroasă a acesteia cu ajutorul forței armate, pierderile mari de vieți omenești, distrugerile materiale ce au fost cauzate au avut consecințe nefaste pentru perioada imediat următoare, perioadă ce va culmina cu izbucnirea primului război mondial.

Repercutând puternic asupra întregii societăți românești, evenimentele tragice de la începutul sec. XX vor constitui însă un motiv de inspirație pentru artiștii și scriitorii români.

⁷⁴ Liviu Rebreanu, *Opere*, ediție critică de N. Gheran 1991, p. 169

Astfel, în domeniul artelor plastice se remarcă Octav Băncilă, care prin celebrul său tablou *1907* immortalizează un țăran participant la răscoală, care fiind consternat de confruntarea tragică, aleargă printre răniți, acest lucru fiind redat de trăsăturile de groază ale expresiei feței sale. La rândul său, Ștefan Luchian zugrăvește -- în tabloul *La împărțitul porumbului* -- un grup de țărani, îmbrăcați în port tradițional, care se îndreaptă spre un conac boieresc pentru a primi cota de porumb ce le revine în conformitate cu munca depusă.

Pe tărâmul literaturii, Liviu Rebreanu deține de departe întâietatea. După ce se documentează cu multă minuțiozitate în presa vremii asupra revoltelor țărenești, autorul ia decizia să scrie o trilogie cu tematică țărească, luând ca punct de reper evenimentele din 1907. În acest sens, autorul își propune să urmărească desfășurarea mișcării din toate cele trei provincii românești. Iată ce scrie el pe marginea acestui proiect:

”În rezumat, proiectul cuprindea: pentru Ardeal, povestea lui Ion Glanetașu, firește, lărgită până să ofere o frescă a vieții românești din provincia aceasta; pentru vechiul regat - pământul fiind o problemă socială, deci o luptă între cei puțini, care posedă pământul, și cei mulți, care îl muncesc - romanul va fi o răscoală țărească, evident, prezentată așa încât să ofere un tablou cât mai vast al contrastului dintre țară și orașe; pentru Basarabia, depozitarea românilor de pământ prin colonizarea aici de neamuri străine și mutarea românilor băștinași în alte părți ale marelui imperiu rusesc.”⁷⁵

Adoptând deci o perspectivă realistă, scriitorul va recrea cu multă măiestrie izbucnirea, desfășurarea și finalul tragic al evenimentelor din 1907, conferindu-le o importanță covârșitoare. M. Zăciu so coate, pe bună dreptate, că spre acest roman ”urcă sevele tari și o mare parte din liniile de forță ale operei lui Rebreanu”, deși unele din scrierile sale anterioare depășesc, prin valoarea lor, cadrul unor lucrări pregătitoare, ”menite fie să-l familiarizeze pe scriitor cu problema țărească, fie să-i cristalizeze și să-i verifice tehnica literară, mijloacele”⁷⁶.

Astfel, criticul clujean consideră că tot ce a publicat Liviu Rebreanu înainte de *Răscoala* a premers într-un fel acestui roman, anticipându-l și pregătindu-l cu meticulozitate:

”Schitele începutului, care apar înainte de și în preajma venirii scriitorului la București, îndată după stingerea răscoalei, le recunoaștem un sfert de veac mai târziu, în momentele de interes autonom al marelui roman. Se forma, de pe atunci, capacitatea de a rezuma într-un episod situații de o tipicitate socială extremă, se cristaliza liniștea creatoare, se distila detaliul precis și mai ales replica de o mare acuitate sintetică a țăranilor din *Răscoala*”⁷⁷.

Cert este că pe măsură ce acumula experiența scrisului, L. Rebreanu își etala tot mai mult înclinația sa către cercetarea sufletelor oamenilor simpli, capabili de sentimente alese și

⁷⁵ Liviu Rebreanu, *Opere*, ediție critică de N. Gheran 1991, p. 169

⁷⁶ Zăciu 1985, p. 221

⁷⁷ Ibidem, p. 80

preferința sa pentru prezentarea aspectelor triste și dramatice ale vieții satului. Privite retrospectiv, capodoperele scriitorului nostru au marcat, fiecare în parte, realizări incontestabile ale literaturii române:

”*Ion*, primul mare roman țărănesc din literatura română, dovedise o definitivă familiarizare cu mediul; dăduse scriitorului gustul întinselor construcții epice; îl deprinsese a intui rețeaua complexă a legăturilor sociale, a înțelege ce înseamnă pentru țăran pământul; definise zona exactă în care avea să se miște din nou, cu alte obsesii, zece ani mai târziu. *Pădurea Spânzuraților* formase în el simțul marilor evenimente de răscruce în existența colectivității, îl deprinsese să vadă mai exact raporturile dintre o conștiință individuală și psihologia masei; îi apropie mentalitatea unei colectivități umane angajate în deciseve zguduiri, aici războiul, dincolo răzcoala”⁷⁸.

2.2 Subiectul romanului

Ca structură, romanul *Răscoala* se constituie din două părți: *Se mișcă țara* și *Focurile*. La rândul lor, cele două volume sunt alcătuite din douăsprezece capitole: *Răsăritul, Pământurile, Flămânzii, Luminile, Friguri, Vestitorii, Scânteia, Flăcări, Focul, Sângele, Petre Petre, Apusul*.

Acțiunea romanului începe cu o discuție care se produce între mai multe personaje care călătoresc în trenul de București. La această discuție participă Ilie Rogojinaru, arendașul moșiei Oleana-Dolj, Simion Modreanu, director în Ministerul de Interne și Grigore Iuga. Primul, care se consideră un bun cunoscător al psihologiei păturii țărănești, încearcă să-l convingă pe funcționarul din capitală:

”-Dumneavoastră nu cunoașteți țăranul român, dacă vorbiți așa! Ori îl cunoașteți din cărți și din discursuri și atunci e mai trist, fiindcă vi-l închipuiți martir, când în realitate e numai rău și prost și leneș!”⁷⁹

Simion Modreanu, care reprezintă oficialitățile, altfel spus, puterea statului, îi răspunde:

”- Domnul meu ... domnule Rogojinaru, un lucru rămâne indiscutabil: că noi toți, dar absolut toți, trăim de pe urma trudei acestui țăran, așa prost și leneș și rău cum îl categorisești dumneata”⁸⁰.

În acest moment, intră în compartiment Grigore Iuga, ceea ce pentru Rogojinaru constituie o mare surpriză, dat fiind că îl cunoștea foarte bine pe tatăl acestuia, Miron Iuga. Drept dovadă, el vorbește în termeni foarte elogioși despre tatăl acestuia, pentru care nutrește sentimente de profund respect. Iată ce îi spune el lui Modreanu despre acest boier de viță veche: ”Șapte mii

⁷⁸ Ibidem, p. 221.

⁷⁹ Rebreanu 1967, p. 3.

⁸⁰ Ibidem, p. 3-4.

de pogoane, prima calitate, în Argeș, jos, aproape de Teleorman! ... Șapte mii domnule Modreanu, înțelegi? Și niște gospodari cum nu-s alții în Muntenia. Bătrânul nu ți-ar arenda un petec de pământ, mai bine să-i tai mâinile”⁸¹.

Ajunși în gara din București, călătorii se confruntă cu ”o lume pestriță, într-un amestec oriental: muncitori și funcționari, apoi țărani umblând în grupuri ca niște oi speriate, servitoare în costume țărănești ungurești, soldați pirpirii, vagi domnișoare foarte fardate, trăgând cu ochiul la toți bărbații, ucenici și elevi de liceu hârjonindu-se și izbindu-se de oameni și de ziduri, bragagii, bulgari de lux cu clopoței de alamă, turci cu acadele...”⁸².

Îndreptându-se spre casă, Grigore Iuga este așteptat de către tânărul Titu Herdelea care speră ca acesta, prin intermediul deputatului Gogu Ionescu, îl va ajuta să obțină un post de gazetar. Gogu Ionescu este cumnatul lui Grigore Iuga și deputat în Parlament.

Titu închiriasse o cameră în imobilul doamnei Alexandrescu, cu a cărei fiică Mimi va avea mai târziu o relație sentimentală. El intră însă în contact și cu ceilalți locatari ai casei. Astfel, Rebreanu descrie cu lux de amănunte lumea micilor meseriași din capitală. Or, aceștia aveau o situație materială destul de precară, fiind obligați să-și desfășoare existența într-un mediu închis, mai bine zis, într-o curte interioară. Prin prezentarea atmosferei apăsătoare în care viețuiesc aceste personaje, autorul sugerează starea lor modestă:

”În curte, mai încolo, stătea un cizmar evreu, Mendelson, cu cinci copii, printre care cel mare își termina armata la artilerie, apoi un plăcintar bulgar cu dugheana în vecini, un croitor rămas vădov de curând cu patru copii mici, un pensionar cu soție tânără, având în gazdă un student...”⁸³.

Titu pătrunde în această comunitate închisă, reușind să se adapteze mediului nou din București. În acest moment, primește o scrisoare de la părinții săi din Ardeal în care aceștia îl informează cu privire la logodna Ghighiței, sora lui, cu învățătorul Aurel Zăgreanu. Totodată, tatăl său îl roagă să scrie articole pentru *Tribuna Bistriței* și să trimită ”foi românești” cu propriile sale articole. Angrenat în mirajul vieții bucureștene, Titu este plin de speranțe în ce privește viitorul său. Spirit idealist și naiv, el este invitat la masă de Grigore Iuga la un restaurant de lux, pe care îl frecventează avocatul Alexandru Baloleanu, directorul Băncii Române Constantin Dumescu, dar și de arendașul Ilie Rogojinaru.

Dezbaterea din tren pe tema problemei țărănești este reluată, de această dată pe un ton mai tensionat. Avocatul îi reproșează tânărului Iuga: ” - Așa, dragă Grigoriță, cum îți spuneam...

⁸¹ Ibidem p. 8

⁸² Ibidem p. 9

⁸³ Rebreanu 1967, p. 20

Problema țărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpânesc pământul. Asta-i legea”⁸⁴,

Or, Grigore Iuga este ferm convins că promisiunile de împrumut făcute țăranilor au devenit ”un simplu pretext de propagandă electorală sau de demagogie ieftină și primejdioasă”. El își susține cu fermitate punctul de vedere: ”Cum vrei tu să mă convingi pe mine, proprietar, să dăruiesc țăranilor pământul pe care-l muncesc, împreună cu dânșii din moși-strămoși, când în același timp tu însuți cumperi moșii și...”⁸⁵.

Rogojinaru vine în apărarea categoriei din care face parte, aducând argumentul că arendașii ar fi introdus mașini agricole și ar fi transformat suprafețe impracticabile în teren cultivabil.

Grigore Iuga consideră că arendașii poartă toată răspunderea situației dificile în care au ajuns țăranii: ”În vreme ce eu, proprietar, muncind și economisind, de-abia scot din moșia mea cât să pot trăi onorabil, arendașul, vecinul meu, plătește zeci de mii de galbeni proprietarului și își umple și el desăgii”⁸⁶.

Acesta crede că exploatarea proprietarilor prin intermediul arendașilor ar fi dus la înrobirea țăranului și ”l-au lăsat, în fapt, mai încătușat ca pe vremea robiei. În loc să-i fi dat învățătură și educație cetățenească, a fost menținut cu sila în întuneric”⁸⁷.

Discuția devine din ce în ce mai fierbinte, ceea ce îl exasperează pe Grigore care încearcă să-și stăpânească revolta. De aceea, el încearcă să readucă vorba despre recolta din anul respectiv. Fiind în linii generale mulțumit de recoltă, el se plânge că nu o poate valorifica profitabil din cauza crizei financiare și a situației politice dificile.

Om de afaceri al tatălui său, Grigore este bine integrat în vârtejul lumii capitaliste. Totuși, el este preocupat de împrumutul pe care îl contractase la bancă -- în scopul construirii unui castel pentru Nadina, frumoasa lui soție -- și care era achitat doar pe jumătate.

În aceste împrejurări, el ar fi dorit să câștige cât mai mult din vinderea recoltei. Din păcate, prețurile la cereale au scăzut brusc din cauza concurenței de pe piață. Rezolvând pe moment afacerile sale, Grigore Iuga își rezervă câteva zile pentru ca împreună cu Titu Herdelea să-i facă o vizită lui Victor Predeleanu, prieten bun de-al lui.

Tudor Ionescu, tatăl Nadinei, cumpărase de la Teofil, fratele lui Miron Iuga, două moșii -- Babaroaga și Lespezi -- pe care le-a lăsat moștenire celor doi copii ai săi: Nadina și Gogu Ionescu. Miron Iuga, în speranța de a recupera vechea moștenire a familiei sale și aflând că

⁸⁴ Ibidem, p. 27

⁸⁵ Ibidem, p.27

⁸⁶ Ibidem, p. 30

⁸⁷ Ibidem, p. 32

Ionescu, noul proprietar al terenurilor vândute de fratele său Teofil, este bogat, aranjează căsătoria fiului său Grigore cu fiica acestuia Nadina.

Problema țărănească este reluată în atelierul cizmarului Mendelson de către Mișu, fiul acestuia, Titu Herdelea, pensionarul Tănăsescu și Petre Petre, țăran din Amara care tocmai își terminase serviciul militar. Întrebat dacă deține pământ, tânărul flăcău răspunde: ”nu prea avem și tare ne-ar trebui. Pe aici se tot aude că poate s-or îndura boierii și...

- Auzi, domnule Herdelea? strigă Mișu batjocoritor, îți place? La boieri e nădejdea lor! Să se îndure boierii!”⁸⁸

Grigore Iuga îl invită pe Titu la Amara ca să-i prezinte satele și moșiile pe care le posedă. La gara din sat sunt așteptați de către vizitiul Ichim. Din dialogul scurt care se înfiripă spontan între ei, transpare respectul pentru boieri al omului simplu de la țară:

”- Bine ați venit, conașule!

- Bine v-am găsit Ichime!

- Toate bune pe aici?

- Toate conașule și sănătate!”⁸⁹

După ce i se prezintă detaliat moșiile dar și istoria pe scurt a proprietarilor și a arendașilor care le exploatează, Titu întreabă: ” Dar pământurile oamenilor unde sunt?

Apoi vezi, pământurile oamenilor , asta e chestia țărănească! ... Pământurile! Nu prea sunt, și unde au fost s-au cam spulberat ... Dar asta-i altă poveste!”⁹⁰

În acest loc, Cosma Buruiană, arendașul moșiei Vaideei, reclamă un furt de o jumătate de vagon de porumb. Miron Iuga poruncește primarului și jandarmilor să descopere hoții. Pe cale de consecință, țăranii din Lespezi, Vaideei și Amara vor fi rând pe rând interogați și bătuți. Titu Herdelea îl vizitează pe învățătorul din sat, Ion Dragoș, apoi pe preotul Nicodim, de la care se informează cu privire la situația economică și socială a țăranilor, vrând să afle și părerea acestora.

Paralel, se răspândește zvonul că Nadina ar vrea să vândă moșia Babaroaga. Acest lucru îl va determina pe Miron Iuga, pe Platamonu, arendașul moșiei, dar și pe țăranii din sat să viseze la cumpărarea acesteia. Pe fundalul unei atmosfere sumbre, în care rănilor în urma bătăilor pricinuite țăranilor încă sângerează, țăranii se strâng la horă. Cârciumarul Cristea Busuioc tocmește doi lăutari ”ca să poată tineretul să învârtască hora toată după-amiaza, iar seara să se veselească și bătrânii la un pahar de băutură ...”.

Cât privește hora, acest dans din bătrâni, are o semnificație aparte în desfășurarea narațiunii:

⁸⁸ Rebreanu 1967, p. 61

⁸⁹ Ibidem p.62

⁹⁰ Ibidem p.74

”Hora începea pe bățătura dinaintea cârciumii, dar se întindea curând în uliță, unde se înșirau fetele și femeile care priveau jocul. Așa, când se întâmpla să treacă vreo căruță - foarte rar, câte una, două - toată lumea, jucători și privitori, trebuia să se îngrămădească înapoi spre bățătură, țipetele femeilor speriate acoperind atunci țărâitul înflorit al lăutarilor. Acum hora era chiar în șosea și se legăna lin sub privirile fermecate ale femeilor și fetelor.

Lăutarii, numai doi (îi plătea cârciumarul, care făcea economie, zicând că ori doi, ori trei, același lucru, dar să cânte bine și mereu), se frământau mai abitir ca jucătorii, mutându-se de ici colo, îndemnându-se unul pe altul. Cizmele flăcăilor tropoteau greu pe ulița zbicită, pe când fetele săltau gingaș ca niște căprioare și abia de atingeau pământul. Pe băncile de lângă pereții cârciumii odihneau câțiva bătrâni, iar împrejurul lor, pe locul rămas slobod, stăteau la sfat bărbații, ca în alte dumineci.

În Amara, la cârciumă, obișnuiau să se strângă oamenii, în sărbători, de prin toate satele ce au ținut odinioară de domeniile Iuga. A rămas așa din bătrâni, când aci veneau toți cu toate durerile, și cei din Lespezi, și cei din Vaideei și Bârlogu, întocmai ca și cei de la Gliganu sau de la Babaroaga, fără a mai pomeni pe cei din Ruginoasa, care erau în Amara ca acasă”⁹¹.

Liviu Rebreanu prezintă în culori realiste modul în care țăranii obișnuiau să petreacă la horă.

”Hora zburda în cerc larg, se întindea ca un șarpe, atingea cu șfichiuri alintătoare, când pe femeile de pe margini, când pe bărbații din bățătura cârcimii. Bucuria jucătorilor izbucnea în frânturi de strigături, în floricele de pași ritmați”⁹²..

Hora este de altfel un prilej de veselie, flăcăii și fetele având posibilitatea de a se cunoaște, a forma apoi cupluri și ulterior familii. Hora se desfășoară în curtea cârciumii și reprezintă totodată o formă de comunicare între mai multe generații.

”- Foaie verde mătrăgună,

Veselia nu-i a bună!”⁹³

Țăranii așteaptă hora cu nerăbdare, deoarece aceasta este un pretext pentru fiecare dintre participanți de a-și refula propriile neîmpliniri, de a-și povesti și împărtăși unul altuia problemele și necazurile de zi cu zi...

În această atmosferă, Serafim Mogoș începe să vorbească despre bătăile suferite pe nedrept. Ascultându-l cu multă atenție, țăranii ”luau seama de jelanii lui Serafim, parc-ar fi auzit întâia oară o poveste nemaipomenită sau parcă s-ar fi complăcut în evocarea unor suferințe care le răscoleau sufletele”⁹⁴.

Oamenii aceștia obidiți încep să-și dea seama de situația lor vitregă, de parcă ar fi conștientizat brusc suferința lor colectivă. Unul se întreabă:

”- Păi, ce să facem, oameni buni, ce să facem?”

Altul izbucnește:

⁹¹ Rebreanu 1967, p. 119-120

⁹² Ibidem p. 122

⁹³ Ibidem p. 124

⁹⁴ Ibidem p.120

” - Ce să facem, ce să facem?” Încercarea de a găsi o soluție îi înspăimântă, iar ei nu știu cum să acționeze în continuare. ”Dumnezeu știe ce să facem...”⁹⁵.

Semnificația horei este simbolică și profundă: în pofida sărăciei cumpline și a lipsurilor de tot soiul, țăranii merg la horă care este un pretext de a schimba o vorbă, de a se plânde fiecare de soarta sa, dar și o încercare de refulare a necazurilor și problemelor lor cotidiene... Pe fundalul dansului popular, jucat în special de tineri, țăranii de frunte se adună și cu scopul de a se organiza cumva... Astfel, participă la horă și Pantelimon Văduva, care urma să plece în armată. Deși o iubea pe Domnica, părinții lui se împotrivesc cununiei ”își va găsi pe urmă o pereche mai potrivită cu starea lui”⁹⁶. De altfel, și părinții fetei sunt împotriva acestei căsătorii, aducând ca exemplu cazul lui Florea Butuc care s-a însurat, având doar optsprezece ani, cu Anghelina lui Nistor Mucenicu, ”i-a făcut trei copii și apoi s-a prăpădit prin cele reghimente, iar Anghelina a rămas de ți-e mai mare mila”⁹⁷. Părinții celui decedat au fost obligați apoi, datorită copiilor, să-i cedeze Anghelinei partea de avere ce i s-ar fi cuvenit lui Florea.

Concluzia pe care o pot trage țăranii este că o căsătorie asigură stabilitatea unui cuplu doar atunci când se întemeiază pe anumite principii materiale. Or, o femeie văduvă neavând posibilitatea de a se întreține, va fi nevoită să lupte împotriva sărăciei.

Alt exemplu este cel al lui Victor Predeleanu. Acesta se căsătorește cu Tecla care ”afară de nume și frumusețe, n-a avut avere”⁹⁸ abia după trecerea la cele veșnice a tatălui său, deoarece în timpul vieții, acesta nu era de acord ca fiul său să se căsătorească cu o femeie săracă. În roman putem observa astfel că relațiile între familii se bazează pe dependența materială. După moartea tatălui, devenind singurul moștenitor, Victor Predeleanu încearcă să modernizeze moșia ca să o poată exploata mai bine.

Vestea că Nadina ar vinde moșia Babaroaga îi determină pe țărani să se adune la sfat la cârciuma lui Busuioc, ei însă nu pot lua hotărâri decât în grup, profitând de sfaturile celor mai bătrâni. Astfel, Luca Talabă, fost primar al satului, ”un bărbat cât muntele”, îi adună pe țărani la sfat, incitându-i să se pronunțe în ceea ce privește vânzarea moșiei Babaroaga...

Discuția țăranilor care începe haotic, căpăta dintr-o dată o direcție clară și bine conturată.

”dar ia să facem socoteala că boierul zice: nu pot să vă vând vouă moșia, că voi n-aveți bani destui și nouă ne trebuie toți banii pe masă”.

”-- Când o fi la adicălea, s-or mai găsi bani și în bancă...”

⁹⁵ Ibidem p. 121

⁹⁶ Ibidem p. 123

⁹⁷ Ibidem p. 123

⁹⁸ Ibidem p. 47

„apoi nu vezi tu că noi vorbim și ne tocim și ne certăm și nici măcar nu suntem lămuriți dacă moșia e de vânzare?”⁹⁹

În sufletul țăranilor încolțește ideea de a se împroprietări, adică de a deveni ei stăpâni pe drept ai moșiei Babaroaga. În felul acesta, gândesc ei, ar putea să pună capăt sărăciei și foametei care le măcina cumplit familiile.

”- Să punem noi mâna pe pământ, că pe urmă, nici Dumnezeu nu ni-l mai ia!”¹⁰⁰

În discuție intervine Lupu Chirițoiu: ”Dar să știți, oameni buni, că boierii nu poftesc să vândă la oameni moșiile, că dacă or avea și oamenii pământul lor, cine să mai muncească boierescu?”¹⁰¹

Apariția lui Petre Petre le stârnește curiozitatea țăranilor care auziseră că vodă vrea să împartă moșiile, însă boierii se opun:

”Petre nu biruia cu răspunsurile. Tot satul îl iubea fiindcă era bun și liniștit și săritor la nevoie.”¹⁰²

Fiind hotărâți să cumpere moșia Babaroaga, țăranii se îndreaptă către conacul lui Miron Iuga. Boierul este surprins de curajul țăranilor, le spune însă răstit că și el însuși vrea să cumpere moșia.

”- Am tot răbdat, conașule strigă Marin Stan. Și tot mai rău ne-am scufundat în sărăcie, dacă n-avem pământ... Văzând străfulgerările flămânde care răzbăteau prin obișnuita plecăciune a privirilor lor, bătrânul Iuga avu pentru întâia oară impresia că oamenii aceștia, pe care i-a socotit totdeauna credincioși, îi sunt vrășmași în inimile lor.”¹⁰³

Lipsa și sărăcia îi copleșise pe sătenii din Amara care nu mai știu cum să scoată cămașa. Până și relații familiale se degradează pe fundalul crunt al sărăciei. Exemplul prototipic prezentat de Liviu Rebreanu este cel al babei Ioana, care datorită neînțelegerilor cu fiica ei este nevoită să locuiască într-o căsuță improvizată, făcând dintr-un coșar de porumb -- pe care ea singură îl lipește cu lut pe dinăuntru și pe dinafară -- o căscioară sărăcăcioasă și șubredă, aidoma unui mic bordei. Condițiile de viață ale bătrânei sunt de neimaginat. Până și cocoșul bătrânei va fi omorât de mașina boierilor care evită să nu calce un copil ce se juca în drum.

Rebreanu o caracterizează astfel:

”Guralivă n-a fost baba Ioana niciodată, ci mai mult moroncănoasă, deși avea o inimă ca untul cel proaspăt. Mai bucuroasă boscorodea singură ori cu dobitoacele, care o înțelegeau și o ascultau mai bine ca oamenii. Se mulțumea să preîntâmpine orice pornire pe sfadă cu un ”fire-ar al dracului”, modulat după cerințele împrejurărilor”¹⁰⁴

⁹⁹ Ibidem p. 126-128

¹⁰⁰ Ibidem p. 127

¹⁰¹ Ibidem p. 128

¹⁰² Rebreanu 1967, p. 132

¹⁰³ Ibidem p. 139-140

¹⁰⁴ Ibidem p. 146

Taciturnă și retrasă în sine, bătrâna își sfârșește zilele prin fraza:

” - Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă... ”¹⁰⁵

Satul, ca vatră milenară a spiritualității românești, este descris de autor prin prezentarea mai multor categorii sociale de locuitori. Astfel, nebunul Anton, fost călugăr care fugise de la mănăstire și trăia acum din cerșit, îi spune lui Titu:

”Trâmbițele dreptății sună și oamenii nu le aud, că și-au astupat urechile cu noroiul păcatelor. Și vor veni călăreți cu săbii de foc pe armăsari albi, iar oamenii se vor minuna și nu vor pricepe că i-a trimis Dumnezeu să pedepsească lumea cea plină de rele...”¹⁰⁶

Personajul minimalizat de ceilalți săteni care îl consideră nebun, Anton se implică totuși în viața de zi cu zi a satului. Ideile lui fabuloase sunt preluate de colectivitate, iar vestitorii care vin pe ”armăsarii albi” vor difuza, de fapt, vești inexistente de împărțire a pământului. Se poate spune că, pe fondul sărăciei cumplite, oameni simt imperios o nevoie funciară de a crede în anumite zvonuri și deci de a mistifica realitatea.

Nadina, șoferul Raul, și fratele ei Gogu Ionescu fac o vizită la moșia socrului Iuga. Întrebată dacă vinde Babaroaga, Nadina evită cu eleganță răspunsul, dar îl asigură pe Miron că atunci când se va hotărî, el va fi primul care o va putea cumpăra.

Eugenia, soția lui Gogu Ionescu, admirată de altfel de Nadina care ”glumea și nu înțelegea cum poate o femeie frumoasă ca Eugenia să fie fericită cu Gogu, care a ajuns să-și vopsească și părul ca să pară mai brebant. În realitate, Eugenia, deși își însușise felul de a fi și obiceiurile lumii în care trăia, rămăsese sufletește fata preotului Pinte din Lechința”.¹⁰⁷

Interesat de moșie este și arendașul grec Platamonu căruia ” îi era drag pământul nu numai pentru câștigul ce-l produce, dacă e muncit bine și cu chibzuială, ci mai ales pentru stabilitatea ce o oferă posesorului. A fi proprietar de moșie i se părea cea mai mare fericire și a fost visul lui de când s-a apucat de arendășie.”¹⁰⁸ Acestuia Nadina îi cere să plătească arenda anticipat. Țăranilor care de asemenea vor să cumpere moșia le răspunde plictisită că ea nu are de gând să vândă nici o moșie.

În continuare, acțiunea romanului se mută la București, unde Gogu Ionescu obține pentru Titu un post la redacția *Drapelul*, ziarul partidului aflat la conducere, plătind în avans leafa tânărului pe șase luni. Titu intră astfel în mediul jurnaliștilor conduși de secretarul D. Roșu și este însărcinat cu traducerea articolelor din presa maghiară și germană cu privire la România și la situația românilor din Ardeal.

¹⁰⁵ Ibidem p. 147

¹⁰⁶ Ibidem p. 157

¹⁰⁷ Rebreanu 1967, p. 159

¹⁰⁸ Ibidem p. 161

Nadina, prinsă în vârtejul preocupărilor mondene, încasează de la Platamonu o parte din banii de arendă și îi promite acestuia că îi va vinde moșia în momentul în care se va hotărî. Platamonu însă răspândește vestea că moșia deja îi aparține.

Pe de altă parte, vești lipsite de un fond real, precum că vodă va împărți pământul țăranilor, îi va deruta și mai mult pe aceștia.

Liviu Rebreanu, folosind tehnica contrastului, urmărește în paralel linia narativă desfășurată în capitală. La București se sărbătorește deschiderea Parlamentului. Mesajul regelui, întrerupt de ropote de aplauze, se încheie astfel: ”grija mea statornică pentru propășirea țăranimii muncitoare, temelia puternică și sănătoasă a statului, de care depinde viitorul națiunii...”¹⁰⁹

În același timp, în sat receptorul Bârzotescu sechestrează porcul lui Ignat Cercel, iar soția acestuia izbucnește:

” - Aoleu, doar n-o să ne iai purcelul domnule să-mi rămâie copiii flămânzi, că atâta avem și-am rupt de la gura noastră să-l cresc, că vite nu putem ținea dacă nu-i nutreț și porumbul...”¹¹⁰

Pe de altă parte, Gherghina, fiica logofătului Chirilă Păun este violată de Aristide, fiul arendașului Platamonu.

Or, acestor brutalități Liviu Rebreanu le opune o secvență de huzur bucureștean și anume, un restaurant de lux, cu chelneri francezi, cu dansatoare spaniolă, muzică și atmosferă feerică, ceea ce o încântă pe Nadina și o face să remarce:

” -- Bine c-au început și Bucureștii să devie oraș mai civilizat, nu tot mititei și lăutari și mojicie!”¹¹¹

În contrast flagrant cu cele descrise mai sus, autorul prezintă sărăcia din casa lui Petre Petre: ”În casă era întuneric. Numai focul din vatră răspândea un rotocol de lumină roșcată.

-- Mi se pare că nici nu dormeai? întreabă Petre.

-- Ce să dorm? Că până le-am dat de mâncare, până s-au culcat ei, a trecut vremea, zise maică-sa horobăind pe lângă foc. Dar și tu, dragul mamei, târziu mai vii și greu mi-e și mie că sunteți mulți și nu mai știu cum să împart ca să-ți opresc și ție, să-i satur și pe ei, of, Doamne!”¹¹²

Imaginea societății românești, surprinsă atât de realist de scriitor, este completată cu opinia secretarului Roșu de la ziarul *Drapelul* :

”E falsă și artificială toată aparența asta de lux și civilizație. Realitatea e alta tinere! Exportăm zeci de mii de vagoane de cereale și câteva milioane de țărani n-au nici porumb pentru mămăliga cotidiană! Înțelegeți ce va să zică asta? Cu luminile Bucureștilor ne înșelăm pe noi înșine. Nu ne aruncăm privirea dincolo, fiindcă știm că dincolo e prăpastia și numai privind în

¹⁰⁹ Rebreanu 1967, p. 193

¹¹⁰ Ibidem p. 196

¹¹¹ Ibidem p. 201

¹¹² Ibidem p. 201

ea ne-am cutremura... Nu lux, nu automobile și castele, puiule! Astea-s pojghița care acoperă un vulcan de dureri. Ca mâine se sparge pojghița și atunci!”¹¹³

Roșu îi sugerează lui Titu că ar fi mai bine să rămână în lumea lui și să nu pactizeze cu cei bogați, pentru că datoria unui gazetar este ”de a protesta și a biciui neconținut, mai cu seamă în țara noastră, unde fărâdelegea e singura lege perfect valabilă”.¹¹⁴

La Crăciun care este sărbătorit cu mult fast la moșia lui Miron Iuga invitați de onoare: familia generalului Dadarlat, prefectul Andrei Boerescu, colonelul pensionar Ștefănescu, arendașul moșiei Vlăduța, Grigore, Nadina, șoferul acesteia și Titu:

”În clipa când să se așeze la masă, afară, sub ferestre, răsună o colindă. Toată lumea o ascultă cu plăcere. Mai urmară două. Era corul de fete și flăcăi, înjghebat de învățătorul Dragoș înadins, pentru a face o surpriză bătrânului Iuga, care fu într-adevăr mulțumit. Porunci să-i ospăteze bine pe toți, iar pe Dragoș îl felicită și-l opri la masă”.¹¹⁵

Învățătorul Dragoș, chiar dacă nu era în relații bune cu Miron și era considerat de acesta drept instigator al țăranilor, speră totuși ca prin bunăvoința boierului să se ajungă la o ameliorare a situației țăranilor. Discuția pe tema pământului se reia, Dragoș încearcă să prezinte starea materială reală a sătenilor, dar și starea lor de spirit:

”-Desigur, dar vedeți dumneavoastră, suntem de-abia la Crăciun și marea majoritate a oamenilor nu mai au porumb... E îngrozitor! Gândiți-vă ce vor face nenorociții până în toamna viitoare? Sunt siliți să cerșească pur și simplu”.¹¹⁶

Încercările țăranilor de a vorbi cu Nadina în privința cumpărării moșiei Babaroaga sunt vehement respinse. Se simte aici o creștere a tensiunii. Prin reprezentantul lor Petre Petre țăranii încep să-și impună punctul de vedere, însă se confruntă cu atitudinea de respingere dură a Nadinei:

”- Ce, ați început acum să-mi țineți calea? Nu v-am spus că nu vând? Atunci ce mai vreți? De ce nu mă lăsați în pace? Eu am venit aici să fiu liniștită, nu să...”¹¹⁷

Țăranii însă nu renunță, ei capătă o anumită încredere în ei înșiși, ceea ce îi face să insiste în continuare:

”Într-un târziu Marin Stan, potrivindu-și căciula, făcu glumeț:

- Îndrăcită muiere!

Petre însă bombăni mohorât:

- Apoi stai, cucoană, c-om vorbi noi împreună!”¹¹⁸

¹¹³ Ibidem p. 207

¹¹⁴ Rebreanu 1967, p. 207

¹¹⁵ Ibidem p. 216-217

¹¹⁶ Ibidem p. 220

¹¹⁷ Ibidem p. 127-128

¹¹⁸ Ibidem p. 228

Acțiunea de divorț a lui Grigore din cauza faptului că a surprins-o pe Nadina în flagrant delict înșelându-l cu Raul, șoferul ei, îl nemulțumește pe Miron. Bătrânul Iuga vede în divorț un adevărat pericol pentru planul lui de a cumpăra Babaroaga:

”Când află despre divorț Miron Iuga se cruci. Nu se poate ! Asta e nebunie. Toate explicațiile lui Grigore fură zadarnice, mai ales că el nu-i mărturisea tocmai motivul hotărâtor. Bătrânul refuză să admită, deși nu spunea, socotind că prin divorț ar pierde speranța de-a mai fi preferat la vânzarea Babaroagei”.¹¹⁹

Situația țăranilor se înrăutățește, iarna geroasă îi obligă ” să-și puie pe foc gardurile, alții să-și taie pomii de prin grădini”. Autorul arată situația dramatică a oamenilor care în mijlocul iernii nu au cu ce să-și încălzească casele și sunt dependenți de mila boierului care totuși ”s-a îndurat de suferința oamenilor și i-a lăsat să-și aducă din pădurea lui, crengi, uscături, fără parale și fără să-i însemne în catastife.”¹²⁰

Din cauza lipsurilor elementare, țăranii înfăptuiesc diverse furturi. Există de fapt o anumită ierarhie între cei care nu au pământ absolut deloc și cei care sunt puțin mai înstăriți.

Citați de către primar pentru a cerceta furturile, membrii grupului se apără în felul următor:

”- Nu-i glumă, dom primar! făcu țăranul, reluându-și glasul umil obișnuit. Că porcul mi l-a luat receptorul la bir, porumb n-avem, lemne n-avem și-mi țiță copiii toată ziua de foame și de frig...

- Nu mai putem, oameni buni! strigă deodată și Leonte Orbișor, încurajat parcă. Din iarna asta nu-i chip să ieșim. Ori murim, ori...”¹²¹

Luca Talabă îi îndeamnă: ”- Ce facem, măi oameni? Stăm așa cu brațele încrucișate și ne uităm cum o ia grecul? ... Cucoana ne protestește cu vorba, ba ne și ocărăște când o luăm mai din scurt. Apoi dacă stăm și nu ne mișcăm, să nu se mai vaite nimeni de sărăcie, că sărăcia are să ne mănânce capul!”¹²² Astfel situația țăranilor devine din ce în ce mai greu de suportat. Treptat se atinge limita care îi va sili să ia o hotărâre.

Grigore Iuga îi poruncește logofătului Leonte Bumbu să se ocupe de cazul lui Petre Petre și ”să ștergă din catastife toată datoria tătâne-său și să-i plătească numaidecât prețul unei perechi de boi, nu numai a celui omorât în pădure, pe deplin”.¹²³

Hotărârea lui Grigore Iuga este primită cu bucurie de către Petre, se observă o vagă încercare de a ameliora condițiile de viață a celor oropsiți însă prea puțin pentru a produce un efect major. Se pot compara cele două atitudini, a lui Grigore și a Nadinei pe care flăcăul le înțelege astfel:

¹¹⁹ Rebreanu 1967, p. 230

¹²⁰ Ibidem p. 230

¹²¹ Ibidem p. 232

¹²² Ibidem p. 234

¹²³ Ibidem p. 236

” - Cucoana e țăfnoasă și îndrăcită cum nu se mai poate, dar conul Grigoriță, cum îl știți, drept și milostiv și bun de parcă nici n-ar fi boier.”¹²⁴

Pe de altă parte, Miron Iuga, în vederea cumpărării moșiei Babaroaga încearcă să obțină un credit de la Banca Română. El este însă refuzat de către directorul băncii, Dumescu care îi era prieten:

”Tu nu vezi și n-auzi nimic? Nu simți cum se precipită lucrurile, cum pâraie ceva?... Măine-poimăine ne putem pomeni cu o exproprieră generală a marii proprietăți-- ce te-ai face tu cu niște sarcini atât de împovărătoare? Ideea se propagă din ce în ce mai insistent. N-o judec. Constat. Paralel progresează agitația țăranilor... Nu, nu, nu trata chestiile astea cu dispreț. N-o fi la tine, poate, dar agitația e o realitate. Poate chiar ea a făcut ca ideea exproprierii să se înfiripeze-- nu știu. Și iarăși nu afirm că pericolul e iminent. Nu știu. Dar există. Și în asemenea clipe nu te mai poți gândi serios să cumperi moșii. Pământul a devenit o valoare în doi lei până ce se vor lămurii situațiile”.¹²⁵

Știrile cu privire la nemulțumirea țăranilor se precipită și la București. Astfel, din convorbirea lui Miron Iuga cu Victor Predeleanu, prieten al lui Grigore, se pot observa mai multe puncte de vedere care alimentează starea de spirit din mediul țăranesc. Pe de o parte, ”țăranii reclamau noi învoieli, firește mai favorabile lor”, pe de altă parte, ”agricultura românească merge anapoda.”¹²⁶

De vină este opoziția care recurge la agitații neleale și care, după părerea lui Miron Iuga, ar vrea ”să împartă pământurile noastre țăranilor, dar nu se gândesc să împartă cu nimeni beneficiile fabricilor și băncilor lor. În fond, vor să decapiteze pe țărani, omorându-ne pe noi, căci turma țăărănească fără păstori va fi pe urmă complet la cheremul lor...”¹²⁷

Ideea de a cumpăra moșia îi determină pe țărani să se organizeze. Un grup de șapte țărani, în frunte cu Petre Petre pleacă la București pentru a o ruga încă o dată pe Nadina să cedeze în favoarea lor. Sunt însă respinși sarcastic de aceasta:

” - Crezi că pentru ochii voștri am să-mi risipesc averea? Nu, băiete, și nu, oameni buni! Eu vând moșia, ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora”.¹²⁸

Dorința țăranilor va fi respinsă și de Ministerul Domeniilor, unde vor fi tratați cu același dispreț. Decepționați, fără pic de izbândă, oamenii se întorc la gară. Aici un țăran din Focșani intră în discuție cu grupul din Amara și le povestește că „muscalii s-au sculat mai an, cu mic cu mare, și-au pus mâna pe topoare și-au făcut vâlvătaie de a mers vestea în toată lumea. Au

¹²⁴ Rebreanu 1967, p. 237

¹²⁵ Ibidem, p. 254

¹²⁶ Ibidem, p. 259

¹²⁷ Ibidem, p. 260

¹²⁸ Ibidem, p. 266-267

pierit mulți, nici vorbă, că nici boierii lor nu s-au dat bătuți și-au scos călărimea și tunurile să-i potolească”.¹²⁹

Astfel încât țarul a fost nevoit să le cedeze părți din moșiile boierilor.

Pas cu pas se înfiripă ideea de a trece direct la acțiune: ”Apoi până n-om pune mâna pe topoare, nici noi n-om...”¹³⁰

Îndrăzneala învățătorului Dragoș care vine la Miron Iuga să-i aducă la cunoștință starea dezastroasă a țăranilor și fixarea unor învoieli omenești va avea consecințe grave. Din ordinul boierului, Dragoș va fi arestat chiar în preajma revoltei, văzând în acesta un agitator al mulțimii. Titu se află la redacție în momentul când știrile izbucnirii răscoalei apar în presa vremii. ”Se mișcă țara, domnul meu! Toată țara!”¹³¹

O ultimă încercare de reconciliere îndreaptă grupul de țărani spre conacul Iuga. Boierul însă se dovedește a fi insensibil la cererile oamenilor: ” Dacă voi nu vreți să munciți, vom aduce oameni din Transilvania!

- Ba străini să nu vie, cucoane, că pământurile astea noi le-am muncit totdeauna, nu străinii! strigă Trifon Guju”.¹³²

Într-o zi de duminică, țăranii ies de la biserică și se strâng în fața cârciumii unde altădată se ținea hora, dorind să se sfătuiască și să afle noutăți. Anghelina aduce vestea despre călăreții în alb care treceau din sat în sat zicând ”că pe noi ne-a trimis vodă să dăm de știre oamenilor că toate moșiile sunt ale lor de-aici înainte și să le apuce de îndată să la împartă după dreptate, iar pe boieri și pe arendași să-i alunge și să le ardă conacele și curțile și toate acareturile, ca nu cumva să se întoarcă înapoi!”¹³³

Focurile, al II volum al romanului *Răscoala*, cuprinde șase capitole cu titluri extrem de sugestive din care transpare sfârșitul tragic al mișcării țărănești: *Scânteia*, *Flăcări*, *Focul*, *Sânge*, *Petre Petre*, *Apusul*. Pe fundalul agitației generale, este reluată dezbaterea despre eterna problemă țărănească, în timp ce răscoala se declanșase deja în Moldova, ceea ce îl va determina pe Grigore Iuga să vină la conacul tatălui său, însoțit de Titu. Acest ”deocamdată pace” rostit de vizitiul Ichim, care-l asigură pe Grigore că e liniște în regiune, îi strecoară o anumită nesiguranță în suflet, mai ales în momentul când observă ”că în ochii lor lucește ceva deosebit și că toată înfățișarea lor ar fi mai dârză”.¹³⁴

¹²⁹ Rebreanu 1967, p. 273

¹³⁰ Ibidem p. 273

¹³¹ Ibidem p. 306

¹³² Ibidem p. 316

¹³³ Ibidem p. 319

¹³⁴ Rebreanu 1967, p.8 vol.II

Vizitiul Ichim expune starea încordată a țăranilor, dar și imposibilitatea acestora de a ajunge la o înțelegere cu boierul Miron în ceea ce privește fixarea normelor de muncă. Grigore Iuga împreună cu Titu ascultă doleanțele țăranilor, adunați în fața cârcimii, care aveau o anumită simpatie pentru tânărul boier. Comunicarea dintre cele două părți pare la prima vedere a avea sorți de izbândă. Astfel, Lupu Chirițoiu încearcă să-i explice lui Grigore de ce oamenii sunt nemulțumiți:

”Da oamenii o duc tare greu, conașule, credeți-ne și pe noi ! Eu sunt bătrân și cine știe de-oi mai apuca Crăciunul, dar mergem din rău în mai rău. Eram flăcău pe vremea bunicului matale, coane Grigoriță și știu ce-a fost. Era uite-așa ca matale și la fel de bun și de milos și nu suferea să vadă un om flămând și necăjit, că îndată porunca să-i dea de la curte ce-i lipsea”.¹³⁵

Atitudinea lui Miron nu poate fi combătută: ”Eu nu cunosc nici un conflict și nici nu admit măcar posibilitatea de conflicte între mine și țărani”. Încercarea lui Grigore de a-l determina pe bătrân să înțeleagă realitatea și să accepte să satisfacă dorințele țăranilor este sortită eșecului. Inflexibilitatea tatălui se dovedește și din afirmația ”lasă-mă pe mine să-mi apăr pământul. Cât trăiesc eu, asta e datoria mea...”.¹³⁶

În aceste condiții, revolta se întinde de la o regiune la alta, iar arendașii vor lua imediat măsuri de siguranță. Platamonu își trimite fata la Pitești, Cosma Buruiană își pregătește familia de plecare. Se întreprind diverse măsuri pentru a ține situația sub control. Chiar și atmosfera din Gara din București exprimă neliniște, trenuri pline cu refugiați încearcă să evite astfel mânia țăranilor care s-au răsculat.

Or, această stare de spirit se răspândește prin intermediul presei și, mai ales, prin intermediul ziarului de opoziție, care prin articole împotriva guvernului instiga practic țăranii la răscoală. Astfel, revoltele ajung până în Vlașca și Ilfov, adică foarte aproape de București. În mijlocul acestor evenimente, Nadina pleacă la moșie, cuprinsă și ea de amploarea evenimentelor ca în prezența avocatului Olimp Stavrat și, cu ajutorul acestuia, să-și vândă moșia. Revoltat atât de hotărârea ei cât și de starea de neliniște provocată de tulburările sociale din perioada respectivă, fratele ei, Gogu Ionescu afirmă: ”Nici în București nu mai este deplină siguranță și ea se duce la țară!... Doamne, parcă nu-mi vine a crede c-a plecat! Ce capriciu și îndărătnicie! N-am mai pomenit! În vremuri d-astea dai încolo și moșii, și bani, numai viața să ți-o salvezi”.¹³⁷

În drum spre moșie, șoferul Nadinei pedepsește un copil care se așezase în fața mașinii, iar incidentul contribuie la intensificarea tensiunii dintre boieri și țărani. ”Asta-i soarta noastră!

¹³⁵ Ibidem p. 10

¹³⁶ Ibidem p. 13-14

¹³⁷ Rebreanu 1967, p. 36

zise Toader Strâmbu amărât. Când ne bat boierii, în loc să întoarcem bățul ori măcar să țipăm, ne apucăm să ne batem între noi pe bătaia lor!” Copilul tras de urechi este îngrijit de ”tața Nastasia a lui Nistor să-i ajute, că-i mai bătrână și a vindecat și pe fata lui Zamfir acum doi ani, când i-a zdrobit mâna mașina de treierat”.¹³⁸

Lipsa oricărei asistențe medicale ilustrează situația grea cu care se confruntau țăranii.

Aceste incidente, care altădată ar fi trecut neobservate, amplifică starea de nemulțumire și îi va determina pe oameni să se îndrepte către conacul lui Miron Iuga. ”Să ne ducem cu toții! strigă un om mic și îndesat, cu o căciulă uriașă dată pe ceafă. Că doar n-au să ne bată pe toți!”¹³⁹. Starea extrem de încordată va alunga liniștea plutonierului Boiangiu și în general a jandarmilor însărcinați de către Miron Iuga să mențină ordinea și să păzească conacul.

În același timp, la București, primul ministru prezintă regelui situația gravă a tulburărilor din țară. Pe cale de consecință, acesta cere intervenția armatei austriece, regele însă respinge ideea unui amestec armat străin. Bătând în retragere, primul ministru este obligat să demisioneze.

Revenind la satul Amara, primarul Pravilă, plutonierul Boiangiu și Miron Iuga îi convoacă pe țăranii în curtea primăriei, unde trebuiau să aștepte vizita prefectului Boerescu care încearcă să liniștească spiritele. Țăranii speră ca prefectul, urmând porunca lui vodă, să le împartă pământul:

”-- Cum a fost nu mai putem, dom’ le prefect, că ni-i munca în zadar și ne omoară sărăcia!

-- Nu mai vrem învoieli! ... Să ne dea nouă pământul, că noi îl muncim!”¹⁴⁰

Țăranii nu mai cred în promisiunile stăpânirii, de aceea încep să acționeze pe cont propriu. Flăcările răscoalei năruiesc moșia Ruginoasa. Incendiul este declanșat de un grup de tineri, printre care se află și Nicolae Dragoș, fratele învățătorului, dar și Petre Petre. Grupului i se adaugă și alți țăranii. Aceștia pornesc către Lespezi.

Nadina este violată de Petre Petre care, cu sufletul bântuit de remușcări, o sfătuiește:

” -- Dacă ți-e dragă viața, cuconiță, să fugi! ... Ai auzit? Să fugi îndată, altfel...

-- Unde să fug?... Scapă-mă!... Ce să fac?

-- Fă ce te-o îndrepta Dumnezeu, cucoană, numai nu zăbovi deloc...”¹⁴¹

De aici țăranii pornesc spre arendașul Platamonu, pe al cărui fiu îl vor mutila ireversibil, răzbuindu-se astfel pentru fetele și femeile pe care acesta le-a necinstit. Jandarmii sunt bătuți și alungați, iar veștile se răspândesc cu viteza fulgerului în tot ținutul.

¹³⁸ Ibidem p. 42

¹³⁹ Ibidem p. 43

¹⁴⁰ Rebreanu 1967, p. 9

¹⁴¹ Ibidem p. 130

Revenind la evenimentele din capitală, aici, odată cu formarea noului guvern, se va schimba și opinia cu privire la revoltele țărănești. Edițiile speciale de presă anunță deja noi reforme ”care vor opri imediat agitațiile țăranilor, fără să fie nevoie de represiune armată”.¹⁴²

Țăranii însă pradă în continuare conacele boierești, însușindu-și diferite bunuri, apoi le incendiază, în speranța că acest lucru va face imposibilă întoarcerea boierilor.

Melinte Heruvimu, a cărui soție zăcea bolnavă, moare tocmai când acesta aduce acasă două coșuri cu bunătăți de la arendașul Cosma Buruiană. Constatând moartea ei, spune blând copiilor:

”-- Mâncați ce vă place, copii, până vă saturați! ... Numai să nu vă bateți și să nu faceți gălăgie că măicuța a murit și ar fi rușine!... Păvăluc, tu că ești mai mare, ia seama să nu dea în foc oala asta de ciorbă, că eu mă duc să chem o vecină s-o scalde!”¹⁴³

Este vorba aici de pregătirea pentru înmormântare, în conformitate cu tradiția seculară: spălarea moartei, îmbrăcarea ce se efectuează de persoane de același sex, cunoscute ș. a.

În paralel, evenimentele grave determină anumite schimbări în parlamentul țării, noul primul ministru al guvernului îl felicită pe fostul prim-ministru în ropote de aplauze. Un reprezentant al presei afirmă: ”-- Pupăturile astea o să usture teribil spinarea țăranilor!”¹⁴⁴

Țăranii săraci, Leonte Orbișor, Toader Strâmbu, Trifon Guju, dar și cei mai înstăriți cum ar fi Luca Talabă, Marin Stan, Lupu Chirițoiu, Filip Ilioasa, împreună cu cârciumarul Busuioc se îndreaptă către conacul lui Miron Iuga. Acesta văzându-i, ”își dădea perfect seama că dânsul singur nu mai poate lupta cu mulțimea care și-a pierdut cumpătul. Dar nici nu putea dezerta de la datoria de a-și apăra pământul”¹⁴⁵.

Apariția boierului în cerdac ”stinse subit toate glasurile”, iar ”mulțimea se revărsase din uliță în ograda și în parcul conacului ca un râu care și-a schimbat brusc albia. Pe alea prunduită și curățită de curând, țăranii se îmbulzeau și se fereau să nu calce pe marginile cu firicele de iarbă de-abia încolțită. Ici -colo câte-un glas dojenea: -- Ferește, măi creștine, nu strica iarba, că-i păcat de muncă!”¹⁴⁶

Țăranii prind curaj iar amenințările lui Miron îi întărită. Trifon Guju îl atacă verbal pe boier, ceea ce îl determină să-și piardă stăpânirea de sine. Își ia pușca de vânătoare și îl împușcă. Ca răsplată și răzbunare, o măciucă izbește fruntea lui Miron și îi provoacă subit moartea.

¹⁴² Ibidem p. 158

¹⁴³ Ibidem p. 170

¹⁴⁴ Ibidem p. 186

¹⁴⁵ Rebreanu 1967, p. 192

¹⁴⁶ Ibidem p. 193

”Mulțimea, frământată ca o baltă răscolită de o furtună năpraznică, se îndoia când încoace, când încolo, căutând parcă să-și descarce mai repede furia ce o sugruma”¹⁴⁷.

După consumarea acestor scene dramatice, câțiva țărani duc în casă trupul neînsuflețit al boierului Miron Iuga:

”În a treia odaie erau câțiva oameni tăcuți, cu capetele goale. Aici se plimbase adineaori Miron Iuga cu mâinile la spate. Acuma zăcea întins, cu mâinile pe piept, pe canapeaua dintre două ferestre. Hainele îi erau mânjite de pământ, iar pe față parcă purta o mască de lut. Bătrânul vizitiu Ichim l-a cules dintre picioarele țăranilor, bucătăreasa Profira a așternut cearceaful alb pe canapea și i-a aprins la căpătâi o lumânare a cărei flacără se perpelea între ferestrele sfărâmate. Profira se trudea să curețe puțin pământul de pe hainele și figura mortului. Primarul Ion Pravilă, aflat acolo printre alți oameni îi zise domol: -- Lasă, muiere, lasă-l să se odihnească așa cum a orânduit Dumnezeu...”¹⁴⁸

”Și în curând mortul rămase numai cu Ichim, cu Profira și cu Marioara să-l privegheze”¹⁴⁹.

În acest moment, este de remarcat atitudinea preotului Nicodim care, în toiul revoltei sângeroase a țăranilor, își ia patrafirul și crucea, fiind conștient de datoria morală față de fostul stăpân, boierul Miron Iuga. Acesta a contribuit la zidirea bisericii satului, meritând astfel conform religiei, ”toată cinstea creștinească”.

La conacul boierului Iuga, bucătăreasa Profira îl întâmpină pe preot, îi sărută mâna și îl conduce în odaia mortului, unde va avea loc ceremonia specific religioasă dedicată celui plecat: ”-- Of, Doamne, Doamne, amară soartă ai hărăzit omului! bolborosi preotul, punându-și patrafirul, după ce s-a uitat o clipă la cadavrul boierului Miron. Ascunse sunt cărările tale, Doamne, blagoslovit fie numele tău în vecii vecilor, Amin!”¹⁵⁰

În ce privește ultimul capitol, Liviu Rebreanu descrie aici reprimarea sângeroasă a răscoalei. Oamenii sunt bătuți de către reprezentanții organelor de ordine. Niculina, fiica preotului ucis întâmplător de gloanțele soldaților, va fi bătută, ceea ce îl va face pe Titu să exclame:

”- Domnule maior ajunge! ... E insuportabil! ... Asta e...”¹⁵¹

Scena în care personajele romanului participă la înmormântare, este memorabilă:

”Atunci trecu pe uliță carul cu patru boi, aducând cosciugul simplu cu rămășițele pământești ale Nadinei. În urma carului mergea preotul din Lespezi în odăjdiiile cele mai bune, cu crucea într-o mână și cădelnița în cealaltă. Dascălul, bătrân și slăbănog, cânta versurile morților, uitându-se curios spre curtea primăriei plină de oameni pe brânci și mai ales la anchetatorii în picioare. Se făcu tăcere până ce trecu carul mortuar. Toți se descoperiră, iar Baloleanu murmură cu o întristare indignată: -- Biata femeie, biata femeie! ...Ce crimă odioasă!”¹⁵²

¹⁴⁷ Ibidem p. 202

¹⁴⁸ Ibidem p. 205-206

¹⁴⁹ Ibidem p. 207

¹⁵⁰ Rebreanu 1967, p. 223

¹⁵¹ Ibidem p. 292

¹⁵² Ibidem p. 286

Cert este că același preot îi va înmormânta și pe țăranii într-o groapă comună. ”Titu Herdelea rămase numai cu preotul, privind tăcuți amândoi cum pământul slănin, cu bulgări grei, izbea cadavrele, zvârlite și îngrămădite în groapă ca niște crăci putrede, cum morții, încetul cu încetul, își potriveau culcușul, se amestecau și se topeau cu pământul care îi ascundea de toate primejdiile. Cât s-au zbatut ei să aibă pământ și iată că pământul i-a cules pe toți! își zicea Titu Herdelea cu o strângere de inimă. Și când te gândești că, în cele din urmă, toate străduințele noastre tot aici sunt sortite să sfârșească!”¹⁵³

După înăbușirea răscoalei, Grigore Iuga ca singurul moștenitor al moșiei Amara, va pune în practică planurile de reorganizare a exploatarei de această dată cu ajutorul unui agronom Stelian Halunga. Duminicile asculta însă plângerile țăranilor, ceea ce îl va determina pe Lupu Chirițoiu să afirme: ”N-a sosit încă ceasul dreptății, cucoane Grigoriță, dar trebuie să sosească odată ș-odată, că lume fără dreptate nu se poate”.¹⁵⁴

2.3 Personajele principale

Romanul prezintă conflictul între două clase sociale: țăranii și proprietarii de pământ. Motivul principal al conflictului între săraci și bogați este pământul, pe care țăranii vor să-l dobândească cu orice preț, iar proprietarii vor să-l păstreze cu aceeași tenacitate.

Din această perspectivă, romanul lui Liviu Rebreanu reprezintă

”o adevărată frescă istorică, dar nu prin desfășurare panoramică, ci prin concentrare sugestivă. Privită de aproape, pânza nu scapă nimic din varietatea peisajului social, lumea orașului cu mediile funcționarești mic-burgheze, cu saloanele elitei, cu redacțiile ziarelor și mai ales lumea satului cu întreaga ei colectivitate pestriță. În ansamblu însă, compoziția reliefează energic două realități mari, fundamentale, despărțite printr-o prăpastie de netrecut: mulțimea adusă la exasperare și spoliatorii ei”¹⁵⁵.

Miron Iuga, proprietar a șapte mii de pogoane, autoritar și inflexibil se consideră stăpânul absolut al tuturor lucrurilor. El îi tratează pe țăranii cu dispreț atunci când aceștia au curajul să-i ceară unele înlesniri. ”Pământ și iar pământ, atâta știu netrebnicii!”, afirmă bătrânul Iuga. Adevărul este că pe de o parte, el a construit școala în sat, dar în același timp îi menține pe țăranii într-o stare de dependență continuă. Utilizând caracterizarea pe care i-o face arendașul Ilie Rogojinaru, el era ”boier sadea, nu d-ăștia de au umplut țara și târgurile”. În opinia învățătorului Dragoș,

¹⁵³ Ibidem p. 300-301

¹⁵⁴ Rebreanu 1967, p. 319-320

¹⁵⁵ Cf. Ov. Crohmălniceanu, *Prefață* la L. Rebreanu, *Răscoala*, vol. I, București, Ed. pentru literatură, 1967, p.10

”Miron Iuga e mai de treabă decât cei mai mulți alții. El nu înșeală pe nimeni și nici nu caută să stoarcă pe țărani, ba chiar face bine unde poate și când crede de cuviință. Nu mai vorbesc de dărnicia lui pentru biserică, pentru școală și în sfârșit, pentru orice lucruri de interes obștesc. Firește, în schimb, nu admite să crănească nimeni, convins că numai ce crede și face dânsul poate să fie bine...”¹⁵⁶

Astfel, Miron Iuga întruchipează ideea boierului legat de pământ din generație în generație. De aceea, vinderea moșiei Babaroaga și Lespezi de către fratele său Teofil l-a mâhnit profund: ”fărămițarea și înstrăinarea pământurilor părintești și cum le-ar mai fi luat dânsul dacă Teofil n-ar fi pretins bani gheață! Cu limbă de moarte se gândea să dea în grijă lui Grigore să reântregească domeniul lui Iuga, dacă Dumnezeu nu-l va învrednici pe el însuși să-și îplinească dorința cea mai fierbibinte”.¹⁵⁷

Liviu Rebreanu îl portretizează astfel:

”Avea niște ochi negri atât de pătrunzători, că-ți scormoneau sufletul și-ți citeau gândurile. Era mai înalt și mai chipeș decât Grigore, cu înfățișarea voluntară a omului obișnuit să poruncească și să fie ascultat. Mustața groasă românească, puțin cărunță, îi împodobește fața, iar glasul metalic, energic și totuși cald te cucerea”.¹⁵⁸

În relația cu fiul său Grigore, el manifestă aceeași intransigență, nu admite nici un amestec din parte acestuia ”mai grav este că tu începi să-mi sapi autoritatea în fața lumii și că oprești pe oameni să execute poruncile mele. Asta da, e foarte grav! Și asta nu se poate, dragul meu!...Cât timp sunt încă în picioare, rămân eu stăpân aici, Grigoriță! E dorința mea, hotărât, știi bine...Când voi dispărea eu, vei face tu cum vei crede”¹⁵⁹. Bătrânul boier nu are încredere în ideile democratice ale lui Grigore pe care le consideră utopii. ”Nu știu de ce, dar mereu mă ispitește amintirea lui Teofil, fie iertat, și mi-e să nu mergi și tu pe urmele lui, de să se irosească toate pe aici și să rămâie numai praful și cenușa...”¹⁶⁰

La conac îl ascultă îngăduitor pe Titu, dar auzind că acesta este poet venit din Ardeal, îi reproșează că nu s-a împotrivit asupririi străine:

”Dragi îmi sunt ardelenii care vin încoace, nu zic, dar mai dragi mi-s cei care stau pe loc, acolo, să înfrunte primejdiile, să atragă asupra lor fulgerele asupritorilor, ca astfel poporul să fie la adăpost. Mulțimea nu poate trăi fără conducători sau ajunge să vegeteze într-o viață animalică. Păstorul care-și părăsește turma e mai rău ca acela care o conduce greșit, căci turma singură se risipește, pe când cu păstori, buni sau răi, tot nu se pierde...”¹⁶¹

Sub influența autoritară a lui Miron Iuga se află și primarul Pravilă, dar și plutonierul Silvestru Boiangiu pe care boierul îi tratează ca pe niște slugi. Din cauza furtului reclamat de

¹⁵⁶ Rebreanu 1967, p. 101-102

¹⁵⁷ Rebreanu 1967, p. 42

¹⁵⁸ Ibidem p. 74

¹⁵⁹ Ibidem p. 114

¹⁶⁰ Ibidem p.117

¹⁶¹ Ibidem p. 75-76

arendașul Cosma Buruiană, primarul este obligat în mod ferm să depisteze hoții: ”De unde știi, să-mi aduci hoții, primare, că altfel pe tine te iau de guler”.¹⁶²

Pe Nadina, soția lui Grigore, bătrânul o respectă, considerând-o drept partenera ideală pentru fiul său, grație bogăției sale. El însuși favorizează căsătoria celor doi din dorința de a păstra în familie moșia Babaroaga. Iar atunci când află de divorț, el se opune, încercând să facă chiar o reconciliere între soți, care însă este sortită eșecului.

Imposibilitatea de a percepe realitatea socială a lumii țăranilor, înfruntarea directă cu aceștia, orgoliul nemăsurat și violența îi atrage ura țăranilor, care îl va costa viața.

Revenind la Nadina, ea este fiica lui Tudor Ionescu, stabilit în București de douăzeci de ani, ”bogătaș de origine obscură cu câteva case de raport”, căsătorit de trei ori, fiul Gogu provenind din prima căsnicie iar Nadina din ultima. Ea primește de la tatăl ei ca zestre moșia Babaroaga și o casă în București, pe care o împarte cu fratele ei Gogu. Deși viața la țară îi displace total, totuși ea vine la Amara cu automobilul, a cărui viteză o adoră, fiind însoțită totdeauna de șoferul Raul Brumaru și de alți prieteni mondeni, dornici de distracție. Grigore îi satisface orice dorință iar pentru a o atrage la moșie construiește un castel cu ajutorul unui credit bancar pe care îl achitase numai pe jumătate. O preocupă în schimb, viața mondenă, interesul pentru propria persoană: ”se contempla în oglindă îndelung, goală din cap până-n picioare și se minuna cum s-au putut îmbina atâtea forme și linii superbe într-un singur corp. Umbla goală în apartamentul ei toată dimineața ca să se poată admira în voie”.¹⁶³ Pentru Grigore nutrește o iubire superficială, care nu a durat decât câteva luni după căsătorie, iar majoritatea timpului și-l petrece în București sau în străinătate. Întâlnirile de conveniență cu Grigore sunt voit tandre. ”Grig, micule, ce dor mi-a fost de tine!”¹⁶⁴ ”În fond nu avea sentimente de dragoste decât pentru sine însăși. Nu-și refuza nimic, socotind că i se datorează tot. Nici măcar plăcerile nu le putea gusta în bucuria inimii sau spre a-și satisface o tentație, ci numai pentru că îi apăreau ca atributele firești ale frumuseții ei”.

Ea își înșală soțul în propria-i casă cu șoferul care nu era decât „o codiță, necesar unei femei elegante ca un cățel sau un talisman. Era mai ales dansatorul ei și în calitatea aceasta, util.”¹⁶⁵

Nu pare a fi afectată nici atunci când Grigore vrea să divorțeze, iar la insistențele fostului socru de a se reîmpăca, refuză elegant dorind să evite scandalul. Femeie independentă, Nadina își administrează moșia prin intermediul arendașului Platamonu, de la care pretinde plata arenzii în avans. Deși inițial ea nu dorește să vândă moșia, ce constituia un mijloc de a

¹⁶² Ibidem p. 91

¹⁶³ Rebreanu 1967, p. 183

¹⁶⁴ Ibidem p. 149

¹⁶⁵ Ibidem p. 182-183

produce banii necesari pentru voiajele ei în străinătate, ea se hotărăște să vândă numai în momentul în care divorțul va fi definitivat, nemaivând deci nevoie de consimțământul fostului ei soț.

Zvonul vinderii moșiei Babaroaga este de fapt motivul ce va antrena țăranii în diverse acțiuni pentru a obține pământul multrâvnit. Nadina însă îi respinge și numai pentru că Grigore o roagă să-i primească, va accepta să-i asculte. Promisiunile ei vor accentua starea de spirit agitată a țăranilor. În final, devine ea înseși o victimă a urii nemărginite, fiind violată de către Petre Petre și sugrumată de Toader Strâmbu.

Grigore Iuga organizează înmormântarea soției și a tatălui ”în biserică, în fața catafalcului pe care zăcea corpul ei rece, de câteva zile, învăluit în cearceaful ordinar, îi apără în suflet aceeași imagine, dar caldă, felină și frumoasă, parcă nu s-ar fi despărțit de ea nici o clipă, îi fu frică să ridice colțul cearceafului și să-și distrugă pe vecie chipul pe care l-a iubit și care i-a dăruit toatr suferințele și bucuriile iubirii”.¹⁶⁶

Despărțirea de tatăl său, căruia Grigore îi fusese mai mult sau mai puțin subordonat, exprimă sensibilitatea acestuia:

”Tatăl său părea că doarme cu lumânarea la căpătâi. Grigore îl privi câteva minute, îngenunche ca la rugăciune și mai stătu așa iar câteva minute și în sfârșit, se întinse și sărută mâna rece, cenușie, cu unghile învinețite. În clipa aceea, lacrimile îl năpădiră singure, îmbelșugate, picurând pe mâinile împreunate ale mortului, lucind ca niște pete de ulei...”¹⁶⁷

În ceea ce-l privește pe Grigore, el făcuse studii de agronomie în Germania, apoi pentru a obține un titlu demn de clasa socială din care face parte, își ia licența în drept la București. Se ocupă de afacerile exterioare ale moșiei: livrările de cereale, prețuri și probleme bancare. Ideile inovatoare în ce privește agricultura nu sunt acceptate de tatăl său, cu care de multe ori ajunge la conflict. Este mai îngăduitor cu țăranii, deoarece le înțelege situația. El consideră însă că vinovați de această stare sunt boierii, care au pierdut contactul direct cu pământul și arendașii care, pentru a se îmbogăți într-un timp record, îi exploatează crunt pe țărani. Referitor la Nadina, îi acceptă acesteia o anumită independență, fiind atras de farmecul acesteia, instinctele de gelozie le consideră meschine. ”Numai după ce a strâns-o iar în brațe și-a dat seama că fără ea viața lui ar fi zdrobită. Îi scuză toate greșelile, acuzându-se pe sine pentru ele.”¹⁶⁸ El nu va ezita însă să se despartă de ea atunci când o surprinde înșelându-l iar spre final își va făuri o nouă familie împreună cu Olga Postelnicu.

După înăbușirea răscoalei ia unele măsuri prin care dorește să înlăture nedreptățile săvârșite de tatăl său. Fiul preotului Nicodim este adus la Amara în locul rămas vacant, obține

¹⁶⁶ Rebreanu 1967, p. 275

¹⁶⁷ Ibidem p. 278

¹⁶⁸ Ibidem p. 170

eliberarea din închisoare a învățătorului Dragoș și, în cele din urmă, încearcă să-l convingă pe Gogu Ionescu să vândă moșia Lespezi țăranilor pentru că: "Au plătit și ei cu destul sânge măcar dreptul de a cumpăra pământ!"¹⁶⁹

Referitor la Titu Herdelea, acest personaj face legătura dintre romanul *Răscoala* și romanul *Ion*. Ca fiu al învățătorului Zaharia Herdelea, el părăsește casa părintească pentru ca, sprijinit de Gogu Ionescu să-și găsească o slujbă de ziarist la redacția unui ziar bucureștean. Prin intermediul acestui personaj, Rebreanu prezintă de fapt o analiză succintă a mediului citadin: redacția ziarului *Drapelul*, multiple case boierești, restaurante de lux, mici meseriași, dar și realitatea mediului sătesc de la moșiile lui Grigore Iuga unde este invitat adeseori. Grigore Iuga, dându-și seama de inocența și puritatea sa, îl sfătuiește pe un ton prietenos: "Îți trebuie îndrăzneală și cinism și aroganță, dacă vrei să reușești, cel puțin în vremurile astea".¹⁷⁰

În continuare, el vizitează familia Gavrilaş la care va lua masa în schimbul unei sume modeste de bani, iar în timpul liber o va medita la limba română pe Marioara, elevă la școala profesională, aflată în gazdă la această familie. Titu închiriază o cameră la doamna Alexandrescu, "femeie trecută de patruzeci de ani, încă arătoasă, văduva unui ofițer pe care ea îl pomenea când maior, când colonel și care murise locotenent", care avea un amant, Jean Ionescu, copist la Interne, "tinerel și berbant". Sora acestuia, Tanța, fiica doamnei Alexandrescu, Mimi, cât și Marioara se vor îndrăgosti de tânărul ardelean. Primește o scrisoare de la părinți în care se reflectă grija deosebită a mamei și încercarea ei de a-l încuraja:

"omul să nu despireze, ci să lupte cu toate piedicile până ce izbândește cu ajutorul lui Dumnezeu... Are să înceapă în curând frigul și iarna și nu stii dacă tu ai haine grosuțe. Să iei seama și din cei dintâi bani să-ți cumperi ori, dacă pe acolo-s prea scumpe, să trimiți bani, să-ți faci Ștrulovici, că-l știi ce frumos lucrează, și ieftin..."¹⁷¹

Titu se confruntă chiar din tren cu dezbaterea țărănească, pe care inițial nu o înțelege:

"-- Nici n-am pomenit, atâta ce se vorbește pe aici despre țărani și mereu despre țărani. Toată lumea, pretutindeni, într-una: chestia țărănească, problema țărănească, să facem așa, să facem altfel..."¹⁷²

Vizita la moșia Iuga însă îl pune față în față cu situația reală a țăranimii. Dacă la început e mai mult un spectator, treptat el are acces la diferite puncte de vedere în ceea ce privește pământurile. Mai mult ca atât, Titu se va implica ferm atunci când Niculina este bătută de maiorul Tănăsescu, iar reprimatorilor li se adresează astfel: "Dumneavoastră, în loc să le

¹⁶⁹ Ibidem p. 316

¹⁷⁰ Rebreanu 1967, p. 14

¹⁷¹ Ibidem p. 23

¹⁷² Ibidem p. 36

aplicați rigorile legilor, batjocoriți și schingiuiți pe niște oameni încătușați și fără posibilitate de apărare, pentru că știți că nu veți întâlni pe nimeni care să vă pedepsească!”¹⁷³

Arendașii Cosma Buruiană, Platamonu, colonelul Ștefănescu aspiră fiecare în parte să-și depășească clasa socială. De aceea ei îi exploatează crâncen pe țărani, în ideea de a deveni mari proprietari. Platamonu speră să cumpere moșia Babaroaga, concurând cu țărani, dar și cu Miron Iuga. Aristide, fiul său, batjocorește fetele oamenilor, iar colonelul Ștefănescu exploatează țărani fără milă și îi apostrofează cu dispreț:

”- V-ați boierit și voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca! E mai ușor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu! Și să ocărăști pe boieri și să pui la cale rebeliuni!”¹⁷⁴

Avocatul Baloleanu, reprezentant al burgheziei și politician liberal, ”deși numai cu câțiva ani mai mare ca Iuga, era foarte voinic, avea bărbuță cafenie tunsă energic și un început de chelie pe care o ascundea cu fire de împrumut. Ochi albaștri-verzui îi sticleau inteligent și șiret”.¹⁷⁵ El se declară partizanul expropriării marilor proprietari dar cu despăgubiri. Atâta timp cât nu este afectat, pledează pentru o demagogie abilă, însă atunci când izbucnesc războaiele, devine prefect. Totuși, atunci când ajunge față în față cu țărani răzvrățiți, picioarele i se împleticeau ”și-i clănțăneau dinții. O frică nătângă îi rodea inima, că soldații se vor înfrăți cu țărani și-l vor măcelări.”¹⁷⁶ El va conduce represiunea cu ajutorul ordinilor date de subalterni, cum ar fi maiorul Tănăsescu.

În ansamblu, personajele din *Răscoala* reprezintă tipuri din lumea exploatatorilor: în prim plan fiind surprinse personajele puternice și pregnante, cum ar fi Grigore, Nadina, Miron Iuga, iar în plan secund Baloleanu și familia sa. Preluând cuvintele criticului Ov. Crohmălniceanu,

”lumea exploataților este însă văzută în planuri generale, în mișcări vaste, panoramice. Cu toate că obiectivul este mai aproape în planurile prime și mijlocii, cu toate că poate să rețină aici mai multe detalii, imaginea cea mai impresionantă se încheagă (trăsătură caracteristică la Rebreanu) în planurile generale. Stânjenit uneori și chiar lipsit de eficiență în individualizări mai nuanțate de caractere, refractar la orice efort de miniaturist, pe suprafețe mari prozatorul se dezlanțuie cu o forță uriașă și reconstituiri sale de mulțimi în mișcare nu cunosc egal în literatura română”¹⁷⁷.

¹⁷³ Ibidem p. 304

¹⁷⁴ Rebreanu 1967, p. 72

¹⁷⁵ Ibidem p. 26

¹⁷⁶ Ibidem p. 256-257

¹⁷⁷ cf. Ov. Crohmălniceanu *Prefață*, 1967, p. 14

2.4 Protagonistul Romanului

În virtutea temei abordate în *Răscoala*, protagonistul romanului devine mulțimea, țărani anonimi și cei prezentați în mod pregnant de sciitor. În special în prima parte a romanului, intitulată *Se mișcă țara*, Liviu Rebreanu prezintă o serie de episoade care aparent nu au legătură între ele, dar care pregătesc și motivează psihoza colectivă ce îi va cuprinde pe țărani. Titu Herdelea, ca personaj ce observă tot ce se întâmplă în jur, prezent are aici un rol de martor al stării profunde de criză prin care trece țărănimea.

În satul Amara țărani se străduiesc să cumpere moșia Nadinei Iuga, avându-i concurenți pe boierul Miron Iuga și pe arendașul Platamonu. Conflictul social deja existent în mod latent devine mai acut prin acumularea unor noi nemulțumiri și răbufnuri tot mai violente.

Arestarea învățătorului Dragoș, pusă la cale de Miron Iuga, despărțirea lui Dragoș de săteni ”Să ne vedem cu bine, oameni buni! Dumnezeu să-ți ajute! răspunse mulțimea”¹⁷⁸, zvonurile persistente despre împărțirea pământurilor boierești -- ”despre ce-au făcut oamenii în Teleorman, cum s-au sculat cu mic cu mare, cum au izgonit pe toți boierii și au ajuns ei stăpâni pe toate”¹⁷⁹ -- și refuzul Nadinei de a vinde moșia Babaroaga toate acestea întrețin și sporesc tensiunea socială existentă. Această tensiune iminentă -- ”nu se priveau în ochi, fie de teamă să nu se vadă ce pâlpâie în ochii celorlalți sau să nu vadă ceilalți focul din ochii proprii”¹⁸⁰ este prezentată explicit în partea a doua a romanului, intitulată *Focurile*. Țărani, ajunși la disperare din cauza sărăciei, vor cere socoteală singurei autorități cunoscute și anume boierului Miron Iuga, cu care însă nu vor ajunge la consens și, într-un moment de furie colectivă, îl vor uide cu bestialitate. Tot astfel, victimă a acestei rebeliuni sângeroase devine și Nadina focul pus de țărani distruge conacul dar în același timp are un caracter de purificare. ”-- Foc!... Foc!... Praf și cenușă să se aleagă!

-- Puneți foc, fraților!”¹⁸¹

Revolta țărănească este sângeros reprimată de autoritățile ajunse la putere împreună cu armata, restabilindu-se astfel ordinea multdorită. Prin ”deznodământul tragic al evenimentelor, Rebreanu luminează, cu îndrăzneală, caracterul de clasă al represiunii și dezvăluie cruzimea reparatorilor. În contrast cu acțiunea maselor, cu violența ei dictată de o îndreptățită revoltă împotriva silniciilor suferite, burghezia și moșierimea săvârșesc operația

¹⁷⁸ Rebreanu 1967, p. 314

¹⁷⁹ Ibidem p. 83

¹⁸⁰ Ibidem p. 16

¹⁸¹ Ibidem p. 209

de reprimare în spiritul unei răzbunări reci, menite să înspăimânte masele și să le traumatizeze conștiința”¹⁸².

Romanul *Răscoala* este o frescă socială în care accentul se pune pe psihologia colectivă, iar personajele, fiecare în parte, reprezintă mentalitatea tipică categoriei sociale din care fac parte. Rebreanu zugrăvește cu măiestrie tipuri umane diferite: de la boieri la politicieni și intelectuali, de la arendași la țăranii ahtiați de pământ. Or, tocmai aceștia din urmă devin actorii instinctuali ai răscoalei. Autorul urmărește și redă cu multă finețe mișcările sufletești ale mulțimii, analizând subtil modul în care în sufletele oamenilor se împletesc frica și ezitarea cu voința fermă de a dobândi pământ cu orice sacrificiu prin cuvintele lui Petre Petre, ”pământ de pomană nu se află nicăieri! Ori îl plătești cu bani, ori cu altceva, dar fără plată nu se poate!”¹⁸³

Cu toate că de multe ori Rebreanu, referindu-se la țăranii proiectează un singur nume -- mulțimea, adică întreaga colectivitate de țăranii -- din grupul acestora se desprind totuși câteva personaje cu funcție simbolică. Bunăoară, Petre Petre poartă în el energiile primordiale care-l îl va situa în fruntea țăranilor și în fața focurilor de arme.

”- Ei, dar de lăsat nu mă las, să știi bine că se întâmplă orice! făcu flăcăul hotărât. Nu las, că-i dreptul nostru și nu cerem de pomană, că taica pentru dânșii a muncit până l-a luat Dumnezeu...”¹⁸⁴

Un alt personaj, Lupu Chirițoiu, este ”cel mai bătrân dintre toți, cu pletele crescute până pe umeri și cărunte ca un fuior de cânepă melițată, cu ochi albaștri apoși”¹⁸⁵; e îndrăzneț și priceput la vorbă. Luca Talabă este înțelept și temător, iar în momentele când țăranii ezită, el le reproșează acestora: ”Așa ați făcut mereu și d-aia nu ne mai putem scutura de sărăcie... Tot de frică să nu greșiți să nu se supere boierii, ați lăsat pe alții să ne ia pământurile de sub nas”.¹⁸⁶ Mișcările colective care se transformă în manifestări crude ale răscoalei sunt prezentate de Liviu Rebreanu cu ajutorul procedeele tradiționale de analiză psihologică. El folosește cu măiestrie descrierea obiectivă a acțiunii personajelor, dar și introspecția ca tehnică narativă.

Autorul prezintă cu minuțiozitate faptele brutale ale mulțimii: fiul arendașului Platamonu, Aristide este mutilat de Chirilă Păun pentru a-și răzbuna violarea singurei lui fete Gherghina, plutonierul Boiangiu e bătut aprig, iar răfuiala finală cu boierul Miron Iuga e o dezlănțuire a energiilor instinctuale ale mulțimii. Dacă la început țăranii sunt lipsiți de organizare, fără

¹⁸² cf. Ov. Crohmălniceanu, *Prefață*, 1967, p. 9

¹⁸³ Rebreanu 1967, p. 238

¹⁸⁴ Ibidem p. 202

¹⁸⁵ Ibidem p. 126

¹⁸⁶ Ibidem p. 129

țeluri comune clare, în final ei se unesc și acționează ca o forță comună. În felul acesta, „Indeciziunea sufletului colectiv, ciocnirea instinctului de servilitate cu cel de ură, conflictul între umanitatea individuală și iraționalitatea gloatei, sunt în chip magistral exemplificate în năvala asupra conacului boierului Iuga”¹⁸⁷.

Țăranii vin să se răfuiească cu boierul. Va fi o ultimă încercare de a ajunge la o înțelegere cu Miron Iuga. Mulțimea, nevoită să întâmpine atitudinea de supremație a boierului se dezlănțuie. Schimbul de replici între boier și Trifon Guju stimulează starea de nemulțumire și ură care se va dezlănțui progresiv:

”- Ia stai, cucoane, că noi nu ne-am sculat de florile mărului...

Glasul lui se încurcă și se ciocni în văzduh cu glasul bătrânului Miron Iuga. O clipă glasul lui Iuga, surprins se îneacă. Dar imediat se ridică cu o furie nouă, pornită parcă să ardă tot în calea ei:

Tu să taci, ticălosule!...Să taci, tâlharule!...Să taci!...Să taci!...

-- Da de ce să tac?... Iacă nu vreau să tac!... Ai să-mi poruncești dumneata? Ce, sunt sluga dumitale?”¹⁸⁸

Miron Iuga nu-și mai poate controla mânia și va trage un foc de armă în țaran rănindu-l. Acest lucru îi întărește și mai mult pe țărani, predispunându-i la acțiuni necontrolate. Instinctul violenței excesive se răspândește și se amestecă în același timp cu instinctul de conservare:

”În prim-plan se avântă țăranii săraci, împinși până atunci în penumbră de consătenii mai înstăriți. Ies la iveală diferențierile, contradicțiile din sânul țăranimii. Sărăcimea acționează. Înstăriții se țin deoparte însă vin la împărțirea prăzii. Se petrec lucruri înspăimântătoare: incendii de conace, dezarmarea jandarmilor, pedepsirea crâncenă a moșierilor și arendașilor care cad în mâinile răsculaților. Gesturi dure, cumplite, rezumând ura milenară a dezmoșteniților”¹⁸⁹

Cele două sentimente primare -- frica și furia -- îi determină pe săteni să-l zdrobească pe boier și să dea foc conacului. Rebreanu vede în această dezlănțuire de forțe un tumult al naturii primitive și realizează o analiză remarcabilă a mulțimii. Sufletul colectiv este observat cu minuțiozitate printr-o privire amplă și unitară, astfel încât:

”Descriind situații cumplite, romancierul se menține constant în acea postură a observatorului rece, imparțial, care este proprie întregii sale literaturi. Detașarea romancierului este expresia disimulată a unei stări lirice. El relatează calm, amănunțit, întâmplări groaznice, expune cu seninătate scene sângeroase, încredințat că acestea țin de ordinea ineluctabilă a existenței”¹⁹⁰

¹⁸⁷ Călinescu 1982, p. 735

¹⁸⁸ Rebreanu 1967, p. 199

¹⁸⁹ Micu 1995, p. 112

¹⁹⁰ Ibidem p. 113

2.5 Rolul mulțimii

Furia mulțimii izbucnește datorită acumulării progresive a urii împotriva exploatatatorilor. Nicolae Dragoș suferă pentru că fiul logofătului a batjocorit fata cu care el vroia să se căsătorească, altui țăran perceptorul i-a luat bunurile din casă, învățătorul Dragoș este arestat, țăranii sunt bătuți și schinjuiți pentru un furt închipuit. Destinele tuturor depind de bătrânul boier: ”pretutindeni mâna lui Iuga. În mâna lui e viața noastră a tuturor, poate și moartea”.¹⁹¹

Sistemul social existent acordă putere deplină exploatatatorilor care au dreptul absolut asupra tuturor, începând cu primarul, jandarmi, învățătorul satului, preotul și terminând cu țăranii. Meritul acestora din urmă este că ei au avut curajul să se opună cu toții împreună și astfel să zdruncine din temelii întregul sistem: ”Toți răgușiseră urlând și totuși urlau mereu vorbe fără șir și sudălmi cu care voiau să răscumpere toate tăcerile trecutului”¹⁹². Chiar în toiul revoltei, țăranii vor comite unele acte de violență care erau de așteptat în acea conjunctură. Cu toate acestea, din unele acțiuni ale țăranilor transpare umanitatea acestora, care este pusă în valoare cu măiestrie de către autor. De exemplu, la înmormântarea Nadinei, atunci când corpul ei neînsuflă este scos din casă ca să nu ardă în incendiul care se dezlănțuie, apoi priveghiul unor țărani la căpătâiul boierului Miron, trecerea convoiului mortuar în fața căruia țăranii își scot căciulile, ezităriile unora atunci când conștientizează amploarea dezastrului și excesele comise ș. a. m. d.

Liviu Rebreanu sugerează o anumită creștere a conștiinței de masă, discuțiile purtate în diferite medii sociale cu privire la problema țăărănească, argumentele liniștitoare, expunerea mai multor puncte de vedere legate de așa numiții vinovați de situație. La toate acestea se adaugă starea de derută a țăranilor: ”Ce să facem oameni buni?”. Speranțele lor că vor putea cumpăra Babaroaga, diferitele zvonuri nefondate că poate vodă le va împărți pământurile boierilor.

”- Dacă dumnealor nu se îndură de bună voie, cine poate să-i silească?... Noi n-avem nici o putere...”¹⁹³. Nemulțumirea, ura și mânia vor culmina într-adevăr cu izbucnirea răscoalei. Țăranii se unesc, devin un corp comun: ”suferințele individuale se împletesc, se leagă, alcătuiesc o singură durere și nenumărate voințe deznădăjduite se strâng laolaltă, se învolbură,

¹⁹¹ Rebreanu 1967, p. 101

¹⁹² Ibidem p. 210

¹⁹³ Ibidem p. 157

fierb și izbucnesc ca o lavă fierbinte la suprafață, într-o adevărată explozie naturală”¹⁹⁴
O stare de panică se poate constata și în rândul boierilor și a arendașilor.

Auzind de existența unor revolte provocate în alte părți, unii dintre ei fug își transportă bunurile și o parte din membrii familiei pentru a evita confruntarea directă și, mai ales, pentru a-și salva viața. Dacă la început nemulțumirea țăranilor era exprimată în mod defensiv, chiar pe jumătate umil, să nu-i supere pe boieri, atunci când prefectul Boerescu încearcă să aplaneze conflictul, glasurile țăranilor devin ferme, hotărâte:

”- Nu putem, cucoane!... N-avem pământ!... Pe ce să muncim?
-- N-avem pământ!... Ne trebuie pământ!... Fără pământ nu mai muncim!”
”-- Cum a fost nu mai putem, dom'le prefect, că ni-i munca în zadar și ne omoară sărăcia!
-- Nu mai vrem învoieli!... Să ne dea nouă pământul, că noi îl muncim!”
”Decât așa trai, tot mai bună o fi moartea!
-- Mai bine omorâți-ne, să scăpați de noi!
-- Ori că mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!”
”--Pământ !... Pământ !... Pământ !...”¹⁹⁵

Țăranii stau de pândă pe la porți, apoi se adună spontan în fața cârcimii lui Busuioc. Ei așteaptă parcă ceva, ceva grav și maiestos, tragic și dramatic. Frazele lor, rostite în surdină, capătă un anumit subînțeles:

”- Bați coasa, Trifoane, ori...? întreabă Leonte, fără mirare.
--O bat să fie bătută! zise Trifon fără să ridice capul.
-- Mi se pare că vrei să cosești înainte de-a semăna?
-- Apoi dacă trebuie? ... De!”¹⁹⁶
”Luați toporul, Toderiță?... Nu cumva porniși tocmai acum la pădure după uscături!
Apoi cu uscăturile trebuie să începem, măi nea Iosife, că doar așa ne-am învățat!
Ce mai întrebi, Vasile, unde se duc ?... Tu nu vezi că s-au apucat de revoluție? ...”¹⁹⁷

Momentul decisiv care pune capăt așteptării este o întâmplare obișnuită, care altădată ar fi fost pur și simplu trecută cu vederea: pățania copilului tras de ureche de către șoferul Nadinei. Mulțimea e străbătută de un freamăt nou, acțiunile mereu amânate și ezitățile par să atingă punctul culminant. După ce a mocnit atâta timp, furia mulțimii va izbucni impetuos:

”De ce nu-ți iei tu copilul de mână, măi Pavele, să te duci cu dânsul, așa oblojit și chinuit cum e, la curtea boierului și să ceri să-ți plătească durerea acum, îndată?”¹⁹⁸

Incidentul cu copilul reprezintă un moment decisiv în roman: îi stimulează pe țărani să-și ceară dreptatea. Ei devin dintr-o dată curajoși, gata să-l înfrunte pe bătrânul Miron Iuga.

”Ia să te știe că pui mâna pe par...

-- Boierii numai de frică știu omenie!”¹⁹⁹

¹⁹⁴ Crohmălniceanu 1954, p. 293

¹⁹⁵ Rebreanu 1967, p. 89-93

¹⁹⁶ Ibidem p. 60

¹⁹⁷ Ibidem p. 116

¹⁹⁸ Ibidem 43

Procesul complex și sinuos al revoltei care fierbe în conștiința masei este urmărit de autor cu o admirabilă siguranță.

Tatăl copilului este îndrumat de către oameni să ceară socoteală ”îndată”, se oferă să-l urmeze și să-l susțină:

- ” - Hai, Pavele, că merg și eu cu tine! sări Petre, îndreptându-și sumanul pe umeri.
- Apoi dacă ne-om lăsa ca atunci, vezi bine că ne-or alunga!
- De ce să ne lăsăm?...Să nu ne lăsăm!...
- Mai bine să le dăm foc, să se aleagă scrum și cenușă din tot neamul lor!”²⁰⁰

Se desprinde de aici solidaritatea țăranilor în momente grele, iar starea de spirit și așa încordată se va accentua odată cu apariția mașinii boierilor care trece în goană făcându-și drum printre săteni. În acest moment, masa de oameni devine un singur trup, voințele tuturor convergând spre una singură care va îndrăzni să strige urmând glasul lui Petre:

”- Huo!... Huo! Din vreo sută de gâturi izbucni aproape simultan și furtunos același ”huo” revoltat, pe când Trifon Guju, apucând o piatră, o zvârli după automobilul ce se depărta, scrâșnind:

-- Soarele și dumnezeii voștri de tâlhari!”²⁰¹

În termenii lui George Călinescu, ”teroarea surdă, colbul de răzmeriță, întunecarea apocaliptică sunt pregătite în timpuri lungi și măsurate, cu un efect epic considerabil. Epopeea debutează încet ca un cer innorat, devine bubuitoare spre mijloc, apoi se rezolvă. Misterul existenței epice nu stă în observație, ci în durată”²⁰².

Scenele confruntării dintre țărani și forțele care vin să-i reprime sunt redată obiectiv de către autor. Cert este că ambele fronturi -- cel al maiorului Tănăsescu, dar și cel al țăranilor -- sunt cuprinse de o frică enormă.

”- De ce mai vine armata?... Să ne omoare pe noi?... Ce le-am făcut noi lor?... Câini suntem ori oameni, de ce nu ne lasă să trăim?... Nu ne-au asuprit destul boierii?”²⁰³

Cei care au curajul să iasă înaintea soldaților sunt Petre Petre și Anghelina. Aproximarea armatei îl determină pe Petre să organizeze mulțimea. Totuși, el este conștient de faptul că sfârșitul confruntării se află în mâinile divinității: ”de-acuma ce-o vrea Dumnezeu! murmură Petre, închinându-se”.²⁰⁴

Anghelina cu copilul în brațe blestemă, nebunul Anton încearcă s-o apere și o trage înapoi strigând:

¹⁹⁹ Rebreanu 1967, p. 38

²⁰⁰ Ibidem p. 43-44

²⁰¹ Ibidem p. 45

²⁰² Călinescu 1982, p. 734

²⁰³ Rebreanu 1967, p. 236

²⁰⁴ Rebreanu 1967, p. 239

”- Să n-o ascultați pe muierea asta, că e amărâtă și nu știe ce-i iese din gură!...În lături, Anghelino! Și taci mulcom și lasă să le spun eu ce mi-a poruncit Dumnezeu!...Că a venit ceasul judecății și oamenii trebuie să afle adevărul!... Nu stați, fraților, încruntați la față și cu armele întinse spre frații voștri cei oropsiți! Întoarceți armele asupra diavolului care v-a trimis să ucideți nevinovați și să...”²⁰⁵

Reprimarea devine tragică pentru că țărani, femei și copii sunt împușcați de-a valma, fără milă. Astfel, vor cădea victime Petre Petre, care se aflase în fruntea revoltei, dar și baba Ioana, surprinsă de gloanțe în timp ce se ocupa cu treburile gospodărești. O imagine cutremurătoare o reprezintă și pe Anghelina:

”Lângă șanțul șoselei, Anghelina zăcea cu fața în sus, nemișcată, lovită de un glonte în frunte; copilășul în brațele ei moarte plânge și vrăjea din mânuțele goale parc-ar fi căutat să se smulgă de la pieptul mamei. Aproape de ea, un bătrân se zvârcolea între un băiețel ucis, cu fața strâmbă de spaimă, și Chirilă Păun care horcăia sânge negricios, năclăindu-i barba, gâtul, pieptul, închegându-se în dungi groase”²⁰⁶.

După intervenția armatei urmează anchete interminabile, iar țăranii sunt bătuți pentru a se descoperi cine i-a omorât pe boieri și cine a dat foc conacelor. În pofida atâtor sacrificii, situația lor nu se va îmbunătăți absolut cu nimic.

Luat în ansamblu, *Răscoala* constituie un roman social, ”un mare roman social”, în a cărui structură se desfășoară ”o diversitate nelimitată de tipuri specifice” care au ”întinderea, culoarea și individualitatea vieții înseși”. În concluzie, răscoala țăranilor

”simbolizează marele proces al răzvrătirii mulțimilor, fluxul, apoi refluxul unei mișcări colective care modifică subit tot ce până atunci era sau păruse stabil; ce se întâmplă, prin declanșarea cărui mecanism neștiut, nebanuit, grupuri de oameni fără vreun nivel de conștiință și organizare, izolați unii de ceilalți, fiecare în mizeria și neputința și slăbiciunea sa, supuși până atunci fără murmur condițiilor înrobitoare ale exploatarei, fără putere, fără arme, fără conducători se ridică deodată cu o forță teribilă, omogenă spre a-și schimba soarta”²⁰⁷.

²⁰⁵ Ibidem p. 257-258

²⁰⁶ Ibidem p. 264

²⁰⁷ Zăciu 1985, p.223

3. Aspecte ale culturii tradiționale în romanul *Ion*

3.1 Prezentarea romanului

Conform crezului literar al lui Liviu Rebreanu, modelul suprem al artei și al literaturii îl constituie viața însăși, în toate ipostazele sale. Cu toate că romanul, ca o construcție narativă de mari proporții reprezintă un univers în sine, cu "viața" sa proprie, el este foarte apropiat de universul vieții reale (pe care oricine, cu puțină imaginație, îl poate reconstitui). Nu întâmplător, elementele realiste abundă în opera lui Rebreanu, conferind vitalitate scrierilor sale.

De altfel, o particularitate esențială a operei lui Rebreanu este documentarea prealabilă, extrem de migăloasă a autorului asupra evenimentelor pe care urmează să le nareze. Pe cale de consecință, romanul lui Rebreanu, asemenea romanului de tip balzacian, realist și „naturalist” în același timp, reproduce viața înseși cu momentele sale culminante, dar și cu abisurile sale. În acest sens, travaliul cel mai greu nu îl constituie scrierea romanului, ci transcrierile sale repetate în vederea "operației" finale de șlefuire și finisare. E un lucru știut că pentru autorul nostru crearea de personaje nu se reduce la mimesis, ci echivalează cu un adevărat proces de sinteză. De cele mai multe ori, omul este văzut în ipostaza sa autentică, fie în cea de țăran, fie în cea de intelectual. Când este vorba însă de țăran, acesta dobândește valoare arhetipală, iar cititorul îl poate lesne identifica cu întregul popor român.

Pe de altă parte, în viziunea lui L. Rebreanu, realismul nu reprezintă nimic altceva decât viața eternizată în anumite mișcări sufletești. În opinia sa, expresia rămâne temelia creației, dar nu ca scop în sine, ci doar ca mijloc de exprimare a ideilor.

De regulă, la baza operelor lui L. Rebreanu se află un eveniment real, un pretext epic care este treptat dezvoltat și amplificat. Astfel, pe parcursul relatării, evenimentul întâmplat în realitate -- prin intermediul capacității de transfigurare artistică a autorului -- este transfigurat și recreat cu mijloace expresive proprii.

La fel s-a întâmplat și cu romanul *Ion*, a cărui geneză se găsește într-o imagine mentală a scriitorului care pe parcursul anilor s-a tot amplificat:

"Hoinărind pe coastele dimprejurul satului, am zărit un țăran, îmbrăcat în straie de sărbătoare. El nu mă vedea... Deodată s-a aplecat și a sărutat pământul. L-a sărutat ca pe o ibovnică... Scena m-a uimit și mi s-a întipărit în minte, dar fără vreun scop deosebit, ci numai ca o simplă observație"²⁰⁸.

²⁰⁸ Liviu Rebreanu, *Opere*, ediție critică de N. Gheren 1991, p. 164

Cât privește satul care se află în centrul acțiunii romanului *Ion*, acesta are drept prototip localitatea Maieru, despre care Liviu Rebreanu afirma:

„De satul Maieru se leagă primele impresii care au lăsat urme ce nu pot fi șterse în toate domeniile percepției și ale conștiinței. De acolo mi-a rămas imaginea jocului românesc, așa cum l-am scris în capitolul întâi din *Ion* cu învățita, cu fetele care așteaptă să fie poftite, cu nevestele și bătrânele în grup separat de privitoare, cu bărbații care pălăvrăgesc cu gravitate. Acolo au trăit aievea lăutarii din *Ion*, și Briceag și Holbea și Găvan. De acolo am luat dracii de copii care fac fel de fel de nebunii, fură buchetele de flori din mâinile fetelor emoționate, se adună lângă cei ce joacă se pleacă pe vine și privesc cu înfrigurare la picioarele fetelor, așteptând ca, în toiul învățitei, să se ridice mai sus poalele și să zărească poate ceva. Am fost și eu negreșit printre dracii aceia plini de curiozități, în care se manifestă, fără seama lor, instincte și dorinți embrionare.”²⁰⁹

O altă întâmplare care îi va reține atenția lui Rebreanu este drama Rudovicăi, o fată din sat. Aceasta, devenind victima propriilor sale sentimente este aspru pedepsită de tatăl ei. Vina fetei se dovedește cu atât mai gravă cu cât țăranul înstărit nu dorește să repare greșeala fiicei sale prin înrudirea cu un flăcău nevrednic, care, în opinia sa, nu iubea pământul și nici nu știa să-l muncească așa cum se cuvine. Un alt moment important pentru geneza romanului *Ion* îl constituie întâlnirea prozatorului cu Ion Pop al Glanetașului, un flăcău harnic, dar sărac. Acesta i se plânge lui Rebreanu, tânăr fiu de învățător, de multele necazuri pe care le are din lipsa pământului. Or, prozatorul rămâne adânc impresionat de patima cu care interlocutorul său vorbește despre pământ, ca și când ar fi vorbit despre o ființă scumpă și mult adorată. Astfel, fiind găsite coordonatele principale ale viitorului roman, imaginația autorului s-a pus în mișcare, făcând o legătură reușită între cele trei întâmplări relatate mai sus.

De fapt, înainte de a începe romanul propriu-zis, Rebreanu scrie o nuvelă, rămasă nepublicată, pe care o intitulează *Rușinea*. În acest text, Rudovica este prezentată ca o victimă a propriilor sale sentimente de dragoste. Pe parcurs nuvela dobândește amploarea unui schelet de roman, proiectul fiind denumit *Zestrea*. Subiectul i se pare însă scriitorului nostru prea banal pentru anvergura unui roman. Ca urmare, el va amplifica intriga și o va dezvolta. În consecință, personajul principal devine Ion, un adevărat simbol al țăranului român, pentru care pământul pe care s-a născut reprezintă moștenirea cea mai de preț și sensul vieții sale.

În perioada bucureșteană, autorul își propune să amplifice mai mult conflictul epic, deoarece o simplă confruntare între țărani i se pare monotună. Ca urmare, el mai integrează în roman un fir narativ ce se împletește cu primul și anume, fresca păturii intelectuale din Ardeal, reprezentată de familia învățătorului Zaharia Herdelea, preotul Belciug, cât și de o întreagă administrație, compusă din avocați, notari, judecători, cârciumari. Este vorba aici de mai multe naționalități: evrei, maghiari, sași cu diferite profesii și destine, pe care autorul le

²⁰⁹ Liviu Rebreanu, *Opere*, ediție critică de N. Gheran 1991, p. 176

analizează în mod obiectiv, fără a defavoriza gruparea etnică din care aceștia fac parte. Acest imens material epic a fost organizat în treisprezece capitole, fiecare având un titlu semnificativ ce rezumă iscusit desfășurarea intrigii respective. De altfel, pentru autor, un capitol trebuie să fie o înglobare firească a unor întâmplări sau evenimente, o înglobare rotundă asemenea unui act într-o piesă de teatru.

Trebuie să precizăm că, la început romanul a apărut în două volume. Primul volum, intitulat *Glasul pământului* conținea următoarele capitole: *Începutul*, *Zvârcolirea*, *Iubirea*, *Noaptea*, *Rușinea*, *Nunta*. Cel de-al doilea volum, *Glasul iubirii*, se axa pe capitolele: *Vasile*, *Copilul*, *Sărutarea*, *Ștreangul*, *Blestemul*, *George*, *Sfârșitul*. Cât privește titlurile celor două volumele, acestea sugerează cele două pasiuni între care oscilează eroul principal, Ion Pop al Glanetașului. Totodată, Rebreanu sugerează și caracterul circular al romanului, ilustrând crearea unei lumi în care începutul se confundă cu sfârșitul.

Ideea de circularitate este sporită și de faptul că romanul se deschide cu prezentarea drumului care duce în satul Pripas:

”Din șoseaua ce vine de la Cârlibaba, întovărășind Someșul când în dreapta, când în stânga, până la Cluj și chiar mai departe, se desprinde un drum alb mai sus de Armadia, trece râul peste podul bătrân de lemn, acoperit cu șindrilă mucegăită, spintecă satul Jidovița și aleargă spre Bistrița, unde se pierde în cealaltă șosea națională care coboară din Bucovina prin trecătoarea Bârgăului”²¹⁰.

Și se încheie cu prezentarea drumului care iese din satul

”rămas înapoi același, parcă nimic nu s-ar fi schimbat. Câțiva oameni s-au stins, alții le-au luat locul. Peste zvârcolirile vieții, vremea vine nepăsătoare, ștergând toate urmele. Suferințele, patimile, năzuințele, mari sau mici, se pierd într-o taină dureros de necuprinsă, ca niște tremurări plâpânde într-un uragan uriaș... Drumul trece prin Jidovița, pe podul de lemn, acoperit, de peste Someș, și pe urmă se pierde în șoseaua cea mare și fără început...”²¹¹.

Cert este că cititorul este călăuzit în lumea imaginarului de către scriitorul omniscent pe o traiectorie simbolică: ”Ion începe și se încheie cu imaginea ”drumului alb” care, unind două șosele, formează împreună cu ele un fel de hotar despărțitor: delimitează un teritoriu în care totul se săvârșește potrivit unui ritual, unor datini intangibile”²¹².

Analizată în profunzime, scena cu care debutează narațiunea are un rol extrem de important în economia de ansamblu a romanului. Ea introduce cititorul în lumea personajelor care vor lua parte la acțiune, descrie locul unde se va desfășura acțiunea și conține și o parte din intrigă, anunțând tema și motivul care va sta la baza conflictului. În plus, această scenă cuprinde și o serie de elemente introduse special de către autor, care are deja fixată în minte întreaga

²¹⁰ Rebreanu 1970, p. 13

²¹¹ Ibidem p. 574

²¹² Micu 1995, p. 111

structură a romanului. El știe să capteze astfel atenția cititorului și să anticipeze în mod reușit evenimentele ce vor avea loc. Este vorba de o structură pe care autorul încearcă să o redea cât mai exact prin aranjarea evenimentelor și prin distribuirea rolurilor personajelor, astfel încât să se ajungă la efectul dorit.

Trebuie remarcată predilecția sa pentru observarea atentă a vieții ca o curgere reală, autorul punând accent mai ales pe felul cum se derulează viața personajelor, mânată parcă de un destin implacabil, care de cele mai multe ori se sfârșește tragic. Am putea spune că se observă o indiferență a destinului față de personajele ale căror vieți le controlează, așa încât odată pedeapsa aplicată, lucrurile își reiau cursul firesc ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Raportată la întreaga creație a scriitorului, odată cu descoperirea tragicului, Rebreanu își va asigura una din coordonatele definitorii ale stilului său, la care se adaugă și preferința sa pentru încadrarea relatărilor pe aceeași temă și pentru crearea unui centru care să declanșeze desfășurarea acțiunii și în același timp să o motiveze.

În felul acesta, Rebreanu apare ca un veritabil arhitect care știe să monteze schelele pentru a ridica apoi construcția. El are capacitatea de a schița mai întâi orice scenă de proporții, asemenea proiectului unui edificiu, apoi să o dezvolte pas cu pas, fiind preocupat de configurația și rezistența construcției sale. De cele mai multe ori, din roman se desprinde credința într-un destin care guvernează existența individului, iar omul nu se poate feri de ceea ce îi este scris. Meditațiile scriitorului din finalul acțiunii conferă întâmplărilor o dimensiune cosmică. Tocmai de aceea, Liviu Rebreanu se impune ca primul veritabil scriitor arhitect al literaturii române.

Drama lui Ion se derulează între doi poli evidențiați la nivelul structurii întregului roman. *Glasul pământului* și *Glasul iubirii* sunt vocile interioare care îi dictează și îi motivează în același timp acțiunile sale.

În *Glasul pământului*, prima parte a romanului, este urmărită patima lui Ion pentru pământ și dorința lui de a se impune în ierarhia satului, unde are rezervat un rol marginal din cauza lipsei de avere a familiei sale. Este criticat de preotul Belciug în biserică care

”dădu ca pildă de învrăjbire pe feciorul Glanetașului. Toată lumea întoarse capul ca la comandă spre Ion, care se făcu galben, puse ochii în pământ, tremurând de rușine, simțind privirile celorlalți cum îl sfredeau, nemaîndrăznind nici măcar să se miște pe loc... Dojana preotului îl șfichiuia ca un bici de foc. Numai ticăloșii sunt astfel loviți în fața lumii întregi. Dar el de ce e ticălos ? Pentru că nu se lasă călcat în picioare, pentru că vrea să fie în rândul oamenilor ? Îi ardeau obraji și tot sufletul de rușine și de necaz...”²¹³.

²¹³ Rebreanu 1970, p. 92

Lui Ion îi intră în cap ideea că își poate realiza visurile sale apropiindu-se cât mai mult de Ana, fiica lui Vasile Baci, unul dintre cei mai bogați țărani din Pripas. Pentru atingerea acestui scop, flăcăul își reprimă pentru moment dragostea pentru Florica, fată frumoasă dar săracă, și își urmează planul perfid. El o lasă însărcinată pe Ana, idee ce i-a fost insuflată de Titu Herdelea, fiul învățătorului din sat. În felul acesta îl forțează pe Vasile Baci să-l accepte ca ginere, la nuntă însă (capitolul cu care se încheie prima parte a romanului) nu se poate abține să nu remarce din nou urâtenia Anei și să o joace pe Florica, spre care îl îndeamnă iubirea adevărată.

Partea a doua a romanului îl prezintă pe protagonist în ipostază de stăpân al pământurilor lui Vasile Baci, victorie care îi prilejuiește o voluptate cvasi-erotică, exprimată în celebra scenă a sărutării delniței, la început de primăvară:

”Sufletul îi era pătruns de fericire. Parcă nu mai râvnea nimic și nici nu mai era nimic în lume afară de fericirea lui. Pământul se închina în fața lui tot, pământul... Și tot era al lui acum... Apoi încet, cucernic, fără să-și dea seama, se lăsă în ghenunchi, își coborî fruntea și-și lipi buzele cu voluptate de pământul ud. Și-n sărutarea aceasta grăbită simți un fior rece, amețitor”²¹⁴.

Gestul pare să-i reînvie în suflet dragostea pentru Florica, măritată între timp cu George Bulbuc, eternul rival al lui Ion. Sinuciderea Anei și moartea propriului copil, Petrișor, precipită evenimentele, iar glasul nestăvilit al iubirii îl va conduce pe Ion spre moartea violentă, cu care plătește încălcarea legilor etice.

Cele treisprezece capitole ale romanului urmăresc odiseea personajului în lumea nedrept alcătuită, zbaterea disperată de a avansa de la marginea societății rurale spre centrul ei unde considera că i-ar fi locul. Romanul reflectă și problemele cu care se confruntă familia Herdelea, acțiunile pe care le întreprinde doamna Herdelea pentru a-și mărita fetele -- Laura și Ghighi --, educația dată copiilor, încercarea de a îndruma pașii fiului Titu spre o meserie, precum și relațiile cu ceilalți săteni. Pe Ion al Glanetașului familia Herdelea îl tratează în funcție de comportamentul acestuia. Astfel, Ion se bucură atât de sfaturi părintești, dar are parte și de vorbe aspre pe care i le adresează mai ales doamna Herdelea. Autorul omniscient urmărește cu atenție atât micile interese personale ale familiei, cât și disensiunile cu preotul Belciug. În felul acesta, Rebreanu analizează diverse medii sociale, fiecare personaj fiind descris împreună cu starea sa materială și prezentat prin locul pe care îl ocupă în societate.

În jurul pământului se încinge o adevărată luptă, țăranii ajung la ceartă și în felul acesta la tribunal, pe mâna judecătorilor și a avocaților. Desfășurarea acțiunii romanului pe două planuri narative arată o lume cu frământările, dramele și aspirațiile ei specifice. Scriitorul

²¹⁴ Rebreanu 1970, p. 429-430

prezintă în mod obiectiv situația societății din Transilvania și, mai ales, situația satului tradițional românesc, bazat pe relații sociale ierarhice în funcție de valorile materiale pe care le posedau sătenii. Exprimându-ne cu cuvintele lui Dumitru Micu,

”Ion rezumă tragedia istorică a țăranimii fără pământ și dacă parvenirea socială a personajului este reprezentativă doar pentru o mică parte a acestei țăranimi, ambiția de care el este devorat definește sufletul țăranesc în general. Teribilă, efortul lui Ion de a-și depăși condiția capătă dimensiuni universale și înfrângerea sa în luptă cu soarta implacabilă aduce aminte de prăbușirea eroilor din tragediile antice. Povestea ascensiunii și surpării lui Ion adună în cuprinsul ei, concentrată, închisă parcă într-un cerc, întreaga existență de altădată a Transilvaniei românești. Lumea țăărănească, cu straturile ei, nu fără comunicare unele cu altele, dar vizibil delimitate, lumea intelectualității sătești, de asemenea datinile ardelenes specifice, lagate de horă, nuntă, înmormântare, într-un cuvânt, viața satului în toate înfățișările sale alcătuiește în cuprinsul romanului un amplu și magistral caleidoscop”²¹⁵.

3.2 Universul rural

Operele cu tematică rurală ale lui Liviu Rebreanu alcătuiesc un tot organic și unitar, pivotând în jurul temei pământului, fundamentală pentru viața socială din epoca respectivă.

Scriitorul percepe și descrie viața satului românesc ca pe o epopee, în centrul căreia se află mereu drama cea mai veche și mai adâncă, drama pământului. El creează o lume cu problemele ei specifice ce se află dincolo de simpla instinctualitate, punând în mișcare eroi diferiți din punct de vedere psihologie, dar și mulțimea, ca erou unic ce acționează potrivit legilor luptei pentru existență. Luate în ansamblu, scrierile lui Rebreanu au calitatea de a oferi un tablou colorat și complex al vieții satului, surprinzând vatra strămoșească în angrenajul luptei pentru îmbogățire și, deci, într-o anumită formă de dezumanizare, specifică societății burgheze în devenire.

Țăranii lui Rebreanu sunt obișnuiți să fie bruscați la orice pas, unii dintre ei nici măcar nu îndrăznesc să se mai apere. Bunăoară, Titu Herdelea, angajat de notarul Friedman să sechestreze bunurile de fapt inexistente ale acelora care nu-și plătiseră impozitele, va constata cu durere mizeria țăranilor din satul Gargalău. Atunci când o bătrână nu poate plăti cele două sute de coroane, ea i se plânge lui Titu în felul următor:

”-- N-am nimic, domnișorule, afară de sufletul din oase! ... N-am! ... Dar ia-mi-l, ia-mi-l! ... Că feciorul mi-i în cătane de doi ani de zile și cât amarul de pământ ne-a lăsat Dumnezeu, acolo zace în paragină de mă doare inima... Numai sufletul mi-a mai rămas... Amu încaltea ia-mi și sufletul, domnișorule!”²¹⁶

²¹⁵ Micu 1995, p. 110

²¹⁶ Rebreanu 1970, p. 246

În toate manifestările sociale, satul apare deja ierarhizat. Astfel, deși la horă participă tot satul, autorul o prezintă pe Todosia, văduva lui Maxim Oprea, cu o casă ”pleoștită și dărăpănată. Văduvia-i sărăcie lucie. Femeia a dat din rău în mai rău. Ce agonisește un cap de bărbat într-o viață întreagă o muiere nepricepută prăpădește într-un an de zile, și mai puțin”²¹⁷. Or, antagonismele de clasă sunt prezentate prin introducerea în scenă a tuturor participanților la horă. Astfel, primarul ”caută să-și păstreze demnitatea apăsând vorbele”, Ștefan Hotnog este ”chiabur”, adică se află printre cei avuți. Alexandru Glanetașu, tatăl lui Ion, neavând pământ, nu are curajul să intre în vorbă cu cei bogați și stă mai retras. Simion Butunoiu, fost învățător, primește o pensie de cinci zloți, dar este neîntrecul la muncile câmpului. Mai departe, oloaga satului este nevoită să trăiască din pomana trecătorilor, însă este fericită atunci când aude ritmul muzicii. Zenobia, mama lui Ion, îl atenționează: ”Vezi numai, dragul mamei, să nu bei mult că ți se urcă la cap și cine știe ce poznă te-o mai îndemna să faci... Omul la beție să-l ferească Dumnezeu....”²¹⁸.

În această mirifică atmosferă de petrecere apare preotul Belciug, însoțit de doamna Maria Herdelea și copii acesteia, Laura și Titu. Priviți cu respect de către săteni, grupul domnilor doar privește la horă, fără să le treacă prin minte că ar putea dansa și ei alături de țărani. Doamna Herdelea, îmbrăcată în straie nemțești, ”se simțea mult deasupra norodului și avea o milă cam disprețuitoare pentru tot ce e țăranesc.”²¹⁹ Cu toate acestea, se încearcă o apropiere între domni și țărani. Din moment ce aceste două categorii sociale trăiesc într-un mediu comun, ele trebuie să se afle în relații bune de conviețuire.

În acest context, hora este un eveniment central în viața satului, atât un mijloc de exprimare a virtuților artistice, cât și o formă de divertisment și prilej de a se cunoaște pentru tineri. Autorul descrie tropotul jucătorilor bătând Someșana, de se zguduie pământul, observă fustele înfoiate ale fetelor care joacă Învârtita. Ca obicei străvechi al satului, hora reprezintă atât un loc de întâlnire pentru săteni, cât și un mijloc de comunicare între aceștia. De la horă tinerii se îndreaptă către cârciumă. Însăși cârciuma lui Avrum este generoasă pentru a-i găzdui, fiind încărcată cu ”damigene cu rachiu, și chiar cu vin și cu bere pentru fețele spălate care, dacă aveau poftă să petreacă, se retrăgeau în fund, în odaia cârciumarului, spre a fi mai feriți de ochii norodului”²²⁰. Pentru a nu ieși în pierdere, Avrum cere banii pe băutură înainte de a fi consumată.

²¹⁷ Ibidem p. 11-12

²¹⁸ Rebreanu 1970, p. 22

²¹⁹ Ibidem p. 27

²²⁰ Ibidem p. 38

În continuare, autorul descrie o zi de muncă a familiei Glanetașul: dimineața, înainte de răsăritul soarelui, Zenobia își face rugăciunile, îl trezește pe Ion ”scoală, dragul mamei, să te duci să dobori iarba ceea, să nu ne pomenim c-o ploaie, să ne-o prăpădească!”²²¹. Flăcăul, având un simț acut al responsabilității față de familie, își îndrumă tatăl, care la rândul lui va pleca să muncească cu ziua la notar, în felul următor: ”Numai să nu bei banii că trebuie să-i strângem. Ca mâine ai să vezi că începe să umble iar din casă în casă subprimarul cu straja după bir”²²². Munca este privită cu seriozitate, flăcăul pleacă la cosit înainte de răsăritul soarelui pentru că știa că iarba se cosește mai ușor atunci când este umedă de rouă.

Autorul expune situația economică a personajelor, dar în același timp și cauzele care o determină. În acest scop, face în prim-plan o analiză a relațiilor de familie, urmărind originea socială a celor doi parteneri și motivul adevărat al căsătoriei acestora. Aflăm astfel că Zenobia se căsătorise cu Glanetașul împotriva voinței părinților săi. Patima soțului pentru băutură, ca și datoriile făcute va obliga familia să vândă terenurile primite ca zestre de la părinții Zenobiei și astfel să decadă social și material.

Pe de altă parte, Maria Herdelea, fată de țăran din Monor, prin căsătoria ei cu învățătorul Zaharia, își va depăși condiția socială. Și aici însă familia cu două fete de măritat și cu un băiat mare se confruntă cu lipsuri financiare, deoarece leafa învățătorului nu reușește să satisfacă cerințele familiei. Herdelea împrumută bani de la preot, face un credit pentru a acoperi cheltuielile de logodnă a Laurei, i se licitează mobila, iar suspendarea din serviciu va înrăutăți situația. Laura este acceptată de către viitorul soț fără zestre, Ghighița în schimb va primi întabulată pe numele ei casa familiei din Prislop, atunci când se va căsători cu viitorul învățător Zăgreanu.

În ce-l privește pe Vasile Baci, acestuia părinții ”nu i-au dat decât sufletul dintr-însul. S-a însurat cu o fată bogată și urâtă, dar a iubit-o ca ochii din cap, căci ea îi întruchipa pământurile, casa, vitele, toată averea ce-l ridicase deasupra nevoilor. Bogăția îi deschisese mai mare dragostea de muncă. Râvna de a agonisi îi puse stăpânire pe suflet.”²²³

Scriitorul, bun psiholog și cunoscător al rivalităților țăărănești, argumentează mai departe: ”În Ion simțea un vrăjmaș. Cum a fost dânsul în tinerețe, așa e feciorul Glanetașului. Îi vrea averea.”²²⁴. În toată această lume dornică de îmbogățire materială, căsătoria lui George cu Florica, fata săracă a vădanei lui Maxim Oprea, este susținută de tatăl acestuia: ”Dragul tatii, fă ce vrei și ce-ți cere inima. Că noi la avere nu ne uităm, c-avem slavă Domnului, și nu

²²¹ Ibidem p. 53

²²² Ibidem p. 54

²²³ Rebreanu 1970, p. 66

²²⁴ Ibidem p. 67

suntem muritori de foame... Dacă-i place lui fata și i-e dragă, să fie sănătoși. Că decât să trăiești cu o cimă-n casă, mai bine să te arunci în Someș cu capul în jos”²²⁵. Având altă ascensiune și fiind altă natură, Vasile Baciuc nu acceptă căsătoria lui Ion cu Ana. El nu poate concepe să-și dea fata după unul care nu are pământ și este sărac. Familia lui Ion este oarecum deklasată în plan social, de aici și lupta tenace și violentă a lui Ion pentru a obține un statut social mai bun. Unica soluție este să se căsătorească cu Ana. Pentru că tatăl ei refuză să-l accepte ca ginere, Ion recurge la o formă de constrângere și astfel intră în conflict cu ordinea tradițională a vieții satului. Ana rămâne însărcinată înainte de a fi pețită și înainte de a se căsători. Or, în mentalitatea tradițională a satului acest lucru este considerat o rușine și este condamnat de către membrii comunității. Pentru a evita situația neplăcută, Vasile Baciuc acceptă căsătoria, chiar o forțează făcând unele promisiuni pe care nu le va respecta. Liviu Rebreanu insistă asupra acestei răsturnări a ordinii tradiționale care în final, datorită și altor conflicte, va influența negativ atât destinul celor doi care se vor căsători, cât și a familiilor acestora.

În roman apar anumite forme de manifestare ale unei mentalități magice prin folosirea descântecelor și a plantelor în scopul vindecării bolilor. Soția lui Baciuc moare la naștere, iar moașa care era chiar mama femeii, după ce încearcă toate descântecele și buruienile timp de o săptămână, nu o poate salva. Până și doctorul, plătit de Baciuc cu un zlot de argint, ajunge prea târziu și nu va putea salva femeia. Aceste practici de vindecare aplicate de către Zenobia nu îi vor ajuta nici pe Petrișor, copilul Anei și al lui Ion, care va muri și el. Mama lui George, care ”vedea în toate lucrurile neplăcute vrăjitorii și farmece”²²⁶, își îndrumă fiul să meargă la ghicitorul din Măgura pentru a-l ajuta în relația lui cu Ana.

Pe fondul acestor întâmplări este expus și conflictul social-politic, autoritățile statului vorbesc altă limbă decât cea română și încearcă prin administrație, școală și biserică să impună limba maghiară. Sugestivă este în acest sens confruntarea preotului Belciuc cu inspectorul școlar Horvat, care pretinde copiilor să spună *Tatăl nostru* în limba oficială, conform legii care prevedea ca religia să se predea paralel în limba maternă a elevilor și în limba oficială maghiară, atrăgând astfel intervenția lui Belciuc: ”Măcar credința să ne rămână neatinsă! Măcar atâta drept s-avem și noi în țara asta, în care ne-am născut și s-au născut părinții noștri și părinții părinților noștri!”²²⁷

Construcția unei biserici românești, grație efortului preotului Belciuc devine simbol al rezistenței și unității vieții spirituale românești. Unii din săteni intră în conflict cu legea, a

²²⁵ Ibidem p.436

²²⁶ Rebreanu 1970, p. 136

²²⁷ Ibidem p.485

cărei punere în aplicare îi înspăimântă pe toți. Țăranii sunt citați la judecătorie unde se vorbește o limbă străină pentru ei. Nestăpânind limba maghiară, ei trebuie să suporte disprețul reprezentanților administrației ostile. Până și învățătorul Herdelea este sancționat; doar cu intervenția avocatului Grofșoru reușește să fie achitat. Vasile Baciș îi va ceda averea lui Ion, terorizat de frică că-și va pierde banii prin judecătoria. În prezența notarului Stoessel se întocmesc actele în favoarea ginerelui. ”Peste câteva zile e gata, încheie Stoessel frecându-și mâinile. Apoi, bătând pe Vasile pe umăr, adaugă glumeț: Și uite-așa, ai venit aci om bogat și acum pleci cerșetor! Haha”²²⁸.

De altfel, în roman se întocmesc numeroase acte juridice, Belciug donează lui Herdelea terenul bisericii pe care era construită casa acestuia și care la rândul său o donează ca zestre Ghighiței, Vasile Baciș trece averea pe numele lui Ion și al Anei, iar după moartea acestora posesiunea revine bisericii tot printr-un act obținut de această dată de către preotul Belciug din lipsă de moștenitori. Or, prin intermediul acestor detalii autorul exprimă atât importanța acordată proprietății personale, cât și legitimitatea luptei pentru a o obține cu orice preț.

În contextul situației politice a românilor din Ardeal, prezentată cu brio de către autor, merită amintită și povestea conductorului de tren Ștefan Popa care își schimbă numele în Pap Istvan. Fiind căsătorit cu o unguroaică și tată a opt copii, el acceptă ceea ce îi cere stăpânirea: să fie asimilat. De fapt, prin aceasta se arată atitudinea unor personaje de a nu se împotrivi direct stăpânirii ungurești, în ideea că interesele personale sunt mai importante decât cele ale colectivității întregi, și oricum, se credea că momentul istoric nu permite acțiuni de împotrivire.

Cu toate acestea, la serbările *Astrei* de la Sibiu, hora doamnelor îmbrăcate în costume naționale românești, cântecul popular interpretat la fluier provoacă izbucnirea înflăcărată a tânărului Titu Herdelea: ”--Trăiască românii!... Trăiască doamnele române!... Neamul românesc!”²²⁹. Toate acestea sunt prezentate de către Liviu Rebreanu fără nicio intenție șovinistă, ci doar cu scopul de descrie cât mai realist și cât mai obiectiv situația complexă a Ardealului din acea perioadă. De altfel, în fața unor evenimente importante pentru sat, cum ar fi sfințirea bisericii, interesele de clasă dispar, toți se adună și ”se înghiesuie tăcuți, cu fețele roșii asudate, cu ochii mari ridicați spre amvon, amestecați de-a valma, domni cu haine negre, țărani cu cămașa ca zăpada, femei cu catrințe pestrițe”²³⁰. Tăierea porcilor, sărbătorirea Crăciunului, colindele sunt de asemenea obiceiuri legate de tradiția satului românesc. În

²²⁸ Ibidem p. 407

²²⁹ Rebreanu 1970, p. 533

²³⁰ Ibidem p. 565

aceste momente dispar toate neînțelegerile, se uită și apartenența națională, colindătorii în frunte cu Ion trec de la familia învățătorului la casa preotului Belciug și așa mai departe.

Un alt eveniment care constituie o permanență umană seculară este nunta, pentru L. Rebreanu prilej de analiză realistă a vieții și tradiției satului. Astfel, nunta lui Ion și a Anei ținu trei zile:

”În frunte, călăreții pocneau mereu din pistoale, pe când în căruța întâi lăutarii își frâneau degetele cântând și totuși nu se auzea decât grohăitul gordunei. Apoi venea o căruță cu mirii și cu druștele, apoi o brișcă cu nașii având pe obraji gravitatea cerută de împrejurări, apoi o altă căruță cu părinții mirilor și câteva fete mai spălate, în mijlocul cărora, Zenobia era cea mai zgomotoasă, apoi altele încărcate cu flăcăi și fete ce chiuiau și se zbenguiau.”²³¹

După oficierea căsătoriei civile și a celei religioase, nașii fiind învățătorul și soția sa, nunta se sărbătorește la socrul cel mic. Spiritele se încing, se desfășoară apoi un spectacol popular plin de culoare și pitoresc, amintind parcă de vremuri fabuloase:

”În casă și în tindă, în ogradă jucătorii asudau, lăutarii își alungau oboseala cu rachiu. Bucătăreasa mare, mama Floricăi, suflecată până-n genunchi și cu un linguroi uriaș, umbla printre mesele încărcate, luându-și mâncările și chiuind la întrecere cu Zenobia, care, de mândră că era soacră mare, se îmbătase tun”²³².

Urmează apoi jocul miresii pe bani de la miezul nopții. Mireasa fiind însărcinată, îi cedează locul Floricăi. ”Mirele o învârti de câteva ori voinicește și apoi aruncă un zlot de argint în strachina înflorită. Herdelea scoase o hârtie de douăzeci de coroane, dar puse pe Titu să joace. Pe urmă veniră toți oaspeții, pe rând, dăruind fiecare după cum îl lăsa inima și punga...”²³³ A treia zi, ospățul se mută la socrii mari, unde mireasa se duce cu lada de zestre, urmată ca într-un basm de ”amar de vite și galițe că de-abia încăpeau în ograda Glanetașului.”²³⁴

Cununia civilă și religioasă cât și nunta Laurei aduce în prim-plan atât mediul familial al învățătorului Herdelea, cât și societatea domnilor. Alături de cei șase preoți care celebrează cununia religioasă, este invitat să cânte corul studenților, iar musafirii sărbătoresc în sala împodobită feeric a berăriei Rahova: ”Mireasa zăbovi puțin până se schimbă într-o elegantă toaletă de călătorie, culoare cafenie, și o pălărioară foarte drăgălașă, căci era hotărât ca, îndată după cununie, tinerii căsătoriți să plece spre parohia lui George, dar cu un înconjur care să dureze cel puțin o săptămână, săptămâna de miere.”²³⁵

Satul românesc descris de Liviu Rebreanu în condițiile apariției micii proprietăți burgheze, etalează anumite permanențe ce depășesc limitele istorice. Întâi de toate, asistăm la desfășurarea normală a vieții, marcată de marile ei evenimente, cum ar fi nașterea, botezul, logodna, slujba religioasă de duminică, căsătoria, moartea, dar și la alte obiceiuri cu un trecut

²³¹ Ibidem p. 300

²³² Rebreanu 1970, p. 302

²³³ Ibidem p. 303

²³⁴ Ibidem p. 304

²³⁵ Ibidem p. 297

milener, pe care autorul le zugrăvește cu măiestrie, prezentându-le în desfășurarea lor firească. Aducerea pe lume a unui nou-născut reprezintă un miracol. Fiind așadar cel mai important moment al vieții fiecărei persoane, nașterea lui Petrișor va fi un moment crucial și pentru Ana. O apucă durerile pe câmp, iar scena nașterii aduce în prim-plan reacții fiziologice dure, însă pur umane, familiare universului rural:

”Când se pleacă însă să rezeme coșul de trunchiul scorburos, o sfredeli un junghi atât de dureros parcă o secure i-ar fi despiciat burta. Se prăvăli fără putere pe pământul dogorât și crăpat, strângând dinții de-i pârâiau ca niște oase sfărâmate, căutând să-și ascundă suferința. Dar, cu toate încordările ei, un țipăt sfâșietor, prelung și jalnic i se smulse din plămâni, urmat de gemete grele care-i uscau cerul gurii.”²³⁶

Zenobia, ca toate femeile mai în vârstă din sat, se pricepe la moșit și vine s-o ajute și să-i aline durerile. Taie cu un briceag buricul copilului și-l spală în pârau. Cele două femei țin în brațe o nouă viață, iar atitudinea bărbaților este surprinsă de autor astfel:

”Amândoi bărbații stăteau nemișcați, în picioare, cu capetele descoperite, cu ochii spre locul unde ființa nouă își cerea dreptul la viață. Amândoi aveau în suflet uimirea și smerenia în fața minune care se petrece zilnic sub privirea oamenilor și pe care totuși omul n-a ajuns să o înțeleagă în toată măreția ei dumnezeiască. Glanetașul se închină cucernic, iar după dânsul și Ion, simțindu-se ca și când s-ar fi înălțat, își făcu repede cruce de trei ori.”²³⁷

Liviu Rebreanu însă a fost deopotrivă preocupat și moarte, ca cel de-al doilea pol al existenței umane, care încheie brutal toate dramele ce se petrec în operele sale. Eroii săi trec la cele veșnice fie asasinați (Ion), fie prin sinucidere (Ana, Avrum) sau condamnați (Horia, Apostol Bologa). Doar omul care sfârșește printr-o moarte bună exemplifică plenar legea implacabilă și universală a existenței. O adevărată meditație asupra trecerii la cele veșnice -- care e văzută cu seninătate și împăcare firească -- ne întâmpină în episodul morții lui Dumitru Moarcăș, care mai dădea câte o mână de ajutor în familia cea nouă a Glanetașului și căruia ”boala i-a înghițit averea”²³⁸. Mai mult curioasă decât temătoare, Ana îl întreabă, vrând să afle ceva din tainele acestui fenomen misterios. Mai întâi, e de părere că nu trebuie să se mai radă (acesta tocmai începuse să se bărbierească) deoarece nu mai umblă după fete. Moarcăș însă îi răspunde:

”Eu nu mai umblu, dar după mine umblă una... una cu o coasă mai ascuțită decât briciul ăsta... Umblă și umblă, și numai un semn așteaptă ca să facă hârș ! și să mă ducă drept în fața lui Dumnezeu, să mă judece cum și ce am dres în lumea pământescă.”²³⁹

²³⁶ Rebreanu 1970, p. 364

²³⁷ Ibidem p. 367

²³⁸ Ibidem p. 336

²³⁹ Ibidem p. 396

Omul are o viziune specifică asupra morții, aceasta fiind blândă cu cei săraci și rea cu cei bogați. Vorbele lui exprimă plenar filozofia țărănească a bunului simț, izvorâtă dintr-o experiență amară:

” -- De ce să-mi fie frică, fata moșului?... Omul trăiește ca să moară. Și cum trăiește, așa moare. Dacă trăiește rău, moartea-i bună și blândă ca o sărutare de fată mare. Dacă trăiește bine, ehehe, atunci și moartea-i rea și coasa nu taie și te chinuiește și te sucește mai dihai ca-n pânțelele iadului.”²⁴⁰

Fulgerat într-o clipă, Moarcăș moare fără lumânare, deci ca un păgân, în concepția populară, însă cu un surâs senin și nepăsător. Se adună femei și bărbați și încep să pregătească cele rânduite mortului. Fenomenul trecerii ireversibile, oricât ar fi de obișnuit și repetabil, îi pune pe săteni încă odată în fața necunoscutului și le umple sufletele de teamă și smerenie. Atmosfera este tulbură prin apariția Paraschivei, care-și bocește bărbatul ”de ochii lumii”, ca apoi să-i caute în chimir și să se plângă că a lăsat-o pe drumuri. Veșnica problemă a averii și a banilor nu le iese din minte unor țărani nici măcar în fața morții, care-i descumpănește doar pentru o clipă. E adevărat că fără știrea Paraschivei, bătrânul vânduse casa și pământul cârciumarului Avrum care ulterior se sinucide. La sugestia avocatului Stoessel, Avrum cumpără împreună cu acesta Pădurea-Domnească din hotarul Jidoviței, cu scopul de a o revinde apoi cu un preț mai mare. Afacerea este însă sortită eșecului, iar vestea că avocatul l-ar fi ruinat în mod intenționat îl determină pe acesta să se spânzure.

Cert este că Liviu Rebreanu expune cu multă măiestrie elementele ce țin de tradiție, prezentând în felul acesta universul cultural tradițional. Autorul ilustrează prin toate acestea un mod particular de înțelegere a vieții. Or, viziunea tradițională asupra vieții și a morții specifică satului românesc ca vatră a spiritualității milenare transpare din descrierea unor obiceiuri strămoșești (hora), a ceremoniilor de logodnă, a nunții. Nu mai puțin semnificative sunt și nașterea ca moment al începutului vieții și moartea, ca final ultim al drumului existențial. Totodată autorul descrie și obiceiuri legate de sărbătorile tradiționale, cum ar fi colindatul și tăiatul porcului în ajunul Crăciunului. Urmărind reacțiile umane în fața misterului vieții și al morții -- mai ales al morții tragice care impune un ritual de înmormântare specific -- Liviu Rebreanu a imortalizat în romanul *Ion* aspecte importante ale culturii tradiționale.

²⁴⁰ Rebreanu 1970, p. 396

3.3 Personajele principale

Majoritatea personajelor din romanul *Ion* au biografii convingătoare, bine construite, ceea ce le particularizează în fața cititorilor. De altfel, numărul mare de personaje puse în acțiune crează impresia unei lumi ce deține toate datele realității. Totuși, atenția se focalizează în permanență asupra eroului principal, a cărui importanță este anunțată încă din titlu. Faptul că ”lăcomia lui de zestre e centrul lumii”²⁴¹ îl situează pe Ion aproape în centrul tuturor conflictelor. Astfel, întregul univers rural al Pripasului intră, într-un fel sau altul, în legătură cu Ion, care oscilează mereu între Ana și Florica, se află permanent în conflict cu Vasile Baciș și se apropie când de preotul Belciug, când de învățătorul Herdelea, în funcție de interesele sale.

Fiul al unui țăran care își risipise averea, el ”era iute și harnic, ca mă-sa. Unde punea el mâna, punea și Dumnezeu mila. Iar pământul îi era drag ca ochii din cap. Nici o brazdă de moșie nu s-a mai înstrăinat de când s-a făcut dânsul stâlpul casei.”²⁴² La școală era apreciat de învățătorul Herdelea pentru că era silitor și cuminte. Îndrumat să urmeze liceul la Armadia, unde a fost scutit de taxe prin intervenția învățătorului, Ion va renunța să se mai ducă la școala cea mare, motivând că îi erau mai dragi muncile câmpului, îi plăcea mai mult ”să fie veșnic însoțit cu pământul.”²⁴³ Cu toate acestea, Ion a păstrat cărțile pe care le citește de mai multe ori. Dorința de a avea pământ îl face să se apropie de Ana, însă ura lui Baciș, muștrarea preotului, precum și atitudinea mamei sale care considera că Ana e bogată și nu se cuvine să se gândească la ea, îl îndreaptă către Florica.

Zenobia nu este de acord nici cu Florica, zvonul fals că Ion ar fi cerut-o de nevastă pe aceasta atrage reacția negativă a mamei:

”Dacă ar fi lovit-o cineva cu parul în cap tot parcă nu s-ar fi supărat atât de rău. Veni acasă galbenă și se răsti la Ion din poartă:

-- Tot la sărăcie tragi, dragul mamei, tot? Altă mireasă, afară de Florica vădanei lui Maxim, n-ai găsit câtu-i satul de mare?... Da ce mă mai mir, dragul mamei, ce mă mai mir?”²⁴⁴

Scena îl înfurie pe Ion și astfel îi reproșează tatălui: ”Mai bine să nu mă fi făcut, decât să fiu batjocura oamenilor!”²⁴⁵. Lipsa pământului constituie un motiv de ceartă în familie și un prilej de răbufniri violente din partea lui Ion. Intervenția mamei sale seamănă cu cea a doamnei Herdelea care îi cere Laurei să accepte cererea în căsătorie a lui Pinte. Prima acțiune a lui Ion în ce privește acapararea de pământ este aceea prin care își însușește o parte din terenul lui

²⁴¹ Călinescu 1982, p.732

²⁴² Rebreanu 1970, p. 58

²⁴³ Ibidem p.62

²⁴⁴ Ibidem p.107

²⁴⁵ Ibidem p. 108

Simion Lungu, cu care apoi se bate. Este chemat la judecată de către Simion care vine însoțit de preotul Belciug. Țăranii sunt sfătuiți să se împace de către un moșneag din Vărarea. Judecătorul, influențat de Belciug, îl amenință pe Ion:

”-- Va să zică tu ești spaima satului, câine ticălos!... Bine. Foarte bine. Te dezvățăm noi de nebunii, fii pe pace! Ai să vii să stai două săptămâni la răcoare ca să-ți treacă pofta de băta!... Mișelule și netrebnicule!”²⁴⁶

Reclamația întocmită de Herdelea împotriva judecătoriei aduce cu sine alte neplăceri care vor influența destinele personajelor. Titu, împreună cu Laura și Ghighița, iau parte la balul liceului din Armadia, avându-l ca vizitiu pe Ion, care în spatele ferestrelor admiră petrecerea domnilor. Lui i se pare că toți aceștia sunt lipsiți de griji și necazuri, motiv pentru care regretă că nu se află și el printre ei:

”dacă ar fi învățat carte, poate că ar fi și el printre dansatori, vesel, fără gânduri grele, fără trudă în oase! Dacă ar fi ascultat pe Herdelea... Apoi toată dragostea lui zbura iar acasă, alintând pământurile fără de care viața lui întreagă n-ar mai avea nici un rost.”²⁴⁷

Pentru a-și atinge scopul vieții sale, se căsătorește cu Ana, fata lui Vasile Baci. Aceasta, ”slăbuță și urâtică”, apare în primele pagini ale romanului. În momentul horei, Ana este alături de Florica și în concurență cu aceasta. Prin cele două apariții feminine autorul prefigurează, de fapt, cele două glasuri între care va pendula Ion: glasul pământului și glasul iubirii. Ceva care prefigurează caracterul tragic predestinat al eroilor se descifrează în profilul Anei, care era o fire” tăcută și oropsită, menită parcă să cunoască numai suferința în viață. A crescut singură, fiind lipsită de dragoste părintească mângâietoare. Mama a lăsat-o fără aripi. Își aducea aminte doar ca prin vis de ogoirile ei blânde pe care nu le-a mai întâlnit niciodată... Sufletul ei căuta o dragoste sfioasă și adâncă. Zburdălnicia o întrista. Chiar peste veselie ei plutea întotdeauna o umbră de melancolie.”²⁴⁸ Ana suportă bătăile tatălui, care intuia motivele viclene ale flăcăului, constată însă cu durere că Ion este atras mai mult de Florica. ”-- Nu mă iubește...Tot nu mă iubește... Of, Doamne, Doamne!...”²⁴⁹

Astfel, Ana devine mijlocul și instrumentul prin care Ion își împlinește visul, ajungând să stăpânească toate pământurile lui Vasile Baci. Lipsită de orice vocație a fericirii, stările ei de bucurie sunt de scurtă durată, fiind condiționate doar de momentele în care Ion se preface abil că o iubește. Impactul cu realitatea îi provoacă o suferință tragică care o face să-și plângă soarta: ”Norocul meu, norocul meu!” Acționează în conformitate cu propriile sale sentimente, luminate de iubirea sinceră pentru Ion și astfel devine victima acestuia. Situația ei nu se

²⁴⁶ Rebreanu 1970, p. 148

²⁴⁷ Ibidem p. 174

²⁴⁸ Ibidem p. 138

²⁴⁹ Ibidem p. 69

schimbă nici după nuntă. Însărcinată fiind, este bătută și izgonită atât de către soț, cât și de către propriul ei tată. Situația ei este însă tipică pentru acele vremuri:

”În societatea rurală femeia reprezintă două brațe de lucru, o zestre și o producătoare de copii. Soarta Anei e mai rea, dar deosebită cu mult de a oricărei femei de la țară, nu.”²⁵⁰

În felul acesta, vorbele Savistei și neputința de a-și schimba condiția o îndreaptă pe Ana către sinucidere. Se desparte de copil, ”îl îmbondori bine în cârpe și-l închină de trei ori”²⁵¹. Gândul de a-și pune capăt zilelor devine realitate și asistăm acum la o scenă de un puternic dramatism, dramatism pe care autorul îl surprinde urmărind gesturile tinerei femei. Vasile Baci, tatăl Anei, își dorea pentru aceasta un ginere bogat ca George Bulbuc, care ar fi fost de acord să primească zestre după moartea lui. În momentul când sarcina Anei devine vizibilă, el încearcă să-l convingă pe George s-o ia în căsătorie, însă aflând că Ion este tatăl copilului, reacția lui extrem de violentă se va manifesta brutal împotriva Anei.

Preotul Belciug încearcă o conciliere între Baci și ginere, dar împotrivirea acestuia e de neclintit:

”Cât trăiesc eu, nu dau nimic!... Asta s-o știi dinainte! Nici un crețar și nici o palmă de loc! Mai bine o omor și o îngrop; cel puțin să știu c-am omorât-o eu, pentru că nu și-a ținut cinstea și nu m-a ascultat pe mine... Așa! Uite-așa!”²⁵².

Va consimți să-i cedeze cinci terenuri și o pereche de boi, dar cu condiția ca pământul să fie trecut pe numele Anei:

”Îi răsăreau sudori reci pe frunte gândindu-se că va fi nevoit până la urmă să se îndoiaie și să trăiască din mila calicului... Își fierbea creierii căutând să născocescă un mijloc care să-l scape din ghearele hoțului și se bucura numai la închipuirea că ar putea găsi ceva să-l înșele cât mai cumplit”²⁵³.

După ce încearcă să-și înșele ginerele, făcând anumite promisiuni este amenințat de acesta cu instanța judecătorească. ”Îi era frică de judecăți, deoarece nu mai avusese niciodată și văzuse la alții că procesele înghit zadarnic moșiile oamenilor. Începură îndoielile. Să nu se întâmple ceva și să piardă tot.”²⁵⁴

Ura acestuia după ce va pierde averea este înfricoșătoare, moartea Anei și a copilului nu-l sensibilizează aproape deloc. Începe din nou lupta pentru a-și redobândi pământurile, o luptă tenace între socru și ginere, iar preotul Belciug, profitând de situație, îi determină să cedeze pământul bisericii. Se poate observa aceeași obsesie legată de pământ care dezumanizează

²⁵⁰ Călinescu 1987, p. 288

²⁵¹ Rebreanu 1970, p. 451

²⁵² Ibidem, p. 267

²⁵³ Ibidem p. 269

²⁵⁴ Ibidem, p. 354

personajul. Decăderea lui este vizibilă, nici după moartea lui Ion nu renunță la proprietatea lui pe care o pierduse, îi rămâne doar dreptul de folosință acordat de preot care-l apostrofează:

”-- Ba să-ți fie rușine, măi omule, să mai umbli după avere, când văd că ai ajuns de râsul satului cu bețiile!”²⁵⁵.

Pentru a contura planul epic secundar, Liviu Rebreanu narează destinul familiei învățătorului Zaharia Herdelea, unul din personajele emblematice care reprezintă clasa intelectualilor din Pripas. Presat de dăscăliță și de grija copiilor (avusese nouă, dar îi trăiseră doar trei), Herdelea, susținut de inspectorul Cernatony, pleacă din Feldioara și preia funcția de învățător în Pripas, urmărind însă unele avantaje, cum ar fi pensia sigură de la stat. La început o duce destul de greu, deoarece comuna nu se poate achita de sarcina de a-i asigura o locuință. Învățătorul cheltuiește din banii proprii, spre a repara o casă țărănească închiriată în care să-și instaleze familia, dar după un an, țăranul nu mai vrea să-i închirieze casa și se mută el însuși în casă. Herdelea se vede nevoit să accepte propunere preotului Belcig, cu care era bun prieten în acea perioadă, și își construiește o casă pe terenul bisericii pe care nu avea un act de proprietate. Între preot și învățător există o competiție ascunsă, fiecare dorind să-și mențină prestigiul în fața țăranilor. Cu timpul, relațiile dintre cei doi se deteriorează, iar Herdelea resimte orice disensiune cu preotul ca pe o amenințare prin care putea să-și piardă casa. Pe acest fond se conturează personalitatea ezitantă a învățătorului din Pripas:

”Râvna lui era să fie bine cu toată lumea, să nu jignească pe nimeni și astfel să se strecoare mai lesne prin viața aceasta plină de dureri. Soarta îi hărăzise atâtea neazuri că avea nevoie de bunăvoința tuturor...”²⁵⁶.

Deși implicat mai mult involuntar în alegerile de deputați, Herdelea participă doar cu scopul de a-și apăra interesele familiare. Relevantă pentru condiția învățătorului este scena alegerilor, când, în lupta dintre avocatul Victor Grofșoru, susținut de Belciug, și candidatul maghiar, Bela Beck, Herdelea depune votul în urna lui Beck, sperând ca acesta să-l recomande autorităților maghiare. Naivitatea de a crede că între instituția statului și persoană se poate stabili o legătură directă va fi scump plătită, fiindcă noul inspector școlar Hovat îi va cere lui Herdelea să se pensioneze. Familia învățătorului se confruntă cu diferite lipsuri, cele două fete nu pot avea zestre, iar Titu nu are încă un venit propriu. De multe ori este nevoit să împrumute bani de la preot sau să ceară salariul în avans, pentru a putea satisface nevoile familiei. Țăranii îl respectă pe învățător, mai ales pentru că Herdelea intervine cu un sfat și

²⁵⁵ Ibidem p.551

²⁵⁶ Ibidem p. 96

chiar îi ajută în împrejurări dificile, bunăoară atunci când Baciuc își bate crunt fiica. Pensionarea impusă îl întristează:

”Strică multe coale de hârtie și toate le udă cu lacrimi. Închipuirea că de-acuma părăsește pentru totdeauna școala lui, iubirea lui, îi sfâșia inima. Când i-a venit suspendarea, a plecat cu o scânteie de nădejde de întoarcere; azi pleacă fără nici o nădejde. De azi încolo nu mai e învățător.”²⁵⁷

Titu, fiul învățătorului, întâmpină unele dificultăți la școală și este mutat de tatăl său la un liceu unguresc din Bistrița considerând, ”că-i bine să învețe și ungurește, că-n ziua de azi nu faci nimic dacă nu rupi limba stăpânirii”²⁵⁸, apoi la un liceu săsesc, deoarece în opinia tatălui, ”cu limba nemțească, poți umbla toată lumea”²⁵⁹. Titu rămâne să studieze acasă ultimele două clase liceale, întrucât taxele școlare depășeau posibilitățile financiare ale învățătorului. În alegerea viitoare meserii este îndrumat de către părinți, însă tânărul nu vrea să devină învățător sau preot, dar nici notar. În schimb, atunci când revista *Familia* îi publică o poezie de trei strofe, se hotărăște să devină poet, dobândind admirația domnișoarelor din ținut, dar și a familiei. ”Avea douăzeci și trei de ani și era înalt, cam deșirat, cu o față lătareată, ochi albaștri spălăciți și o frunte largă. Mustățile nu-i prea creșteau și de aceea le rădea, zicând că se poartă după moda anglo-americană.”²⁶⁰ Tânărul trăiește o iubire adolescentină pentru Lucreția Dragu și o aventură cu soția învățătorului din Jidovița. Firea hotărâtă a lui Ion îl impresionează. ”Mândria flăcăului, istețimea și stăruința lui de a împlini ceea ce își puna în gând, voința lui încăpățânată îi plăcea tocmai că toate acestea lui îi lipseau, măcar că ar fi dorit mult să le aibă.”²⁶¹ Titu cunoaște apoi trista realitate a satului Gargalău, unde obține slujba de ajutor de notar. El vizitează preotul satului și aude glasul rigid al învățătorului care îi obligă pe copii să vorbească numai ungurește. Tulburat de ideea iredentistă, hotărăște să plece în țară, la București spre a-și face un rost în viață. Evoluția lui Titu este sintetizată în penultimul capitol al romanului, iar scrisoarea pe care o trimite părinților săi înfățișează un tânăr sensibil maturizat:

”Niciodată n-am fost mai mișcat ca în jumătatea de oră cât m-am plimbat acolo, pe prundișul gării care parcă plângea sub pașii noștri. Mă durea inima și-n gând îmi ziceam într-una că n-am să mai văd poate cât voi trăi pământul Ardealului, care mi-e atât de drag, mai drag ca orice în lume. Apoi sirena locomotivei a șuierat prelung, duios, zguduindu-mi sufletul... Pe urmă nici nu știu cum m-am pomenit în Căineni... România! Țara! Doamne-ajută!...”²⁶²

²⁵⁷ Rebreanu 1970, p. 510

²⁵⁸ Ibidem, p. 72

²⁵⁹ Ibidem, p. 72

²⁶⁰ Ibidem, p. 71

²⁶¹ Ibidem, p. 128

²⁶² Ibidem, p. 559

O altă personalitate a satului este și preotul Belciug, văzut de Herdelea ca având ”suflet acru, în stare să se răzbune când nici nu visezi”²⁶³, aflat uneori în conflict cu acesta dar și cu țăranii pe care se simte obligat să-i certe sau să-i laude, în funcție de donațiile făcute de aceștia pentru construcția noii biserici. Biserica veche o vinde unor țărani din Săscuța care doreau s-o mute în satul lor. ”Trebuind bani mulți, Belciug căuta să insufle și țăranilor ambiția de a dăruia pentru biserica cea nouă la toate prilejurile, dar mai ales la nunți, la botezuri, la morți”²⁶⁴. Preotul intervine în conflictele țăranilor cu administrația, urmărind propriile interese, apoi regretă considerând că nu se cuvine totuși să instige credincioșii.

Cu tânărul Herdelea se află în relații prietenești, îl ia cu trăsura în drum spre Armadia, petrec împreună și îi încurajează pasiunea acestuia pentru poezie: ”-- Ei, să trăiești și să te văd cât Coșbuc de mare!”²⁶⁵. Puternic ancorat în viața satului, preotul Belciug este la curent cu toate problemele țăranilor și intervine atunci când Vasile Baciuc își pedepsește crunt fata rămasă însărcinată, urmărind să obțină atât încrederea lui Baciuc, cât și recunoștința lui Ion. Își propune să-l convingă pe Ion să se căsătorească cu Ana, iar pe Baciuc să accepte cerințele ginerelei în ce privește zestrea, în ideea că ”ar împrăști și rușinea ce apasă asupra satului din pricina lor. Adevărat că Ana nu-i nici întâia, nici ultima fată care a păcătuit; pe valea Someșului sunt chiar unele sate unde mai toate miresele umblă cu copilașul de mână. În Pripas însă, de când e Belciug în fruntea credincioșilor, nu s-au pomenit copii din flori”²⁶⁶. Planul îi reușește de minune, astfel încât printr-o strategie abilă va obține în final și averea lui Baciuc, pe care o trece în proprietatea bisericii.

3.4 Glasul pământului

Încă de la începutul romanului, în timpul horei, L. Rebreanu îl scoate în evidență pe Ion, feciorul lui Alexandru Glanetașul, care, după ce joacă cu Ana, ”avea ceva straniu în privire parcă nedumerire și un vicleșug neprefăcut”²⁶⁷, apoi o vede pe Florica ”cu care se ținuse până acum, puțin posomorâtă, dar mai frumoasă ca oricând”²⁶⁸. Sărac fiind, umilit în biserică de preot și simțindu-se inferior față de cei bogați, înțelege că poate să scape de sărăcie

²⁶³ Ibidem, p.86

²⁶⁴ Ibidem, p.263

²⁶⁵ Ibidem, p. 161

²⁶⁶ Ibidem, p. 262

²⁶⁷ Ibidem, p. 22

²⁶⁸ Ibidem, p. 22

căsătorindu-se cu Ana, obținând astfel pământurile lui Baci. ”Mai spre seară, când rachiul îi amorți de tot simțirea, se lăudă că n-are să se lase până nu va lua pe Ana de nevastă, numai ca să-i arate el popii că, dacă-i la adicătelea, nu-i pasă lui de nimeni în lume.”²⁶⁹

Renunță apoi la această idee pentru că o iubește numai pe Florica, însă cu ea ”robotind oricât, nu va ajunge niciodată să aibă și el ceva. Va trebui să fie veșnic slugă pe la alții, să muncească spre a îmbogăți pe alții?... Măine-poimăine îl vor copleși poate copiii. Cu ce-i va hrăni și mai cu seamă ce la va da după moarte?...Și-l vor blestema copiii precum blestemă și el, în clipele de deznădejde, pe tatăl său, pentru că a irosit pământul ce l-a avut, și pe mamă-sa pentru că nu i s-a împotrivit.”²⁷⁰

De altfel, nu poate accepta ideea că Ana se va căsători cu George, ginerele dorit de Baci, și va spori averea acestuia:

”Este dilema în care va trebui să se zbată. În demonstrația acestui drum închis, Rebreanu a exprimat toată frământarea țaranului prins în rețeaua unor raporturi determinate, necesare. Izbucnirea pasională care deschide romanul, cu toate că se manifestă în forme limitate, este frenetic omenească, chiar elementar-omenească, dar în calea ei se ridică o putere nouă, rece, sălbatecă. Din înfruntarea aceasta, fără soluție, Ion nu va ieși viu. Indiscutabil că în hotărârea îndărătnică de a-și schimba soarta, de a sfida lipsa de noroc, este și un act de revoltă, dar unul prin care, fatal, se automutilează.”²⁷¹

În anumite momente, Ion ignoră nevoia de pământ, uită de umilințe și se apropie din nou de Florica, dar glasul pământului îl va birui, devenind pentru el o adevărată patimă. Așa cum afirma Mircea Zăciu,

”hotărârea lui Ion de a avea pământ, de a lua pe Ana, de a-și urma fără șovăire țința și planul său, se însoțea (o dată această hotărâre luată într-un chip definitiv) cu un soi de absență, cu o înstrăinare de scopul propus și care, în realitate, reprezintă manifestarea paradoxală a concentrării sale asupra scopului. Hotărât să meargă fără ezitare pe drumul ales, Ion începe a trăi parcă dincolo de realități, ca și cum s-ar desprinde de raporturile practice ale vieții. Forma particulară a obsesiei, scriitorul nu întârzie să o fixeze, printr-o trăsătură de expresivitate prea puțin obișnuită, în scena întâlnirii eroului cu Titu Herdelea. Alegere semnificativă tocmai pentru că Titu Herdelea, spre deosebire de Ion, este desprins de realități, cu toate că face pe omul serios, bine înrădăcinat în solul prozaic.”²⁷²

Eroul se abate de la legile morale, sacrifică iubirea sinceră a Anei pe care acum ”trebuie” s-o ia pentru a-și atinge scopul. După ce femeia urmează să nască un copil, iar socrul este nevoit să-i accepte cererile, chiar în timpul propriei nunți, imaginea Floricăi ”aprinsă în obraji, cu buzele roșii, umede și pline, cu ochii albaștri și limpezi ca cerul de vară”²⁷³ îi aduce în minte

²⁶⁹ Ibidem p. 92

²⁷⁰ Ibidem p. 93

²⁷¹ Zăciu 1985, p. 86

²⁷² Ibidem p. 87-88

²⁷³ Rebreanu 1970, p. 301

ideea: ”Adică ce ar fi oare dacă aş lua pe Florica şi am fugi amândoi în lume, să scap de urâtenia asta? Dar tot atât de repede îi veniră în minte pământurile şi adaugă în minte cu dispreţ: Şi să rămân tot calic... pentru o muiere! Apoi să nu mă trăznească Dumnezeu din senin?”²⁷⁴

După jocul miresei pe bani, unde mireasa e înlocuită cu Florica, când încep o *Someşană* Ion jucă din nou cu Florica,

”el însă fierbea şi-şi încheştase degetele în şoldurile ei pline, uitând de tot pe Ana, închipuindu-şi că Florica e mireasa lui... Deodată apoi îi şopti răguşit, cui ochii înflăcăraţi:

-- Numai tu mi-eşti dragă în lume, Florică, auzi tu? ...Auzi?

O strânse năvalnic la piept, crâşnind din dinţi încât fata se spăimântă şi se uită ruşinată împrejur. În aceeaşi clipă Ana tresări ca muşcată de viperă. Simţi că nădejtile ei de fericire se risipesc şi că ea se prăvale iar furtunos în aceeaşi viaţă nenorocită. Se porni deodată pe un plâns amar care să-i alunge presimţirile nemiloase”²⁷⁵.

3.5 Glasul iubirii

Ion se întoarce la Florica la care însă nu renunţase decât în momentele în care era obsedat de a obţine cu orice preţ pământ.

”Acum avem şi noi pământ, slavă Domnului, numai sănătos să fiu să-l muncesc!”²⁷⁶ apoi

”-- Tot pământul e al meu, domnişorul ! rânji Ion cu mulţumire pătimasă. Cât pământ!...

Numai să-mi dea Dumnezeu sănătate să-l stăpânesc, că-i al meu!”²⁷⁷

Vestea căsătoriei lui George cu Florica îl nelinişteşte pe Ion, ar fi vrut să-i spună din nou că o iubeşte şi să-i ”poruncească” să nu se mărite, dar în acelaşi timp este conştient de imposibilitatea acestui gând. Florica împlinise douăzeci, iar faptul că se va căsători cu George, fecior bogat, stârneşte invidia în sat. Renunţă şi ea la iubire în faţa posibilităţii de a se mărita chiar fără zestre, ”numai să se vadă la casa ei”. George se grăbeşte s-o peţească tocmai pentru a înlătura alt pretendent, pe Nicolae Tătaru, iar la nuntă, surprinzând privirea tristă a acestuia cât şi privirea lui Ion care ”îi râvneşte pe Florica ” se simte biruitor.

Nunta se sărbătoreşte în casa nouă, cununia religioasă este celebrată de trei preoţi, iar în calitate de naş mare Stoessel pune în talgerul miresei o hârtie de o sută de coroane.

²⁷⁴ Ibidem p. 301-302

²⁷⁵ Ibidem p. 303

²⁷⁶ Ibidem p. 316

²⁷⁷ Ibidem p. 428

În această atmosferă de petrecere privirea lui George se va intersecta cu privirea lui Ion îndreptată către Florica. Ana și ea martoră a acestei scene, percepe toate privirile din jur și este răpusă de o rușine crâncenă, căreia ”îi ardea sufletul, că toți oaspeții o văd batjocorită”²⁷⁸. Mai mult, Ana este cuprinsă de disperare și pentru prima dată își concretizează gândurile spunând soțului ei că se va sinucide. Răspunsul acestuia este curemurător: ”Da omoară-te dracului că poate așa am să scap de tine!”²⁷⁹. Ana devine victimă a iubirii, sentimentele de iubire pentru Ion sunt sincere, ea ignoră sfaturile tatălui și îndură teroarea acestuia angajându-se într-un fel sau altul într-o luptă pentru a obține dragostea lui Ion, deși își dă de la început seama că acesta nu o iubește decât pe Florica. Autorul evidențiază consecvențele acestui zbucium sufletesc și mai ales transformarea personajului în timp. Tânăra fată joacă la horă, se căsătorește, devine mamă, însă destinul ei va fi unul tragic, tocmai datorită opțiunilor ei care în final îi aduc moartea. Degradarea fizică și psihică a tinerei femeii va fi observată de către săteni:

”Ana, cu copilul în brațe, mergea ca o nălucă, fără să se uite în dreapta sau în stânga, trecând pe lângă oameni fără să dea binețe și borbosind cine știe ce ... Cei ce o întâlneau își făceau cruce; prin sat se șoptea că s-a smintit la minte sârmana femeie, iar unii mai miloși ocărau pe Ion și pe Vasile c-au bătut-o până au năucit-o de tot”²⁸⁰.

Cele trei cuvinte rostite de Savista ”Ion, Florica, George” îi răsunau neconținut în urechi și o vor îndrepta spre sinucidere. La prohodul Anei, autorul analizează un schimb de priviri rău prevestitoare. Ion este fascinat de privirea Floricăi, ”posomorâtă și dogoritoare și plină de imputări, dar totuși parcă răsfrângând asupra lui o dragoste mare, de-abia stăpânită”²⁸¹, apoi simte privirea socrului care ”începu să-l frigă și să-l sfășie și izgonindu-i din suflet privirea Floricăi”²⁸². După moartea Anei, iubirea pentru Florica este pătimășă. Dacă în prima parte a romanului e convins că ”Dragostea nu ajunge în viață... Dragostea e numai adaosul”²⁸³, spre final, după moartea copilului”, îi vine în minte, nechemată, întrebarea: ”ce folos de pământuri, dacă cine ți-e drag pe lume nu-i al tău?”²⁸⁴. Ion, obligat să-și execute pedeapsa de o lună la închisoarea din Armadia, se gândește însă numai la Florica, o vede în vis, imaginea ei devine obsesivă. Patima pentru pământ se va transforma într-o patimă a iubirii care îi va curma destinul prin moarte:

”Iubirea, de exemplu, nu e la Rebreanu o pură funcțiune biologică; dincolo de brutala materialitate, firește neocolită, scriitorul îi conferă un nimb, o aureolă transcendentă. Iubirea

²⁷⁸ Ibidem, p. 439

²⁷⁹ Rebreanu 1970, p. 440

²⁸⁰ Ibidem, p. 448

²⁸¹ Ibidem, p. 456-457

²⁸² Ibidem, p. 457

²⁸³ Ibidem, p. 107

²⁸⁴ Ibidem, p. 499

lui Ion pentru Florica, chiar în aspectul său cel mai senzual, nu e străină de o „chemare” mai presus de viața instinctului, cu toate că e intim legată de aceasta. Impulsul social, achizitiv, e puternic în erou, dar și mai puternică iubirea, și cum ar putea exercita fascinație de n-ar fi decât o funcțiune vitală ?”²⁸⁵

În roman, sentimentul iubirii cunoaște mai multe ipostaze. Se poate vorbi de o iubire pătimășă, obsesivă a lui Ion pentru Florica, dar și de iubirea sinceră a Anei pentru Ion, de cea juvenilă sau senzuală a lui Titu, dar și de iubirea gingașă a Laurei pentru Aurel Ungureanu. Laura, datorită ”vremurilor materialiste”, dar și sub influența fermă a părinților, acceptă până la urmă, prin căsătoria cu Pinteia o formă a iubirii care apare pe parcurs și care are la bază mai mult respectul pentru soț și familie decât o iubire înflăcărată și pătimăță. În felul acesta, destinul ei devine asemănător cu cel al mamei sale.

Savista, oloaga satului, manifestă o anumită afecțiune pentru George, bazată tot pe un profund respect, deoarece acesta o luase la casa lui și îi asigurase un trai liniștit, însă pe Ion îl ura pătimăș: „de când a simțit că umblă după Florica și că astfel vrea să înșele pe George.”²⁸⁶

De altfel, în aprecierea lui Mircea Zăciu, „personajele lui Rebreanu sunt „numai” organice. Ele însumează contradicții principale, iar perspectiva din care sunt privite este dialectică, în stare să ia în considerație toate laturile procesului sufletesc, și atent nu numai la unitate, dar și la contrastele ce o condiționează.”²⁸⁷

Interesant este faptul că Ion, în ciuda actelor sale reprobabile, nu apare ca o forță a răului, autorul îl crează în așa fel încât, neabsolvindu-l direct de vină, îi evidențiază resorturi și trăiri interioare care îi pot motiva comportamentul. Dacă, prin realizarea dorinței de a avea pământ, personajul își atinge scopul, chiar sacrificând viața Anei, el eșuează în ceea ce privește obținerea Floricăi, fiind omorât de către soțul acesteia, George. Spre a-și desăvârși ambițiile, Ion aspiră la recăștigarea iubirii, însă cei doi termeni, averea și iubirea nu pot funcționa împreună și eroul va plăti pentru vina de a cuteza să se realizeze complet. În acest sens, observațiile criticului Dumitru Micu sunt extrem de sugestive:

²⁸⁵ Zăciu 1985, p. 107

²⁸⁶ Rebreanu 1970, p. 504

²⁸⁷ Zăciu 1985, p. 102

„Ion rezumă tragedia istorică a țăranimii fără pământ și dacă parvenirea socială a personajului este reprezentativă doar pentru o mică parte a acestei țăranimi, ambiția de care el este devorat definește sufletul țăranesc în general. Teribilă, sfortarea lui Ion de a-și depăși condiția capătă dimensiuni universale și înfrângerea sa în luptă cu soarta implacabilă aduce aminte de prăbușirea eroilor din tragediile antice. Povestea ascensiunii și surpării lui Ion adună în cuprinsul ei, concentrată, închisă parcă într-un cerc, întreaga existență de altădată a Transilvaniei românești.”²⁸⁸

²⁸⁸ Micu 1995, p. 110.

Concluzii

Prin lucrarea de față am urmărit să oferim o imagine de ansamblu asupra unor aspecte ale culturii tradiționale, reflectate în opera lui Liviu Rebreanu. În romanele *Răscoala* și *Ion* autorul abordează tematica rurală dintr-o perspectivă nouă, total inedită. Prin asumarea unei viziuni obiective și realiste asupra satului românesc de la început sec. XX, el reușește să facă saltul dinspre tradiție înspre modernitate.

În fața unor momente de imensă măreție ca nașterea, iubirea, moartea, Rebreanu adoptă o viziune epopeică, monumentală, viața fiind prezentată într-o dinamică permanentă, momentele dramatice alternând cu momentele de calm și fericire ale sătenilor. Personajele romanelor sunt oameni însuflețiți de un ideal măreț, dar și de sentimente puternice, pur umane. Chiar și moartea, asociată unui destin implacabil, este transfigurată și depășită cu detașare. În mod original, autorul aduce în prim-plan evenimente cu conotație pozitivă: momentul unei nunți sau al unui botez, semn că viața își urmează neîntrerupt cursul.

Ion încearcă să-și depășească propria condiție socială, aspirând la una mai bună. În acest scop, el începe lupta pentru idealul său măreț, acela de a avea pământ și a câștiga respectul celor din jur. Eroul ezită, suferă, însă el este constrâns în comportamentul său de legea morală, nescrisă a comunității din Pripas. În final, Ion devine victima propriei sale încercări de a obține totul de la viață. Odată cu moartea lui, se observă atitudinea consătenilor săi care i-au parte la înmormântare și care păstrează amintirea acestui om așa cum a fost el, încercând însă o absolvire a lui în fața marelui mister al morții.

Și țăranii din *Răscoala* dau dovadă de mult curaj, îndrăznind să se opună exploatarei în general. Prin jertfa lor supremă, moartea, aceștia speră să obțină multrâvnitul ceas al dreptății în care supraviețuitorii continuă să creadă. Rebreanu prezintă mișcarea masei țărănești care este implicată în lupta pentru supraviețuire. Curajul, frica de moarte, înaintarea și retragerea înfățișează o anumită dinamică a desfășurării vieții înseși. De remarcă că în cele două romane se manifestă forța determinării sociale, prin care personajele sunt mai mult sau mai puțin obligate de fapt să acționeze.

Autorul prezintă satul românesc ca un conglomerat de oameni diferențiați din punct de vedere social, dar și relațiile dintre aceștia. Astfel, deși intrăm în sat pe o șosea cunoscută, satul pare gol. Cititorul percepe o atmosferă de liniște, sunt descrise doar ulițe și case. Apoi intră în tumultul horei. Muzica lăutarilor angrenează oamenii în vârtejul dansului ce pare să fie acela al destinelor. Totul devine din ce în ce mai complex prin succesiunea evenimentelor care urmează să se desfășoare paralel între două lumi diferite din punct de vedere al statutului

social. Sunt țăranii care au pământ și cei care nu au deloc, unii vor să-l obțină de la boieri, țăranii săraci de la cei mai bogați. Fiecare personaj este prezentat în așa fel încât reflectă clasa socială din care face parte. A avea sau nu pământ constituie punctul central ce condiționează însăși existența țăranilor.

Pe de altă parte, romanele lui Rebreanu sunt populate și de alte categorii sociale: învățători, preoți, moșieri, arendași, politicieni, avocați ș. a. Autorul redă atât relațiile complexe dintre aceștia, cât și intersectarea intereselor dintre ei. Amintim în acest sens hora din romanul *Ion*, la care participă și intelectualitatea satului, deși numai ca privitori. Diferența dintre nunta Anei și cea a Laurei constă în aceea că fiica învățătorului Herdelea urma să petreacă după nuntă o lună de miere, inexistentă în mediul țăranesc.

Putem afirma așadar că avem de-a face cu imaginea a două lumi care se intersectează la un moment dat. Drept dovadă, intervenția nu lipsită de interes a preotului Belciug pentru a aplană conflictul dintre Ion și Vasili Baci. De asemenea învățătorul Herdelea e solicitat de țărani să-i îndrume în anumite situații, iar dascălița Maria Herdelea se implică certând pe Ion atunci când aceasta e de părere că flăcăul nu se comportă în conformitate cu clasa socială din care face parte. Iar Titu este în relații bune atât cu țăranul sărac Ion, cât și cu boierul Grigore Iuga. De remarcat tipologia numelor personajelor pe care autorul le prezintă folosind înaintea numelui denumirea profesiei: învățătorul Herdelea, avocatul Stoessel, cârciumarul Avrum, apoi vădana lui Maxim Oprea, baba Ioana ș. a. m. d.

Romanele lui Rebreanu aduc în prim-plan legi implacabile cu privire la moștenire, donație, diverse acte de proprietate, aflăm cum funcționează administrația și justiția în această perioadă. Personajele sunt confruntate de multe ori cu justiția care le inspiră teamă, uneori cei ajunși la judecată încearcă să se împace în virtutea unei legi morale pentru a evita astfel conflictul.

Administrația și justiția aceluși timp sunt reprezentate de persoane de origine diferită, maghiari, germani, evrei, români. Pe de altă parte, Transilvania ca parte componentă a imperiului Austro-Ungar este integrată într-un sistem de legi speciale. Autorul tratează această problematică într-un mod detașat fără nicio implicație șovinistă, de fapt marea majoritate a personajelor înțelege să evite confruntarea directă în ideea de a-și proteja familia și propriile interese. Toate aceste evenimente preluate din viață și transpuse în artă într-un stil sobru, realist prezintă marile teme ale existenței omenești. Astfel Liviu Rebreanu rămâne prin opera sa un punct de reper în proza românească interbelică.

Bibliografie

Literatura primară

- Rebreanu Liviu, *Nuvele*, Editura Herra, București 2001
- Rebreanu Liviu, *Răscoala*, Editura Pentru Literatură, București 1967
- Rebreanu Liviu, *Opere în patru volume*, Ion, Text ales și stabilit, note, comentarii și variante editoriale de Nicolae Gheran, Editura Minerva, București 1979
- Mihăescu Gib, *Rusoaica*, Editura Gramar, București 1995
- Mihăescu Gib, *La Grandiflora*, Editura pentru Literatură, București 1967
- Papadat-Bengescu Hortensia, *Ape adânci*, Editura Cultura națională, București 1923
- Petrescu Camil, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Cartea Românească, București 1967
- Sadoveanu Mihail, *Anii de ucenicie, Cele mai vechi amintiri, Nada Florilor*, Minerva, București 1970
- Sadoveanu Mihail, *Cântecul Amintirii, Bordeienii, Cocostârcul albastru*, Editura pentru Literatură, București 1969
- Sadoveanu Mihail, *Opere în 20 de volume. Publicistica 1936-1955*, Editura pentru Literatură, București, 1967
- Sadoveanu Mihail, *Baltagul*, Cartea Românească, București 1939

Literatura secundară

- Bărbulescu Mihai, Dennis Deletant, Hitchins Keith, Papacostea Șerban, Teodor Pompiliu, *Istoria României*, Corint, București 2002
- Crohmălniceanu Ov. S., *Literatura între cele două războaie mondiale*, Editura Minerva, București 1972
- Crohmălniceanu Ov. S., *Liviu Rebreanu*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București 1954
- Călinescu George, *Istoria Literaturii române de la origini până în prezent*, Minerva, București 1982
- Călinescu George, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Editura Litera, București 2001
- Drăgoi D., *Gib Mihăescu*, Editura Granada, București 2001

Georgescu Paul, *Părerii literare*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București 1964

Micu Dumitru, *Scurtă istorie a literaturii Române II*, Editura Iriana, București 1995

Manolescu Nicolae, *Istoria critică a literaturii române 5 secole de literatură*.

Paralela 45, Pitești 2008

Piru Alexandru, *Liviu Rebreanu*, Editura Tineretului, București 1965

Rebreanu Liviu, *Opere în 15 volume*, Ediție critică de Niculae Gheran, Minerva, București 1991

Raicu Lucian, *Liviu Rebreanu*, Editura pentru Literatură, București 1967

Sasu Aurel, *Liviu Rebreanu. Sărbătoarea operei*, Editura Albatros, București 1978

Simuț Ion, *Liviu Rebreanu. Dincolo de realism*, Biblioteca Revistei *Familia*, Oradea 1997

Ornea Zigu, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București 1980.

Anhang

Zusammenfassung in Deutsch

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit den Aspekten der traditionellen Kultur in den Werken von Liviu Rebreanu.

Es werden die historischen Begebenheiten, die der rumänischen Staatsgründung und der Vereinigung Siebenbürgens, des Banats und Bessarabiens mit Rumänien zugrunde liegen, untersucht.

Diese politischen und sozialen Umwälzungen, ebenso wie die Entwicklung kapitalistischer Verhältnisse, tragen zur Entwicklung der rumänischen Gesellschaft der Zwischenkriegszeit das ihre bei.

In diesem Kontext ist auch eine ebenso dynamische Entwicklung der rumänischen Literatur, sowohl in stilistischer als auch in thematischer Hinsicht, zu beobachten.

Die Romane der Zwischenkriegszeit werden nach und nach komplexer, sie spiegeln exakt die sozialen und kulturellen Verhältnisse der Zeit wider.

Der erste Teil der Arbeit ist überwiegend theoretischer Natur. Er gibt die in der literarischen Presse jener Zeit artikulierten Ideen wieder, und zwar die durchaus konstruktive Polemik zwischen traditionalistischen Schriftstellern im Umfeld der Zeitschrift *Viața Românească*, mit Garabet Ibrăileanu als Mentor, und den modernistischen Schriftstellern, die sich um Eugen Lovinescu scharten.

Die Gruppierung der Zeitschrift *Viața Românească* propagierte eine nationalspezifische, vorwiegend dem bäuerlichen Leben zugewandte Literatur.

Die von Eugen Lovinescu geführte Zeitschrift *Sburătorul* förderte im Gegensatz dazu eine Literatur, die von modernen Ideen inspiriert war.

Die Gegensätzlichkeit einer traditionellen und einer fortschrittlichen Literatur lebte bis zum Zweiten Weltkrieg weiter.

Der Reichtum der Themen und Stilrichtungen, aber auch die hohe Zahl der Persönlichkeiten, die sie vertraten, zeichnen die Periode zwischen den beiden Weltkriegen als Blütezeit der rumänischen Literatur aus.

Gegenstand der Analyse ist auch die Entwicklung der rumänischen Literatur der Zwischenkriegszeit im Bereich der Prosa von Werken von Autoren wie Hortensia Papadat-Bengescu, Gib Mihăescu, Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu und Liviu Rebreanu, die diese bravurös entwickelt und erneuert haben.

Der zweite Teil der Arbeit setzt sich mit den Romanen *Răscoală* und *Ion* von Liviu Rebreanu auseinander und legt zuerst fest, wie der Autor das Leben der rumänische Bauern definiert und wie die Dorfbevölkerung ihre eigenen Wege sucht sich zu erhalten und ihre Lebensumstände zu verbessern.

In dem Roman *Răscoală*, analysiert der Autor den Baueraufstand von 1907 der sich von Nord- bis Südrumänien, im Kreis Argeș, ausbreitet.

Der Protagonist des Romans ist die Masse der Bauern, deren Leben von Armut geprägt ist, die sich organisieren und gegen den Großgrundbesitzer Miron Iuga kämpfen, wobei sie ihr Leben riskieren.

Es wird untersucht wie sich die Unzufriedenheit der Bauern entwickelt und von Protesten bis hin zu Übergriffen auf die Grundbesitzer und Pächter steigert. Gutshöfe werden geplündert und in Brand gesteckt. Auch die Beamten und die gesamte Verwaltung wird gezwungen in die Städte zu flüchten, nachdem einige von aufgebrachten Bauern ermordet werden. Die Aufständischen versuchen, eine Neuverteilung der Felder zu organisieren, werden aber von der Armee zurückgeschlagen. Viele Bauern fallen den Soldaten zum Opfer, die Überlebenden werden verhaftet.

Durch den Sieg der Staatsmacht über die aufständischen Bauern bleibt die Landverteilung aus. Dadurch blieben auch die Verhältnisse auf dem Land unverändert.

Im Roman *Ion*, schildert der Autor den Leidensweg des Hauptdarstellers, der den Namen des Buchtitels trägt, wie dieser durch Besitztum einen besseren Platz in der Gesellschaft erreichen will.

Er ignoriert die moralischen Regeln des Dorfes, wird reich durch Heirat mit einer Frau Namens Ana, verliert schließlich sein Leben, weil er versucht zu seiner wahren Liebe Florica zurückzukehren.

Der Schriftsteller Liviu Rebreanu dokumentiert in diesem Werk die Art und Weise des Lebens der Bauern, der Intellektuellen und die Beziehung zwischen Arm und Reich in einem transilvanischen Dorf Anfang des 20. Jahrhunderts.

Es wird die Entwicklung der kapitalistischen Verhältnisse und deren Folgen für die Bevölkerung untersucht.

Liviu Rebreanu analysiert in beiden Romanen das ländliche Leben, das er auf nüchterne, realistische Weise in der Dynamik seiner Entwicklung darstellt.

Das rumänische Dorf repräsentiert eine Welt für sich, die durch die sozialen und politischen Veränderungen, die im Rahmen des historischen Kontextes geschehen, determiniert wird. Die Romane spiegeln die entsprechenden Bräuche und Traditionen, die über Generationen mündlich überliefert wurden und im Leben der Gemeinschaft fest verankert sind, wider.

Es werden sowohl die Schlüsselmomente im Leben eines Menschen untersucht: Geburt, Hochzeit, Tod, als auch die Zeremonien, die mit diesen Ereignissen verbunden sind.

Der Autor dokumentiert die Komplexität der Lebensweisen der Dorfbewohner, ihre Beziehungen untereinander und zu den Reichen; Leiden, Freuden, persönliche Schicksalsschläge, in einem Satz, die spezielle Weltsicht der Bauern.

LEBENS LAUF

Persönliche Angaben:

Name: Claudina Palade

Geburtsjahr: 1965

Geburtsort: Bucșești

Wohnort: Wien

Sprachkenntnisse:

Muttersprache: Rumänisch

Gute Sprachkenntnisse: Deutsch, Französisch

Bildungsgang:

1980: Matura: Gymnasium in Moinești

seit 1990: Berufstätig in Wien

Studium der Romanistik (Rumänisch) an der Universität Wien

2004: Ablegung der 1. Diplomprüfung

seit 2012: Diplomarbeit in der Studienrichtung Rumänisch